

Tampereen yliopisto

Simo Heikkinen

”KULTTUURIN PIEKSÄNTÄÄ”

Toiset pidot Tornissa 1950-luvun suomenkielisessä kulttuurisessa arvokeskustelussa
ja osana keskustelukirja-perinnettä

Suomen historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

SIMO HEIKKINEN: ”Kulttuurin pieksäntää”. Toiset pidot Tornissa 1950-luvun suomenkielisessä kulttuurisessa arvokeskustelussa ja osana keskustelukirja-perinnettä

Pro gradu –tutkielma, 113 s.

Suomen historia

Huhtikuu 2008

Tutkielma käsittelee vuonna 1954 ilmestynyttä Toiset pidot Tornissa –keskustelukirjaa osana 1950-luvun suomenkielistä kulttuurista arvokeskustelua. Teoksella oli esikuvansa: vuonna 1937 ilmestynyt Pidot Tornissa. Eikä 50-luvun pidot jäänyt viimeiseksi, sillä jo yhdeksän vuotta myöhemmin vuonna 1963 järjestettiin Pidot Aulangolla. Tarkastelenkin toisia pitoja myös osana keskustelukirjaperinnettä.

Tutkielman pääotsikko viittaa toisiin pitoihin osallistuneen Risto Tuomikosken lausahdukseen huviteollisuudesta, että keskustelu siitä on jäänyt ”kulttuurin pieksännäksi”. Syyksi hän näkee sen, ettei aiheesta ole olemassa tutkimuksia. Anekdootti kuvaa mielestäni toisten pitojen arvokeskustelua laajemminkin: kun 1930-luvun keskustelijoilla oli yhteinen sanasto ja yhteinen arvomaailma, oli se 1950-luvulla muisto vain, ja tilalla olivat käsitehapuilu, epävarmuus ja skeptisyys. Poliitiikkaa ei, toisin kuin 30- ja taas 60-luvulla, juurikaan käsitelty ja radikaalit puuttuivat joukosta.

Kuva ei luonnollisestikaan kerro koko totuutta 50-luvun Suomen kulttuuri-ilmapiiristä. Skeptisyys oli ennen kaikkea nuoren älymystön ”ongelma”, sillä muunkinlaista asennoitumista oli. Esimerkiksi kun vuonna 1954 kulttuuriälymystö kokoontui toistamiseen hotelli Torniin pohtimaan Suomen henkistä tilaa, asui siellä myös Esa Pakarinen, joka juhlisti samana vuonna valmistunutta elokuvaa *Hei rillumareitä* kumoamalla ”jallumoukkuja” kavereineen. Korkean ja matalan kulttuurin välinen ero puhutti varmasti molempia seurueita. Erona on se, että ensin mainitun joukkion keskustelut ikuistettiin magnetofonille ja muokattiin kirjaksi. Toisaalta taas kansa tarkasteli taatusti mieluummin jälkimmäisen edesottamuksia.

Toiset pidot Tornissa oli 50-luvulla sisällöltään sikäli ainutlaatuinen, että siinä käsiteltiin laajoja kulttuurisia kysymyksiä. Ajan kulttuurilehdistössä yleinen kulttuuripohdinta oli vähäisempää, niissä keskityttiin konkreettisimpiin ja yksittäisiin asioihin. Tätä piti esimerkiksi Ylioppilaslehden pakinoitsija Kala eli Pekka Lounela vain hyvänä asiana. Häneltä ei herunut paljon sympatiaa yleisille, ”taikinamaisille aiheille”, joita pitoseurue vatvoi.

Vaikka toisten pitojen keskustelijoita kutsuttiin ”nuoreksi polveksi” ja samaan aikaan kulttuurielämässä käytiin välistä kiihvastakin sukupolvikamppailua, piti pitoseurue sisällään niin henkisiä ”30-lukulaisia” kuin ”50-lukulaisiakin”.

Kulttuuri-käsitteen määrittely tuotti vaikeuksia 50-luvun pitojen pitäjille. 30-luvun pidoissa se käsitettiin vielä korkeakulttuurin saavutuksiksi ja 60-luvulla kulttuuri oli silkkaa politiikkaa. Oma käsitykseni kulttuurista pohjaa muun muassa diskurssianalyysiin. Käsitän kulttuurin keskustelujen virraksi, arvoja välittäväksi, ylläpitäväksi, niitä uudelleen arvioivaksi ja luovaksi toiminnaksi. Erilaiset tekstit ovat kiteytymiä virrasta. En kuitenkaan käytä diskurssianalyysiä työssäni varsinaisena metodina, vaan lähinnä väljänä jäsentävänä kehikkona.

Työni ”suurina linjoina” kulkevat erityisesti teemat ’nuori polvi’ vs. ’vanha polvi’, 50-luvun modernismi, kulttuuripolitiikka, sanomisen laatu ja sen vapaus.

Tutkielman keskeiä lähteitä ovat vuosina 1937, 1954 ja 1963 julkaistut keskustelukirjat sekä suomenkielinen, vuosien 1949-1956 välisenä aikana ilmestynyt kulttuurilehdistö.

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimustehtävä ja keskeiset lähteet.....	3
1.2. Muiden aikaansaannokset.....	5
1.2.1. Tutkimuskirjallisuus.....	5
1.2.2. Näkemyksiä 1950-luvusta.....	6
1.3. Teoreettisempaa pohdintaa.....	8
2. Ensimmäisistä Tornin pidoista sodan kautta rauhaan.....	10
2.1. 1930-luvun lopun kulttuuri-ilmapiiiri.....	10
2.2. Pidot Tornissa vuonna 1937.....	11
2.2.1. ”Suomalaisuuden rakentamisen projekti”.....	11
2.2.2. Suomalaisen kulttuurin tila.....	13
2.2.3. Varovaisesti politiikkaa.....	15
2.2.4. ”Joustavaa, eloisaa, kiintoisaa”.....	18
2.3. 1940-luvun kriisit.....	19
3. Toista kertaa Tornissa vuonna 1954.....	23
3.1. Keskustelemisen taide.....	23
3.2. Puheenvuoroja ja välihuudahduksia.....	24
3.3. Kaksinapainen maailma.....	27
3.4. Käsitteiden määrittelyä.....	31
3.5. Hupia teollisuuden voimin.....	34
3.6. ” <i>Optimisti, huokaa: Aina vain käsitteitä...</i> ”.....	37
3.7. Yksilön parkuus.....	39
3.8. ”Kirjallisuuden Pyhä Asia”.....	43
4. Toisten pitojen vastaanotto.....	48
4.1. Nuoren polven ”rationalismi ja skepsis”.....	48
4.2. Vaativa esikuva.....	50
4.3. Kulttuurikeskustelua ja –keskustelua.....	52

5. Kulttuurilehdistö 50-luvulla.....	57
5.1. Nuori polvi lähtökuopissaan.....	57
5.2. Sukupolvesta toiseen ja toisinpäin.....	61
5.3. Maailmankatsomuksia.....	69
5.4. Kulttuuripoliitikkaa, sanomista ja sen vapautta.....	77
5.5. Uusien sanojen ja tekojen etsintää – analyysia.....	85
6. Toisista pidoista kolmansiin.....	92
6.1. ”Tehän puhutte kuin poliitikot!”.....	92
6.2. Kulttuurikin on politiikkaa.....	96
6.3. Toimiva ärsyke.....	100
7. Pitoperinne.....	102
Lähteet.....	104

1. Johdanto

Mutta tuntuu vähän haikealta muistella suurpiirteisiä yhteisiä symposioneja milloin Tornissa, milloin Ala-Helsingissä, tuota elävää virettä, jonka puhalsit meihin kaikkiin, milloin syystä tai toisesta olimme masennuksissa eikä työ oikein luistanut. Kirjailijan ja kustantajan välillä pitäisi vallita persoonallinen suhde, se henkinen vuorovaihto, joka käy liikesuhteiden tuolle puolen. – Epäilenpä, mahtaisiko sitä ylimalkaan kehittyä muualla kuin siinä intiimisessä, aika kodikkaassa sisäkuvassa, johon kuuluut sinä käsi puhelimen kuulotorvessa, Kivimies piippuineen ja kengät pöydän päällä, neiti Piskosen audienssihuoneen vaihtuvat asiakkaat, Matti, Pälsi et consortes.¹

Näin kaihoisesti muistelee kirjailija Tatu Vaaskivi marraskuussa 1940 sitä Esko Aaltosen toimitusjohtajakautenaan Gummeruksessa luomaa ilmapiiriä, josta kumpusi ja paljon. Vaaskivi tutustui Aaltoseen 1936 ja pääsi mukaan joukkioon, jonka ytimen muodosti sama ryhmä, joka oli asettunut Suomalaisuuden Liiton julkaiseman Suomalaisen Suomen ympärille. Se oli eronnut Mäntsälän kapinan jälkeen Akateemisesta Karjala-Seurasta ja edusti Matti Kurjensaaren sanoin ”lähinnä 30-luvun maalaisliittolaista vapaamielisyyttä.”²

Kurjensaarikaan ei säästä ylisanoja kuvatessaan Aaltosen luomaa ilmapiiriä:

Saa mennä aina 1800-luvun pienten ranskalaisten kirjakauppia-kustantajien takahuoneisiin asti, ennen kuin löytää nimenomaan kustantajan ympärille keräytyneenä niin paljon vilkkautta ja luovaa henkistä elämää. (...) Gummerus oli muutaman lyhyen vuoden ajan Suomen johtava kirjallinen kustannusliike.³

Tähän johtopäätöseen on tullut myös Gummeruksen historian kirjoittanut Pirkko Leino-Kaukiainen. Gummerus ponnahti julkaisijana lukevan yleisön tietoisuuteen ja tunkeutui kustantajien eturiviin: ”Gummerus oli talo, jonka ympärillä 1930-luvulla tapahtui, siellä oli liikettä ja keskustelua.”⁴

Tuon ryhmän yksi luomuksista oli Esko Aaltosen aloitteesta vuonna 1937 syntynyt keskustelukirja *Pidot Tornissa*. Primus motorina toimi Yrjö Kivimies, joka kirjasi keskustelut pikakirjoituksella ylös ja muokkasi kirjaksi. Vaaskivi sai kunnian olla yksi osallistujista. Nimensä mukaisesti keskustelut käytiin Hotelli Tornissa.

¹ Lybäck 1950, 222.

² mt. 223-224; Alapuro 1973, 136.

³ mt. 224.

⁴ Leino-Kaukiainen 1990, 141-150.

Vuonna 1954 ilmestyneen Toiset pidot Tornissa –keskustelukirjan esipuheessa Eino S. Repo pohtii, osaisiko 50-luvun ’nuori polvi’ keskustella. Heillä ei ole ollut mitään Kesäyliopiston tapaista epävirallista sen paremmin kuin virallistakaan orgaania, ei yhtään keskeistä kokoontumispaikka, ja kahvilaelämänkin ovat sotavuodet kuristaneet hengiltä. Keskustelu kulttuurielämässä on vähentynyt verrattuna 30-lukuun. Revon mielestä kulttuuri on siltä osin jopa rappeutunut.

Kulttuurielämämme on kuin ääntäläpäisemättömän kuoren sisällä; ehkä siellä jotain tapahtuu, mutta mitään ei kuulu. Jäinen hiljaisuus ympäröi kaiken.

Liioitteluako? Avatkaa sanomalehti, avatkaa aikakauslehti, miltei mikä hyvänsä ja mikä numero tahansa, tai radio: enintään pientä nuhrusta nahinaa, mutta ei virkeää, innostunutta, hedelmällistä keskustelua. Eläkö kulttuurimme? Ei, jos elävyyden merkki on keskustelu. Ja se *on*, vaikkei ainoa niin yksi tunnusmerkillisimpiä.

Tuo mykkyuden jäinen jäykkä kuori *täytyy* murtaa rikki...”⁵

Kirjojen ilmestymisten välissä on vain 17 vuotta, mutta monella tapaa paljon enemmän: käydyt sodat ja niitä seuranneet vaaran vuodet; liittoutuneiden valvontakomissio Hotelli Tornissa, YYA-sopimuksen solmiminen vuonna 1948, sotakorvaukset ja jälleenrakentaminen, Helsingin vuoden 1952 olympialaiset ja niin edelleen.

”Totaalinen sota on myös yksilöiden sotaa”, toteaa Pertti Lassila. Sota luo uusia arvoja, sääntöjä, uutta moraalialia. Sota on sensuurin ja propagandan vuoksi huhujen ja epätietoisuuden aikaa ja rauhan tullessa uuteen tilanteeseen on vaikea sopeutua. Esimerkiksi kirjailijoiden suhde kieleen on luonnollisesti toisenlainen, mutta se on kuitenkin samalla myös uuden alku, Suomen tapauksessa 50-luvun modernismin.⁶

Eino S. Repo valittiin vuonna 1953 Gummeruksen johtokuntaan. Repo kuului myös kustannusasiain valiokuntaan, joka teki johtokunnalle esitykset julkaistavista teoksista. Revon toivottiin muodostavan tärkeän linkin Jyväskylän ja Helsingin kirjallisten piirien välillä. Gummeruksen linja oli viihteellisempi kuin 30-luvulla ja yhteiskunnallisen kirjallisuuden saralla kustantamossa oli hiljaista, kunnes 1954 Repo kumppaneineen halusi lämmittää idean Tornin pidoista ja sai luvan toimittaa Toiset pidot Tornissa.⁷

⁵ Repo 1954, 7

⁶ Lassila 1994, 141-157.

⁷ Leino-Kaukiainen 1990, 177-178, 182-184.

1.1. Tutkimustehtävä ja keskeiset lähteet

Suomalaisessa Suomessa ollaan vuonna 1963 sitä mieltä, että on merkillistä, että pitojen kaltaista teosta ruvetaan välittömästi pitämään dokumenttina. Esimerkiksi ensimmäiset pidot vaikutti ”terveellisesti” ei vain Suomessa vaan jopa Skandinaviassa.⁸ Myös Erno Paasilinna löytää keskustelukirjoille merkitystä:

Monivaiheinen keskustelu näyttää vastustamattomasti kaivavan esiin todellisen kuvan aikakaudesta ja keskustelijoiden asenteista. Se tekee sen tahattomasti, keskustelijoista riippumatta. Kuva on paljon todellisempi kuin se kuva, joka keskustelussa pyritään antamaan. Sanat ovat siis petollisia käyttää, keskustelukirjojen tekeminen on vaarallista.⁹

Kun työtäni ohjaava professori Pertti Haapala kysyi minulta, että mikä siinä 50-luvussa oikein kiehtoo, ja sanoin, että sen arvotyhjiö, niin hän tokaisi välittömästi, että 50-lukuhan oli arvoja täynnä. Tässä sananvaihdoissa näkyy keskeisin tutkimusogelmani: millaisena 1950-luvun alkupuolen suomalainen kulttuurikeskustelu ja arvomaailma näyttäytyy Toiset pidot Tornissa -teoksessa, mainoksen mukaan ”Suomalaisen kulttuurin ’päivänpeilissä’,¹⁰ teoksen saamassa vastaanotossa ja laajemmin kulttuuripoliittissa aikakauslehdissä? Millä tavoin kulttuuria ”piestiin”?¹¹ Lähtöoletukseni arvotyhjiöstä pohjaa yleisesti todistettuun seikkaan, että suuret yhteiskunnalliset murrokset – 50-luvun Suomen tapauksessa käydyt sodat ja uusi poliittinen tilanne – aiheuttavat aina arvohämmennyksen.¹²

Jotta 50-lukua voisi ymmärtää, luon aluksi katsauksen 30-luvun lopun ja 40-luvun kulttuuri-ilmapiiriin. Mielestäni tämä on perusteltua jo pelkästään sen vuoksi, että vuonna 1937 ilmestynyt *Pidot Tornissa* toimi esikuvana 50-luvun keskustelukirjalle. Ja lopuksi tarkastelen 60-luvun pöytäkirjaa, vuonna 1963 ilmestynyttä *Pidot Aulangolla* –teosta. Näin hahmotan kuvaa pitoperinteestä.

Tutkielmani keskiössä on siis *Toiset pidot Tornissa* –keskustelukirja, jonka sisältöä ja sen saamaa vastaanottoa tarkastelemalla pyrin löytämään olennaiset tekijät suomalaisesta, ennen kaikkea yleisestä kulttuurisesta arvokeskustelusta ja sukupolvien välisestä kamppailusta 1950-luvulla.

⁸ Keskustelun ilo – kansalaisvapaus. *Suomalainen Suomi* 8/1963, 530-536.

⁹ Paasilinna 1972, 8.

¹⁰ Gummeruksen mainos *Suomalaisessa Suomessa* 9/1954, 517.

¹¹ Huviteollisuus-keskustelussa Risto Tuomikoski pui keskustelun ongelmallisuutta: ”Ja sitten vielä, sallitaanko se sanoa, tämä keskustelu on kovasti jäänyt tuommoiseksi tuulenpieksännäksi tai ehkä aiheen mukaan voi sanoa *kulttuurin pieksännäksi* sen vuoksi että meiltä puuttuu reaalinen pohja. Ei ole tutkimuksia.” Repo 1954, 154.

¹² Esim. von Fieandt 1951, 374-377.

Sanomalehdistön osalta rajoitun teoksesta kirjoitettuihin arvosteluihin, ja niissäkin maakuntalehtien osalta satunnaisotokseen, mutta kulttuuripoliittista aikakauslehdistöä tarkastelen laajemmin. Tarkasteluni kohteena ovat vuosina 1949-50 ilmestyneet Ajan Kirja ja Näköala, niiden pohjalle vuonna 1951 syntynyt Parnasso, 1951-1953 ilmestynyt kaksikielinen Arena, 1952-1953 ilmestynyt Välikysymys sekä vanhat konkarit Suomalainen Suomi ja Ylioppilaslehti. Pääkaupungin ulkopuolelta otan tarkasteluun Oulussa vuodesta 1945 lähtien ilmestyneen Kaltion. 50-luvun alkupuolella kulttuurilehdistö ylipäättään oli vielä hyvin pääkaupunkikeskeistä. Ylioppilaslehti eroaa muista mainitsemistani lehdistä, mutta kuten Matti Klinge toteaa lehden historiikissa, se keskittyi 40-luvun lopulla ja 50-luvun alussa paljolti kulttuuripoliitiikan ruotimiseen.¹³

Valvoja pysytteli 50-luvulla omassa ylähäisessä akateemisuudessaan eikä juurikaan osallistunut muiden lehtien keskusteluihin, joten en käsittele lehden artikkeleja, vaikka olen ne läpi käynyt. Esimerkkinä voi silti mainita piispa Eino Sormusen uskonnolliset, ihmisen hätätilaa koskevat kirjoitukset ja vapaa-ajattelija Väinö Voipion vastakirjoitukset, joissa hän väittää, että juuri uskonto aiheuttaa ihmisen ahdistuksen.

Leino-Kaukiaisien mukaan poliittiset ja yhteiskunnalliset muutokset eri aikoina tulevat selvimmin näkyviin erilaisten aatteellisten ja kulttuuripoliittisten lehtien palstoilla, sillä juuri nämä lehdet pyrkivät pysyttelemään 'ajan hermoilla' ja 'aikaansa edellä'. Varsin tavallisesti näillä lehdillä on ollut myös suorat yhteydet päätöksentekijöihin ja vaikuttajiin.¹⁴ Pienlehdet ovat antaneet voimakkaampia virikkeitä omassa miljöössään kuin johtavat yleisölehdet ja niiden tekijät ovat olleet asialleen omistautuneita: "Pienlehdistä löytyvät myös tieteen, taiteen ja kulttuurielämän avantgardit, joita uusia tuulia haistelleiden yleisölehtien toimituksissakin on seurattu ja joiden esittämiä näkemyksiä aikanaan yleisölehdet ovat levittäneet laajemmallekin."¹⁵

Lähdeaineisto näyttää laajalta, mutta olen pyrkinyt tiukalla kysymyksenasettelulla rajaamaan käsiteltävien artikkelien määrän sopivaksi. Toisin sanoen mukaan olen ottanut ainoastaan yleiset ajan kulttuuri- ja arvomaailmaa luotaavat sekä Tornin toisten pitojen keskusteluihin liittyvät puheenvuorot. Lisäksi ajallisesti keskityn vuodesta 1949 vuoteen 1956. Perusteluina voi mainita, että vuonna 1949 perustettiin Ajan Kirja, joka oli nuoren polven ensimmäinen kunnan foorumi ja

¹³ Klinge & Harmo 1983, 260-283.

¹⁴ Leino- Kaukiainen 1992, 229.

¹⁵ mt, 279.

vuonna 1950 tapahtui ensimmäinen merkittävä sukupolvikahakka, kun Eino S. Repo astui V.A. Koskenniemen varpaille¹⁶ ja toisaalta vuonna 1956 Urho Kekkonen valittiin presidentiksi, mistä voidaan katsoa uuden aikakauden alkaneen myös kulttuuripolitiikan osalta. Ehkä selkeimmin tämän asian ilmaisi väistynyt presidentti Paasikivi: ”Kansamme historiassa päättyy nyt yksi vaihe, sotien loppuessa alkanut ajanjakso.”¹⁷ Lisäksi esimerkiksi Kai Häggman on todennut, että Kekkonen kulttuurinäkemys oli ”aivan eri maailmasta” kuin kahden edellisen presidentin.¹⁸

Työni rakenne on seuraavanlainen: toisessa luvussa esittelen paitsi ensimmäiset pidot, myös tarkastelen suomalaista kulttuuri-ilmapiiriä 30-luvun lopulta 40-luvun loppuun. Kolmannessa luvussa esittelen toisten pitojen keskeisen sisällön. Neljännessä luvussa tarkastelen toisten pitojen saamaa vastaanottoa, viidennessä 50-luvun kulttuurilehdistöä ja kudon muutenkin lankoja yhteen. Kuudennessa luvussa luon katsauksen kolmansiin pitoihin ja viimeisessä luvussa pohdin keskustelukirjaperinnettä osana kulttuurista arvokeskustelua.

Työni ”suurina linjoina” kulkevat erityisesti teemat ’nuori polvi’ vs. ’vanha polvi’, 50-luvun modernismi, kulttuuripolitiikka, sanomisen laatu ja sen vapaus.

1.2. Muiden aikaansaannokset

1.2.1. Tutkimuskirjallisuus

1930-luvun aatemaailmasta on kaksi keskeistä tutkimusta, *Ajan paineessa* ja *Älymystön jäljillä* – teokset. Ensin mainitussa on Heikki Mikkelin artikkeli ensimmäisistä Tornin pidoista, johon paljolti tukeudun, sillä minulla ei ole siihen paljoa lisättävää. Jälkimmäisessä teoksessa sivutaan myös 1950-lukua. 30-luvun tutkimuksesta voi mainita myös Heikki Kokon ansiokkaan pro gradu –työn sivistyneistön kokemasta kulttuurikriisistä, joka oli ensimmäisten Tornin pitojen eräs keskeisistä teemoista, ainakin Yrjö Kivimiehen mielestä. 1940-lukua koskevasta tutkimuksesta voi mainita Auli Viikarin toimittaman teoksen *40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista*.

Tiedot 1950-luvun kulttuuri-ilmapiiristä ja arvomaailmasta ovat sirpaleina lukuisissa kulttuurin yleisesityksissä ja tutkimuksissa, eri aikoina tehtyinä. Usein 50-luku sivuutetaan melko nopeasti, se on ikään kuin välivaihe kahden pisteen välillä. Melko laajan, kuitenkin lähinnä kirjallisuuteen

¹⁶ Kts. esim. Hurri 1993, 85-87.

¹⁷ Lounela 1976, 126.

¹⁸ Häggman 2003, 157.

keskittyvän, kuvan tarjoilee Anna Makkosen toimittama teos *Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa*. Pekka Lounelan kulttuurihistoriallinen katsaus *Rautainen nuoruus. Välikysyjien kronikka* tarjoaa monilta osin kurkistusikkunan kulissien taakse tasaisesti sotien jälkeisestä ajasta aina 1970-luvulle saakka. Merja Hurri puolestaan on käsitellyt väitöskirjassaan sanomalehtien kulttuuriosastoja, niiden symbolisia taisteluja, sukupolvikonflikteja ja sananvapautta vuosien 1945-1980 välisenä aikana. Pirkko Leino-Kaukiainen on käsitellyt yleisluontoisesti kulttuuripoliittisia aikakauslehtiä Suomen lehdistön historian osissa kahdeksan ja kymmenen. Jarkko S. Tuusvuori on hengästyttävästi kronikoinut teoksessaan *Kulttuurilehti 1776-2007* kyseisen ajanjakson lehdet.

Ajan kuvaa antavat myös muun muassa Pertti Lassilan Otavan historia, Kai Häggmanin WSOY:n historia, Leino-Kaukiaisien Gummeruksen historia, Kai Laitisen Suomen kirjallisuuden historia, Suomen kirjallisuus -sarja sekä Suomen kulttuurihistoria.

1.2.2. Näkemyksiä 1950-luvusta

Riikka Stewenin mukaan 50-luku sisälsi ”postmoderneja” piirteitä. Suuret kertomukset olivat epäluotettavia ja kodittomuus arvotti elämää: ”Ehkä äsken koettu toinen maailmansota jätti myös jälkensä siihen – tunteen että idylli sijaitsee katastrofin partaalla.”¹⁹

40- ja 50-luvuilla jatkui Erik Allardtin mielestä yhä sotia edeltänyt yhtenäiskulttuurin aika: vasta 60-luvulla yhteiskunnan kudos murtui. Yrjö Kivimies puolestaan on puhunut vielä pidemmästä jatkuvuudesta: uusi modernismi oli hänen mielestään vuosisadan vaihteen taidekäsityksen jälkeläinen.²⁰

Pertti Alasuutari on määritellyt sotienjälkeisen ajan ”moraalitalouden” ajaksi. Aatteisiin ja moraalisiin vetoaminen oli pinnalla monesta syystä: sota lujitti yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yleisesti vedottiin yhteisvastuuseen. Myös muuttunut ulko- ja sisäpoliittinen tilanne ei ollut vielä saanut sitä vastaavaa institutionaalista rakennetta. Ulko- ja sisäpolitiikka sekoittuivat keskenään, ja koko ajan kyti epäily ”ulkoparlamentaaristen” keinojen käytöstä.²¹

Merja Hurri kuvaa sanomalehtien kulttuuriosastojen ajanjaksoa 1945-1959 termeillä ”poliittisesta konfliktista sukupolvikonfliktiin”. Hän toteaa, että historialliset prosessit harvoin noudattavat

¹⁹ Stewen 1992, 21.

²⁰ Viikari 1992, 35.

²¹ Alasuutari 1996, 106-107.

vuosikymmenlogiikkaa. Kuitenkin voidaan hänen mukaansa nähdä selkeä kehityskulku 1940-luvun lopun poliittisen konfliktin kaudesta siihen sukupolvikonfliktiin ja 'paradigmahaasteeseen', jonka nuoren modernistisen kriitikkopolven ilmaantuminen 1950-luvun alussa aiheutti.²²

Veijo Hietalan mukaan Suomi kävi 50-luvulla läpi toista identiteettikriisiä lyhyen ajan sisään. Teollistuminen ja kaupungistuminen toivat paitsi kelloon sidotun työn ja vapaa-ajan vaihtelun, myös eri ryhmien välisen kilpailun areenan hetken kestäneen yhteisyyden tilalle. Keskenään peistä taittoivat oikeisto ja vasemmisto, työnantajat ja työläiset, sivistyneistö ja rahvas, kaupunki ja maaseutu, nuorisokulttuuri ja vanhemmat.²³

Sodanjälkeisessä Suomessa pyrittiin Leino-Kaukiaisen mukaan vielä 1950-luvun alkupuolella tukeutumaan sota edeltävän ajan tapaan elää. Elämisen mallit etsittiin menneisyydestä ja 1930-luvun ”hyvät vuodet ja aurinkoiset kesät” pysyivät muistoissa. Samoin oli laita kulttuurilehdistössä. 60-luvulle asti kulttuurikeskustelua hallitsivat vanhat lehdet, joilla oli usein akateemisessa maailmassa kouliintunut kirjoittajakunta. Tietoinen etäisyys päivänpolitiikkaan oli selviö etenkin Valvojassa, mutta nuori polvi veti tahoillaan linjaa poliittisempaan suuntaan.²⁴

Kari Immosen mukaan 1950-luvun ”sitoutumisproblematiikan” kannalta keskeiset avainsanat ovat analyyttinen filosofia, Anhava ja Haavikko, oikeisto- ja vasemmistohegeliläisyys sekä kekkoslaisuus. 50-lukulaisetkin olivat Immosen mukaan kansallisen projektin toteuttajia, vaikka käsite 'kansallinen' oli 30-lukulaisen nationalismin sävyttämä, vihattava abstraktio. 50-luvulla intellektuellien mahdollisuudet vaikuttaa valtioon olivat huonot: valtio oli vielä suuressa määrin konservatiivinen. Nuori polvi käänsikin kritiikin sota edeltäneen ajan kulttuurikonservatismiin.²⁵

Tornin toisten pitojen ainoa naiskeskustelija Eila Pennanen muistelee 50-lukua melko synkin värein:

Viisikymmenluku on minun muistissani vielä sodan varjostamaa aikaa. Ilmapiirissä oli jotakin synkkää. Elintarvikesäännöstely oli vielä tuoreessa muistissa, kaikenlaista puutetta oli edelleen, siirtoväen mielialat heijastelivat joka puolelle katkeruutta ja kaipausta, sodassa kaatuneitten omaiset eivät vielä olleet päässeet pahimman yli. Monet pelkäsivät tulevaisuutta, sillä maan poliittinen asema tuntui epävakaa.²⁶

²² Hurri 1993, passim.

²³ Hietala 1992, 8.

²⁴ Leino-Kaukiainen 1992, 186, 231.

²⁵ Immonen 1997, 199, 202, 208.

²⁶ Pennanen 1992, 203.

Simo Häyrynen toteaa, että useimmissa kulttuuripolitiikan analyyseissa kansallisen kulttuurin prototyypin ylläpitämisen vaihe ulotetaan 1920-luvulta aina 1960-luvun alkuun asti. Hänen näkemyksensä on, että sodan päättymisestä aina 1960-luvulle asti kulttuuripolitiikkaa voi luonnehtia linjattoman tai sitten monen tasavahvasti toistensa kanssa kilpailevan linjan vaiheeksi.²⁷

1.3. Teorettisempaa pohdintaa

Vakaumukseni on, että se suuri kaikujen meri, jollaista kukin meistä itsessään kantaa, on perimmältään sitä, mitä nimitämme mieluusti hulluudeksi. Ja ne vähäiset kasaumat, joiden näkyvää jäistä huippua nimitämme järjeksi, ovat tiivistynyttä, hetkellisesti jähmettynyttä tajunnan merta, ja huomiomme kiinnittyy niihin kuin se aina kiinnittyy kaikkeen poikkeavaan.²⁸

Toisissa Tornin pidoissa kuten ensimmäisissäkin on kulttuurin käsitteen määrittely yksi kantavista teemoista. Siksi pidän perusteltuna esittää oman käsitykseni kulttuurista. Ammennan sen muun muassa diskurssianalyysistä ja Pertti Karkaman ajatuksista kulttuurin dialogisuudesta.

Diskurssianalyysin yksi perusajatuksista on se, että kielenkäyttöä tarkastellaan tekemisenä, joka muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa ja joka rakentaa sosiaalista todellisuutta.²⁹ Kielenkäyttöä tarkastellaan siis sosiaalisena toimintana. Täsmällisesti sanottuna:

diskurssianalyysi on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä.³⁰

Luvun alussa oleva sitaatti toimii paitsi yksilön, myös kulttuurin tasolla: huomio kiinnittyy kiteytyymiin. Käsitän kulttuurin keskustelujen virraksi, arvoja välittäväksi, ylläpitäväksi, niitä uudelleen arvioivaksi ja luovaksi toiminnaksi.³¹

Kirsi Juhilan mukaan yksittäisissä puhetilanteissa ja teksteissä käytetyt sanat, lauseet, lauseiden väliset suhteet sekä näiden tuottamat merkitykset on mahdollista lukea paitsi osana esittämistilannettaan, myös osana laajempaa kulttuurista jatkumoa.³²

²⁷ Häyrynen 2006 145-146.

²⁸ Siltanen 1997, 144-145.

²⁹ Suoninen 1999, 17.

³⁰ Suoninen 1999, 19.

³¹ Juhila 1999, 174-182.

³² Juhila 1999, 174.

Pertti Karkama painottaa kulttuurin toiminnallista luonnetta. Kulttuuri voidaan toki ymmärtää myös arvoja tuottavan ja uudelleen arvioivan toiminnan tulosten kokonaisuudeksi, kulttuuritraditioksi, jolla on omat tehtävänsä yksilöiden elämässä ja yhteiskunnallisessa toiminnassa.³³

Karkama puhuu myös ”kulttuurisesta tietoisuudesta”. Sen vahvistumisen edellytyksenä on jokin murros, jolloin vanhat arvopäämäärät kyseenalaistuvat: ”Kulttuurinen tietoisuus näyttää vahvistuvan yksilön, yhteisön, yhteiskunnan tai koko kansakunnan murroskausina.”³⁴

Arvoja tutkittaessa ei Karkaman mukaan riitä pelkkä behaviorismi. Motiivien selvittäminen on hankalaa: ”Tutkittaessa arvoja ei tutkita pelkästään käyttäytymisen tapoja ja normeja vaan toiminnan henkisiä sisältöjä ja arvopäämääriä sekä päämäärien vaikutusta arkielämän tavoitteisiin”.³⁵

Kulttuuriselle dialogille on Karkaman mukaan parhaassa tapauksessa ominaista hierarkoiden puuttuminen riippuipa hierarkisuus mistä tahansa. Kulttuurista dialogia ei pitäisi myöskään palauttaa mihinkään toiseen toiminnan ja diskurssin muotoon. Ihanteet ovat aina vain ihanteita, ja ne voivat vain olla avuksi arvioitaessa kulttuurisen arvokeskustelun tasoa tutkittavassa historiallisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa. Ihanteiden ulkopuolelta ajateltuna kulttuurinen dialogi pyrkii aina hierarkisoitumaan ja muuttumaan taisteluksi vallasta.³⁶

Elävä kulttuuri on vuoropuhelua, jossa käsitellään yksilön elämän ja sosiaalisen sekä yhteiskunnallisen kanssakäymisen arvopäämääriä, sitä mitä pidetään toivottavana mitä taas ei. Kulttuuri on kielellistä vuorovaikutusta. Dialogissa tematisoidaan ristiriitoja ja ongelmia, kyseenalaistetaan totunnaisia tapoja tulkita ja jäsentää elämää aina muuttuvien kokemusten ja elämysten sekä kasvavan tiedon perusteella.³⁷

Mielenkiintoiseksi Toiset pidot Tornissa –teoksen tekee se, että keskustelukirjana ja demokraattiseen pyöreän pöydän ihanteeseen pyrkivänä se on eräänlainen metakertomus suomalaisesta senhetkisestä kulttuurista. Keskustelijat keskustelevat keskustelemisesta, ottavat kantaa muihin keskusteluihin, synnyttävät keskustelua ja niin edelleen. Sanoja, sanoja, sanoja. Aikamuotona käytän preesensia, sillä tarkastelemani tekstit ovat olemassa yhä samassa muodossa kuin ne olivat 1950-luvulla, ja tarkastelen niitä juuri teksteinä.

³³ Karkama 1998, 13.

³⁴ Mt, 14.

³⁵ Mt, 18.

³⁶ Mt, 78-79.

³⁷ mt, 73.

2. Ensimmäisistä Tornin pidoista sodan kautta rauhaan

2.1. 1930-luvun lopun kulttuuri-ilmapiiiri

Pertti Karkama ja Hanne Koivisto esittävät tiiviisti 1930-luvun (porvarillisen) aatemaailman yhtenäisyyden Ajan paineessa –teoksen esipuheessa:

Isänmaallis-kansallisen ideologian vallitsevuus erottuu myös kulttuurielämässä ja kulttuuritoiminnassa. Kulttuurilaitokset noudattivat joitakin yksilöllisiä poikkeuksia lukuun ottamatta virallista ideologiaa. Yliopistojen ja koulujen opetuksessa valtavirta oli jokseenkin rikkumaton, ja valtion kulttuuri- ja taidelautakunnissa noudatettiin melko yhtenäisiä periaatteita. Huomattavimpien aikakausi- ja sanomalehtien kriitikot olivat omaksuneet portinvartijan roolin ja määrittivät arvioitavan kohteen merkityksen ja arvon isänmaallis-kansallisen ideologian rajoissa. Virallisesta kulttuuripolitiikasta määräsi varsin suppea joukko henkilöitä.³⁸

Ensimmäisen tasavallan arvojärjestelmän perustekijät olivat Erkki Seväsen mukaan valtiollinen itsenäisyys, porvarillisuus, kansallinen yhtenäisyys ja suomalaisuus. Agraariset perinteet, luterilaiset moraalihyveet ja ’heimoyhteydet’ suomalais-ugrilaisten kansojen kanssa olivat keskeisiä. 30-luvulle tultaessa julkisuuden kontrolli kiristyi: vasemmistoradikaalit lehdet lakkautettiin ja juridista normistoa tiukennettiin. Nyt kontrolliin joutui myös kulttuurinen julkisuus. Vuonna 1934 säädettiin ’kiihotuslaki’, jossa kriminalisoitiin ”kansallisten muistojen häpäiseminen” ja ”uskonnollisten tai siveellisten periaatteiden törkeä loukkaaminen”.³⁹

30-luvun lopulla, kun hallitusvastuussa olivat keskusta ja vasemmisto, julkisuuden kontrolli hellitti jonkin verran. Kulttuurinen julkisuus sai olla rauhassa, vaikka poliittinen julkisuus olikin yhä tiukassa valvonnassa, erityisesti SDP:n vasemmisto-opposition ja IKL:n osalta. Älymystö vaiken useinkin usein selvistä epäkohdista. Seväsen mukaan älymystön vaikeneminen johtui osittain myös pelosta eikä pelkästään siitä, että se oli laajasti sisäistänyt ensimmäisen tasavallan valtiolliset ja poliittiset perusarvot. Tästä kertoo se, että oikeistohallitusten kauden (1930-36) jälkeen julkisuuteen ilmestyi monia sellaisia teoksia, joissa suomalaista yhteiskuntaa arvosteltiin henkisen liikkuma-alan kapeudesta. Yksi niistä oli Pidot Tornissa, jossa ”haaviolais-kekkoislainen” älymystö keskusteli suomalaisesta kulttuuripolitiikasta. Teos ilmestyi siinä vaiheessa, jossa valtiovalta ei enää puuttanut

³⁸ Karkama & Koivisto 1999, esipuhe 11.

³⁹ Sevänen 1997, 40-47.

kulttuurisen julkisuuden toimintaan. Sevänen arveleekin, että 30-luvun alussa sitä tuskin olisi päästettykään julkisuuteen.⁴⁰

30-luvun keskeinen älymystöryhmä oli Suomalaisen Suomen ryhmä, jonka joka muodosti myös Tornin pitojen ydinjoukon. Pitojen ”Radikaali” Matti Kurjensaari käsitti oman toimintansa sen haarautumaksi sosiaaliseen ja kansainväliseen suuntaan.⁴¹ Hänen ajatuksiaan voi hyvällä omallatunnolla seurata, kun haluaa tarkastella 30-lukua maalaisjärkisen radikaalin silmin.

Ihanteet olivat ylimittäisiä joka taholla. 30-luku eli yhä Venäjän jättiläismäisen vallankumouksen, ensimmäisen maailmansodan varjossa. Yhteiskunnalliset ja kansalliset tunnekuohut olivat pyyhkineet maailman yli kuin hyökyaalto. Niistä oli tullut eräiden sukupolvien kohtalo. Fascismi ja natsismi olivat vain Venäjän vallankumouksen – 10 päivää, jotka järkyttivät maailmaa – seurausilmiöitä, ylä- ja keskiluokan sanelemia liikkeitä. Ne eivät olleet syytä, vaan seurausta, reaktiota. Niissä oli ylimittäistä mahtavuutta, pateettisuutta, voiman ja kunnian palvontaa.”⁴²

Kulttuurikriisistä Kurjensaari toteaa aikalaisen silmin, että henkisen kulttuurin arvo on niin alamaissa, että on luotu kokonaan uusi sana, joka vastaa ”suurten talonpoikain elämäkäsitystä”, ”kapitaalikulttuuri”, rahakulttuuri, omistamisen kulttuuri, jonka puitteissa asiat hoidellaan paremmin.⁴³

2.2. Pidot Tornissa vuonna 1937

2.2.1. ”Suomalaisuuden rakentamisen projekti”

Ajatus siittää toisen, ja silmänräpäyksen innoituksessa luodaan arvoja... Ne arvot voivat olla vain raketin häipyvä kaari yötaivaalla, ne voivat olla kestäviä, hedelmällisiä – kaiken taiteen kohtalo.⁴⁴

Pidot Tornissa herätti ”omaperäisyydellään ja kiinnostavilla kannanotoillaan” runsaasti huomiota. Se oli kuin ikkuna, ”jonka lävitse saattaa vaivattomasti tarkastella, mitä elinvoimaisimman, nuorenpuoleisen ja ja epäilemättä johtavan kulttuurisukupolven aivoissa ja sydämissä tällä hetkellä liikkuu.”⁴⁵ Kai Häggman on luonnehtinut pitoja ”aikakauden ehdottomaksi avaintekokseksi”.⁴⁶

⁴⁰ mt. 48-53.

⁴¹ Kurjensaari 1962, 268-269.

⁴² mt, 28-29, 39.

⁴³ mt,181 (Nykypäivä 15.10.1936).

⁴⁴ Kivimies 1937, esipuhe VII.

⁴⁵ Leino – Kaukiainen, 1990,144.

⁴⁶ Häggman 2001, 422.

Vaikka keskustelukirja on varsin rehellinen dokumentti ajasta, ei sitä pidä niellä sellaisenaan. Kirjan toimittanut Yrjö Kivimies muun muassa karsi puheenvuoroja omien mieltymystensä mukaisesti. Lisäksi tietyt ryhmät olivat poissa: keskustelijat väistivät Kiilan samanaikaiset ”sosiaalisen linjan etsiskelyt”. Marxilainen älymystö Kiilan ympärillä eli muun muassa Raoul Palmgren, Helmer Adler ja Jarno Pennanen, eivät olleet mukana. Oikean laidan konservatiiviset teologit, kuten Yrjö Alanen ja Ensio Sormunen olivat niin ikään poissa. Mukana ei ollut myöskään V.A. Koskenniemi tai ruotsinkielinen kulttuuriälymystö.⁴⁷ Mikkeli ei näe joukkoa kuitenkaan minään pienenä kuppikuntana:

Näistä rajauksista huolimatta on harhaanjohtavaa pitää osallistujajoukkoa yhtenäisenä ’liberaalien’ joukkona. Itse asiassa keskustelijoiden joukkoon mahtuu sangen moninaisia mielipiteitä eikä ryhmää voi luonnehtia millään yhdellä epiteetillä.⁴⁸

Keskustelijoita on yhteensä 16, joista kahdeksan muodostaa ydinjoukon, joka on mukana lähes jokaisessa keskustelussa. He ovat kansanrunoudentutkimuksen dosentti, kirjailija P. Mustapää eli Martti Haavio, kirjallisuuskriitikot ja esseistit Lauri Viljanen ja Kaarlo Marjanen, Gummeruksen kirjailija Yrjö Kivimies, Gummeruksen toimitusjohtaja Esko Aaltonen, toimittaja Jussi Teljo, Gummeruksen kirjailija Matti Kurjensaari ja kansanrunouden tutkija, tohtori Elsa Enäjärvi-Haavio. Muita keskustelijoita ovat muun muassa ministeri Urho Kekkonen sekä kirjailijat Tatu Vaaskivi ja Olavi Paavolainen.⁴⁹

Heikki Mikkeli tarkastelee Pidot Tornissa –teosta eräänlaisena 30-luvun kuvana. Hän kiinnittää erityistä huomiota kulttuurielämän ja politiikan suhteeseen: ”Suurlakko ja kansalaissota olivat keskustelijoiden muistissa eikä Mäntsälän kapinan tapahtumista ollut kulunut kuin muutama vuosi.” Kaikissa keskusteluissa on hänen mukaansa esillä kulttuurin yhteiskunnallinen ulottuvuus. Aiheita on kuusi: Suomalaisen kansanluonteen myytti; Kulttuurimme kompassineula; Taaksepäin katsova kulttuuri; Kirjallisuutta ja kirjallisuutta; Sairas sielu terveessä ruumiissa ja Henkien taistelu. Kolme ensimmäistä liittyvät yhteen, sillä niissä tarkastellaan kulttuurin tilaa ja orientoitumista.⁵⁰

⁴⁷ Mikkeli 1999, 17-19.

⁴⁸ Sama.

⁴⁹ Kokko 2006, 92; KK1954, passim; www.wikipedia.org.

⁵⁰ Mt, 20.

Läpikäyvänä teemana teoksessa on Mikkelin mukaan ”suomalaisuuden rakentamisen projekti”. Sivistyneistön itsekritiikin sijaan siinä esiintyy ajatus harhaanjohdetusta kansasta ja halu palata menneeseen.⁵¹

Suomalaisuuden rakentamisen projekti ei Pidot Tornissa –teoksessa kuitenkaan jäsentynyt miksiäkään selkeästi erottuvaksi ideologiaksi. Pikemminkin teoksesta heijastuu näkemys, jonka mukaan suomalaisuuden tulisi tulevaisuudessakin olla keskittien kulkemista ilman heilahduksia mihinkään äärisuuntiin. Siten sympatiat niin Saksaa kuin Neuvostoliittoakin kohtaan torjuttiin. Poliittisesti liikuttiin agraaris-konservatiisella akselilla lukuunottamatta muutamia (...) Matti Kurjensaaren mielipiteitä, jotka poikkesivat keskustelun yleisestä linjasta.⁵²

Keskustelijat pitävät itseään sivistyneistönä, jonka tehtävänä on ratkoa ongelmia. Seuraavassa esittelen lyhyesti keskustelun joitakin teemoja.

2.2.2. Suomalaisen kulttuurin tila

Yrjö Kivimies puhuu lähes joka välissä kulttuurikriisistä. Myös kansanluonne on siinä yhtenä tekijänä. Tällä hän tarkoittaa sivistyneistön aivoväsymystä: ”kun on omalla uralla saavutettu jokin vissi aste, niin ei jää muille kulttuuriharrastuksille enää tilaa.” Kivimiehen mukaan sitä ”hervittävästä kulttuurivimmasta”, joka vallitsi vielä suomalaisen romantiikan aikakaudella ja uudelleen sortovuosina, ei ole enää olemassa: ”Eivätkä ainoastaan ruotsalaiset rahat olleet silloin sitä tukemassa, vaan se oli jonkinlainen vimma kansassa – taudinkohtaus. Mutta sitten kansansielu tervehtyi, ja tässä me olemme!”⁵³

Kaarlo Marjasen mielestä anteliaisuus oli tuolloin paljon suurempaa. Muutos johtuu kuitenkin siitä, että koko yhteiskunta on muuttunut: kulttuuri häipyi kokonaan kaiken kattavaan talouselämään.

Jussi Teljo puhuu nousukkaista: hänen mukaansa tärkeä tekijä suomalaisessa kulttuurikriisissä on se seikka, että maailmansodan aikoihin ja sen jälkeen omaisuudet siirtyivät sellaisten käsiin, joilla ei ollut syntyperän tai kasvatuksen luomaa halua harrastaa tai avustaa kulttuuria.

Marjanen sitoo keskustelun langat yhteen ja huomauttaa, että vika on sivistyneistössä itsessään:

⁵¹ mt. 32-33.

⁵² mt. 34.

⁵³ Kivimies 1937, 7-9.

Tultiin siis siihen, että itse kansan kokoonpanossa ei ole sinänsä mitään vikaa, vaan että todella sellaista vanhaa perinnöllistä kulttuuria suomalaisella pohjalla ei sanottavasti ole. Sivistyneistöstä on myöskin suuri osa nousukkaita ... ja vaikka ehkä tämän seuran nousukaissyntyiset kyllä käyttäisivät kulttuuritarkoituksiin varoja, jos heillä niitä olisi, niin toiset sitä vähemmän.⁵⁴

Olavi Paavolaisen mielestä vika on koko suomalaisessa sivistyksessä, ”joka kasvattaa sitä raukkamaisuutta ja johtaa epäkultturelliseen ajatteluun jo yliopistosta lähtien.”⁵⁵

Yhteinen piirre keskustelijoilla on torjuva suhtautuminen sekä venäläiseen että saksalaiseen kulttuuriin, poikkeuksena Saksassa tapahtuvaa ”uudestisyntymää” ihaileva Olavi Paavolainen. 30-luvulla asennoituminen Saksaan oli laajoissa piireissä myönteistä, joten pitojen antama kokonaiskuva eroaa siitä. Myöskään skandinaavinen orientoituminen ei saa kannatusta.⁵⁶

Teljo toteaa, että itsenäistyminen ylipäättään on tuonut mukanaan kysymyksen orientoitumisesta, jota on montaa laatua ja joka koskettaa itsenäistä valtakuntaa: ”poliittinen orientoituminen, ulkopoliittinen ystävyys- ja liittosuhteiden solmiminen, joka sekkin on aivan toisenlainen kysymys itsenäisyytemme aikana kuin ennen sitä.” Mutta myös kulttuurinen suuntautuminen ja kaikki muut ovat jollakin tapaa yhteydessä toisiinsa. Teljon mukaan olisi pyrittävä herätteitä antavaan kulttuuriseen vuorovaikutukseen, eikä apinoitava muilta ja tyydyttävä siihen.⁵⁷

Paavolainen sanoo, että ”On kaunista istua suljetussa huoneessa ja puhua siitä, mihin orientoitua.” Hänen mukaansa aika on politisoitunut ja taloudellistunut, eikä kulttuurin eri puolia voi irrottaa toisistaan. Orientoitumisesta puhuessa on otettava huomioon niin taloudellinen, poliittinen kuin kulttuurinenkin orientaatio, ”ja silloin keskipisteitä on vain Venäjä ja Saksa, joissa yritetään luoda uutta kulttuuripolitiikkaa ja uutta taloutta”.⁵⁸

Martti Haavio kiteyttää monen keskustelijan toiveet Englantiin päin suuntautumisesta: ”Joka tapauksessa vaati tämän illan, ennen kuin päädyimme tuolle Atlantin valtameren vähäiselle, mutta viljavalle saarelle.” Hänen mielestään on onnettomuus, että englannin kieli on kouluissa syrjityssä asemassa. Ruotsi ja saksa ajavat liian usein ohi:

Se on sortoa. Ikävä kyllä kulttuuripolitiikkamme purren, nimenomaan koulupolitiikkamme höyryn perämelassa edelleenkin on herroja, joilla ei ole niin sanoakseni kulttuurisilmää;

⁵⁴ Mt, 9-11.

⁵⁵ Mt, 42. Kansanluonne-luvun tarkemmasta analyysistä kts. Kokko 2006, 91-97.

⁵⁶ Mikkeli 1999, 22-23.

⁵⁷ Kivimies 1937, 47-51.

⁵⁸ Mt, 62.

kaukoputkea heillä ei ainakaan ole. Näyttää kuitenkin siltä, huolimatta vanhan koulun kapteenista, että Englantiin päin sentään ollaan kääntymässä.”⁵⁹

Kolmannessa keskustelussa taaksepäin katsovasta kulttuurista Marjanen sanoo, että kulttuuripolitiikan tehtävänä on lujittaa kansaa sisältä päin ja tehdä se vahvaksi kestäväksi mitä tahansa. Sen toisena tehtävänä on ”varmistaa kansamme asema sivistyksen maailmankartalla, vakauttaa kansamme asema sivistyksen maailmankartalla, vakauttaa maineemme kansainvälisessä tietoisuudessa.” Tässä on kansallisilla tieteillä keskeinen asema, mutta silti Marjanen toteaa, että suomalainen sivistyselämä on liiaksi taaksepäin katsovaa. Siitä puuttuu kulttuurioptimismi.⁶⁰ 108

Kivimiehen mukaan kulttuurikriisi on suomalaisten ongelma. Olisi kirittävä kiinni se välimatka, mikä muilla kansoilla on: ”Se on meidän elinkysymyksemme. Koska olemme kiinni äärettömän nopeassa elämäntempossa, ei ole vuosisatoja varaa tähän, vaan meidän on nopeasti päästävä eteenpäin.”⁶¹

Haavio kiteyttää keskustelun ytimen, jossa puhutaan kansallisten tieteiden painotuksesta ja tullaan tulokseen, että suomalaisessa kansanluonteessa on, jotain, mikä sopii erityisesti humanististen tieteiden harjoittamiseen: ”Lienemme loppujen lopuksi kaikki samaa mieltä: Suomen kulttuurielämällä täytyy olla jonkinmoinen pohja, kansallista erikoisluonnettamme tehostavan tieteen luoma vankka perustus.”⁶²

2.2.3. Varovaisesti politiikkaa

Lauri Viljanen toteaa kirjallisuuskeskustelun alustajana, että usein on huomautettu, että yhteiskunnallinen asennoituminen saattaisi olla hedelmällistä uudelle kirjallisuudelle. Sivistyneistö on valittanut, ettei kirjallisuus anna heille mitään, ja toisaalta kansa valittaa, että kirjallisuudesta on tullut yläluokan kirjallisuutta ja että nimenomaan arvostelijat ajavat vaikeatajuisuutta.

Viljasen mukaan asian ydin on siinä, että suomalainen kirjallisuus on liian äkkiä joutunut maailmantapahtumien keskelle, eli on tapahtunut liian äkillinen murros sen ”elimellisessä kehityksessä”. Ennen sotaa suomalaiselle kirjallisuudelle oli ominaista ”tietynlainen viattomuus” ja

⁵⁹ Mt, 101.

⁶⁰ Mt, 108.

⁶¹ Mt, 132.

⁶² Mt, 144; Mikkeli 1999, 24-25.

ihanteellisuus, jonka Viljanen arvelee kummunneen ”siitä ajattelusta, että meidän kykymme näyttää henkistä voimaamme ulospäin – kehittää siis kirjallisuutta itsetarkoituksena, näyttää kykyämme kirjallisuuden, kulttuurin luomisessa – sinänsä merkitsi jotakin.”⁶³

Haavio suhteuttaa joidenkin keskustelijoiden hätää suomalaisen kirjallisuuden tasosta:

Minua haluttaisi katsoa tätä probleemaa kulttuurihistoriallisesta perspektiivistä. ja silloin meidän on syytä ihmetellä sitä, että meillä tällä hetkellä on niin erinomainen kirjallisuus kuin meillä on. Herrat Kirjailija (Tatu Vaaskivi, SH) ja Esteetikko (Lauri Viljanen, SH) eivät ota huomioon sitä, että meillä on ollut käytettävissämme äärettömän lyhyt aika luodaksemme tällaisenkin kirjallisuuden. He katselevat tätä asiaa suurten maiden vanhaa kirjallisuuden taustaa vastaan. Minulla on optimistisempi kuva juuri siitä syystä, että katselen sitä kulttuurihistoriallisesta perspektiivistä. Me saamme olla kiitollisia siitä kirjallisuudesta, mikä meillä jo on ennätetty luoda.⁶⁴

Teljon mielestä sivistyneisyyden puute koskee paitsi kirjailijoita, myös sivistyselämää yleensä, jos sitä vertaa sotaa edeltäneeseen aikaan. Tämä koskee myös tiedemaailmaa. Erityisesti tämä näkyy lukeneisuuden vähydessä:

Ei välitetä tutustua mihinkään, ei välitetä mistään mitään; mitä sanotaan muualla maailmassa, mitä siellä tehdään, siitä ei tajuta mitään, siihen ei viitsitä tutustua. Minä luulen, että tämä on yleinen vika. Se on siis yleinen kulttuurikriisi, käyttäkseni tätä hyvää sanaa, jota voidaan käyttää joka kohdassa; ja tämä yleinen kulttuurikriisi kuvastuu tietysti myöskin kirjallisuudessa.

Teljon mukaan nykyisessä kulttuurikriisissä on keskeisellä sijalla myös kielitaidon puute, mikä on nuorelle kulttuurikansalle, kuten suomalaisille, erityisen vaarallista. Eri kansojen ja kulttuuripiirien väliset ristiriidat kasvavat ja tapahtuu eristäytymistä.⁶⁵

Enäjärvi-Haavio puhuu sivistyksen demokratisoitumisesta. Ennen kulttuuri oli harvojen omaisuutta, sitten tuli oppivelvollisuus ja yhä laajemmat kansankerrokset ovat huomanneet, ettei opin saaminen olekaan niin ihmeellistä. Ja ne painavat tasoa banaalimmaksi: ”Kun siis sivistys demokratisoituu, niin sen yleinen taso alenee”.⁶⁶

Martti Haavio kysyy mitä varten oppikoululaitos kasvattaa oppilaita. Ja vastaa, että tietysti isänmaata varten: pääasiallisesti virkamiehiä, hiukan myöskin tiedemiehiä. ”Ja millä lailla pitäisi näitä kasvattaa isänmaata varten hyödyllisiksi, taitaviksi virkamiehiksi?” Hänen repliikissään

⁶³ Kivimies 1937, 172-174.

⁶⁴ Mt, 181.

⁶⁵ Mt, 191-192, 203.

⁶⁶ Mt, 208-209.

kiteytyy se ideologia, jonka suurin osa keskustelijoista ja suomalaisen (porvarillisen) sivistyneistön edustajista 1930-luvulla varmasti allekirjoitti.

Sanon ilman sarvia ja hampaita: koulussa on oppilaille opetettava tarkoituksellinen myytti, myytti isänmaasta, isänmaanrakkaudesta, isänmaan merkityksestä, isänmaan oivallisuudesta; myytti yhteiskuntajärjestyksemme perinteistä, pohjoismaisen vapautemme ylevyydestä; myytti suomalaisen kansallisuutemme jaloudesta. Ja heille on opetettava, mihin velvoittaa se, että he ovat suomalaisia, ovat saaneet onnen syntyä tähän isänmaahan; se velvoittaa heitä puolustamaan henkiin ja veriin tätä maata, rakentamaan sitä hartiavoimin ja omaa etua tavoittelematta jne jne. Tuontapaista ajattelen tarkoituksenmukaisella myytilläni... Pääasia: meidän on otettava koulujen opetusohjelmaan myöskin kasvatus isänmaata varten. Pois siis tuollainen hajanainen sitä-ja-tätä-yhtä-ja-toista-tietoja-sieltä-ja-täältä-prinsiippi.⁶⁷

Viimeisen keskustelun alustajan Matti Kurjensaaren mukaan kansalaissodan valossa on nähtävä oleellinen siitä, mitä kutsua ”nykyisen suomalaisen porvarin ideologiaksi”.

Mitä siis ajattelee keskimitan suomalainen ja myöskin suomenruotsalainen porvari? Hän ajattelee, että kommunisti on yhteiskunnanvihollinen numero yksi. Ja mitä hän käsittää kommunismilla? Kommunismia ovat: puolittaista edistysmielisyys, sana radikalismi, radikaaliset kirjalliset liikkeet, rauhanaate, psykoanalyysi, kansainliitto, nykyaikainen kirjallisuus ja skandinaavinen orientaatio. Täyttä kommunismia ovat Ranskan kansanrintama, lakot, ammattiyhdistykset, epämääräiset kahvilaradikaalit Helsingissä, jotka toimittelevat vielä epämääräisempiä lehtiä.

Kurjensaaren mukaan sanomalehdistö kaupallistuu, Suomessa on voimassa vain muodollinen demokratia ja ”porvarin ideologia perustuu ennen muuta tietämättömyyteen, ja toiseksi se perustuu arkuuteen”.⁶⁸

Keskustelijoilla tuntuu olevan vaikeuksia puhua vuoden 1918 sodasta. Siinä missä Kurjensaarelle kyseessä on kansalaissota, on se esimerkiksi Haaviolle vapaussota. Siksipä Marjanen varoittaakin keskustelemasta asiasta lainkaan:

Ne ovat päivänselviä todellakin, ja ne vievät sitäpaitsi kokonaan asiasta syrjään. Tämmöinen vanhanaikainen tilinteko valkoisista ja punaisista on turha suoritettavaksi. Se on vain vanhojen haavojen auki repimistä, eikä ole mitään hyötyä näiden asioiden pohtimisesta.”⁶⁹

Keskustelua aiheesta kuitenkin käydään jonkin verran. Kustaa Vilkunan mielestä vuoden 1918 sota johtui osittain siitä, että maaseudun torppareille oli tuotu sopimaton ja vieras ideologia, sosialismi. Teljon mielestä sosialismi on liian kaavamaisella ja jyrkällä menettelyllä tyrmistyttänyt

⁶⁷ Mt, 285-286.

⁶⁸ Mt, 298-299.

⁶⁹ Mt, 303.

pikkuporvariston, ja suurporvaristo puolestaan mainiosti osaa käyttää tilannetta hyväkseen: ”panna pikkuporvariston tappelemaan itsensä puolesta radikalisoitunutta työväkeä vastaan. Se on ollut kehityksen kulku kaikissa fascistisissä maissa.”⁷⁰

Haavio päättää keskustelut sanomalla, että aina on olemassa niitä, jotka vievät sivistystä eteenpäin ja aatteiden ympärille kokoontuneita, jotka vievät kansakuntaa eteenpäin. Hän ei usko, että milloinkaan mentäisiin taaksepäin.

Minulla on sellainen lohdullinen käsitys, että koko itsenäisyyden ajan olemme jatkuvasti kulkeneet parempaa tulevaisuutta kohti. Minulla on myös sellainen lohdullinen käsitys myöskin, että aina löytyy sellainen piiri, missä ne harvat, jotka yksinänsä vievät kulttuuria eteenpäin, voivat toimia ja työskennellä. Siispä, hyvät kanssasyöjät, *kulttuuri elää*.⁷¹

2.2.4. ”Joustavaa, eloisaa, kiintoisaa.”⁷²

Lauri Viljanen, yksi Tornin keskustelijoista, kirjoittaa arviossaan Helsingin Sanomissa, että kulttuurikriisi on sana, joka on 1900-luvulla tullut suosituksi eurooppalaisessa aatekeskustelussa; ”Uutta sen sijaan on suomalainen kulttuurikriisi, jonka teos vasta oikeastaan kiteyttää.” Että pohditaan, on jo Viljasen mukaan merkki tervehtymisestä.⁷³

Henkisiä tauteja ja vajavaisuuksia vastaan ei ole kuin yksi ainoa keino: Katsoa niitä silmästä silmään. Näin ovat tehneet nämä nuoret, henkevät ihmiset – ja näin on syntynyt tämä hauska, epäsovinnainen kirja...⁷⁴

Nimimerkki Spectator toteaa Valvoja-Ajassa,⁷⁵ että kirjan maine on levinnyt nopeasti ja herättänyt keskustelua: ”Harvoin kai Suomessa tapaa näin puheliasta seuraa, ja seuraa, jolla on näin paljon ajatuksia.”

Samaisessa arviossaan hän pohtii keskustelijoiden käsittelemän kulttuurikriisin olemusta. Hänen mukaansa useissa vuorosanoissa mainitaan, että suomalaisen kulttuurin olemus on huomattavasti muuttunut siitä, mitä se oli ennen sotaa. Kulttuurielämän johdossa ei ole enää sivistyneistö vaan

⁷⁰ Mt, 318-319.

⁷¹ Mt, 338.

⁷² Työn Suunnan arvio Pidot Tornissa -teoksesta, mainos Suomalaisessa Suomessa 1938.

⁷³ Viljanen 1937.

⁷⁴ Gummeruksen mainos Helsingin Sanomissa 15.12.1937

⁷⁵ Spectator 1938, 168-171.

'vuorineuvokset'. Hän kuitenkin muistuttaa siitä taloudellisesta taakasta, joka talouselämän edustajilla on ollut kannettavanaan.

Tietenkin on sen ohessa valitettava sitä, että henkinen kulttuurimme kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana on joutunut kärsimään tuosta liiallisesta (välttämättömästä) liikemiesmäisestä reaalipolitiikasta; huomauttaa vain voi siitäkin, että yhtä paljon kuin vuorineuvosmentaliteetti henkistä kulttuuria on jarruttanut epäkypsä kansanvaltainen puoluepolitiikka, joka ei totisesti ole paljoakaan ymmärtänyt kulttuuri-sanon merkitystä.

Ja kun yhtälöön lisätään vielä suomenruotsalaisten eristäytymispolitiikka joka on kaventanut kotimaista sivistystyötä, niin ei ole ihmekään, että kaikkein jaloin sivistys on kärsinyt puutetta. Toivoa kuitenkin on: ”Monet ajanmerkit viittaavat kuitenkin siihen, että nälkävuodet sen kohdalla vihdoinkin alkavat olla lopussa.”⁷⁶

2.3. 40-luvun kriisit

Oli lukemattomia uljaita, loistavia asioita, joita oli äsken tuotu äänekkäästi esiin ja joista nyt vaiettiin ja jotka myönnettiin nöyrästi erehdyksiksi... nöyryytettyjen sukupolvella oli liian paljon tappiolla joutuneita aatteita... oli liian paljon lippuja, jotka pantiin syrjään hiljaisesti, ilman mitään kiivautta, ilman mitään ylpeyttä tai kuohuntaa... He olivat nöyriä, alistuneita, erehtyneitä... he olivat ikään kuin kaikki kadottaneet loistavan omaisuuden ja heidän ympärillään oli asemastaan suistuneen ihmisen tunnelma.”⁷⁷

Kai Laitinen toteaa, että sodan päätyttyä yleisenä tuntona oli kulttuurielämässä koettu katkos. Oli mahdotonta jatkaa siitä, mihin vuonna 1939 oli jääty, mutta uudesta suunnastakaan ei ollut tietoa. Pahinta oli kuitenkin arvojen inflaatio: ”kestetyt kärsimykset näyttivät hyödyttömiltä ja asiat, joihin oli uskottu, menettivät katteensa.”⁷⁸

Kulttuurihistoriallisessa katsauksessaan Pekka Lounela kiteyttää, että sota-ajan Suomi oli totalitaarinen ja epädemokraattinen harvainvalta. Voimassa oli oikeastaan yksipuoluejärjestelmä, sillä sotaa vastustavilla tahoilla ei ollut julkisia vaikutusmahdollisuuksia: ”Vapaa keskustelu, kannanotto, arvostelu oli hätätilan nojalla tukahdutettu.”⁷⁹

⁷⁶ Kulttuurikriisistä 1930-luvulla kts. Kokko 2006.

⁷⁷ Hämäläinen 2007.

⁷⁸ Laitinen 1997, 438.

⁷⁹ Lounela 1976, 13.

Samaisessa teoksessaan Lounela on luetellut tiiviisti asioita, jotka olivat leimallisia sodanjälkeisille vuosille. Näitä olivat yleinen epävarmuus, ristiriidat ja jyrkät vastakohdat. Yhteiskunta oli krampissa ja maiden pakkoluovutuksia suoritettiin, ylimääräisiä veroja kerättiin, tehtiin devalvaatioita, kommunisteja pelättiin ja kommunistit ja sosialidemokraatit kävivät valtataistelua työläisten sieluista. Valvontakomissio majaili Tornissa ja Paasikivi moukaroï kansaan ulkopoliittikka. Saksalaisten teot olivat vaikea asia saksalaismielisille.

Oikeudelliset selvittelyt omassa maassa sotarikollisuuden, asekatkennän ja vankien kohtelun merkeissä, Valtiollisen poliisin epäilyttävä toiminta, epävarmuus palaamatta jääneistä sotavangeista, Työkansan Sanomien ja Vapaan Sanan ilmiannot, järjestöjen lakkauttamiset kasvattivat kyräilyhenkeä, epäiltiin mielipiteidensä vuoksi 20- ja 30-luvuilla sekä sota-aikana kärsineiden kostavan. Se lietsoi sisäistä vihaa, kun olisi kaivattu yhteishenkeä uuden, paremman Suomen rakentamiseksi.”⁸⁰

Yhtenä syynä yleiseen turvattomuuden tunteeseen Lounela näkee tiedotuksen laman. Sota-aika nakersi uskoa siihen, että tiedotusvälineet kertoisivat totuuden. Sodan jälkeen oli tarjolla puoluepropagandaa, mikä se ei herättänyt luottamusta. Huhumylly sen sijaan pyöri täysillä.⁸¹

Selvää kieltä puhui myös Maalaisliiton, SDP:n ja SKDL:n yhteistoimintajulistus, ”kolmen suuren sopimus”, 13.4.1945. Entinen ulkopoliittikka tuomittiin turmiolliseksi ja hyväksyttiin ”selvä ja päättäväinen asennoituminen fascismia ja kaikkea taantumuksellisuutta vastaan”. Sodasta ja sen syyllisistä oli tehtävä omat johtopäätökset, sisäpolitikasta oli ”fascismi juurittava” ja armeija ja poliisilaitos kansanvaltaistettava ja puhdistettava ja talouselämässä oli suurpääoma laitettava aisoihin ja otettava ”tarvittavassa laajuudessa” yhteiskunnan hallintaan.⁸²

Pariisin rauhansopimuksen solmiminen syyskuussa 1947 sai Lounelan mukaan hiljaisen enemmistön vetämään helpotuksesta henkeä. Paljon silti tapahtui. YVA-sopimus solmittiin vuonna 1948, SKDL hävisi eduskuntavaalit, sisäministeri Yrjö Leino nousi ja kaatui, Yleisradiota demokratisoinut Hella Wuolijoki erotettiin ja Yleisradio otettiin eduskunnan valvontaan. ”Vaaran vuodet” olivat siltä osin ohi.⁸³

Hagar Olsson palasi sodan jälkeen Ruotsista Suomeen ja paluu oli hänelle shokki: palata maahan, jossa vallitsee ”älyllinen valonarkuus”. Olssonin mielestä ”henkistä tilannetta luonnehtii yleinen

⁸⁰ Lounela 1976, s.17-18.

⁸¹ Sama.

⁸² Hyvämäki 1957, 58.

⁸³ Lounela 1976, 18-19, Hyvämäki 1957.

pysähtyneisyys ja sisäinen välinpitämättömyys jotka ovat omalaatuisella tavalla vastakohtaisia ulkoiselle toimeliaisuudelle”. Hän vaati sisäistä heräämistä ja rehellistä tilintekoa menneisyyden kanssa.⁸⁴

Lassilan mukaan siinä kriisissä, jossa 1940-luvun puolivälissä elettiin, kirjallisuudella oli tarjottavanaan kaksi suhtautumistapaa, kolikon kaksi puolta: ”kaiken on muututtava nyt kerralla, tai mikään ei pohjimmiltaan muutu miksikään.”⁸⁵

Auli Viikarin mukaan 40-luku ei ole kirjallinen vuosikymmen toisin kuin 50-luku, ja sitä on vaikea sodan vuoksi edes hahmottaa vuosikymmeneksi.⁸⁶ 40-luvun kulttuuripoliittista kenttää jäsentävät oikeiston ja vasemmiston, vanhoillisten ja uudistajien köyden veto. Laitavasemmisto perusti oman kulttuurilehden, 40-luvun, ja kävi kolmen vuoden ajan jatkuvaa polemiikkaa Suomalaisen Suomen kanssa. Olavi Paavolaisen Synkkä yksinpuhelu vuodelta 1946 puolestaan nostatti kirjasodan.⁸⁷

Ilkka Liikanen toteaa artikkelissaan Raoul Palmgrenin *Suuri linja*-teoksesta, että ”1940-luvun lopun vuodet muodostavat poikkeusjakson kansakunnan syntyulkintojen vakaassa jatkuvuudessa. Hävityn sodan jälkeen vapausotakirjallisuuden ja fennomaanisen historiankirjoituksen valta-asema järkkäi hetken.” Vaihtoehtoiset tulkinnat kansakunnan menneisyydestä ja erityisesti vasemmiston asemasta saivat tilaa ja merkittävimpänä niistä Liikanen pitää mainittua Palmgrenin teosta. Ajan dokumenttina se kuvaa hyvin 1940-luvun henkistä ilmapiiriä: ”Ei vain Suomessa vaan yleisemminkin Euroopassa kansallisuuden ja työväenliikkeen suhdetta määriteltiin tuolloin radikaalisti uudelleen.” Etsikkoaika meni kuitenkin ohi ja vanhat asetelmat palasivat.⁸⁸

Sama asia heijastui myös kulttuurilehdissä. Natsi-Saksan edesottamuksia kiinnostuksella seurannut Valvoja-Aika ja sotavuosina heimopolitiikan aktiivinen kannattaja Suomalainen Suomi jäivät rauhan palattua odottamaan pelolla tulevaa. Kun sodan jälkiselvittelyissä ei puututtu lehtien asemaan, ryhtyi Suomalainen Suomi taas taistelemaan kommunismia vastaan. Valvojaksi nimensä lyhentänyt entinen Valvoja-Aika puolestaan pysytteli ”akateemisessa viileydessä päivänpolitiikan ulkopuolella.”⁸⁹

⁸⁴ Olsson 1945, Lassilan 1998, 13 mukaan.

⁸⁵ Lassila 1998, 14.

⁸⁶ Viikari 1998, 205.

⁸⁷ Viikari 1992, 35.

⁸⁸ Liikanen 1998, 49-50.

⁸⁹ Leino-Kaukiainen 1992, 231.

Tuomas Anhava ennakoi vuonna 1950 uusien tuulien puhaltamista:

Sodan päätyttyä ilmenevä merkillisessä määrin tyhjäkäynnin tapainen kuvienkaatelu ja paljon puhe ennennäkemättömistä asioista johtunee suurelta osalta siitä, että sodanaikaiset ja –jälkeiset uudet polvet joutuvat hengenelämän palatessa raiteilleen ja tavallaan lähtiessä uudelleen liikkeelle todellakin tekemisiin sellaisten asioiden kanssa, joita eivät ole ennen nähneet. Suhtautuminen niihin on sen takia törmäilevää, voisi sanoa tottumaton.⁹⁰

⁹⁰ Lassila 1998, 15; Lassila 1990, 93.

3. Toista kertaa Tornissa vuonna 1954

3.1. Keskustelemisen taide

Fil. kand. Osmo Hormia (s. 1926)⁹¹ kirjoittaa vuonna 1953 Parnassossa⁹², että keskustelemisen taide syntyy joutilaisuudessa. Kaikkina aikoina esiintyy ilmaisuneroja, jotka osaavat pukea ajatuksensa loistavaan sanalliseen asuun. Heidän kykynsä on ennen kaikkea ajatuksen pätevyyttä: ”Aikoina, jolloin joutilaita ihmisiä on vähän, he ovat ylivoimaisia keskustelijoita, ja saattaa uskoa, että vakavimmalla ajatuksella on vahvimmat siivet juuri näissä olosuhteissa.”

Hormian mielestä suomalaisella keskustelutaiteella ei ole takanaan minkäänlaista perinnettä. Edes Lauantaiseuraan on turha viitata, sillä siellä puhuttiin vierasta kieltä ja joka tapauksessa seuran synnyttänyt kulttuuriympäristö on kuollut jo aikaa sitten. Tässä valossa ensimmäisten Tornin pitojen idea oli nousukasmainen. Hormia näkee siinä kansallisen itsetutkiskelu- ja itsethostelutarpeen ilmentymän.

Elettiin voiman tunnossa ja eurooppalaisten hengenvirtausten tuntumassa, olis siis aika tehdä itselleen selväksi, mitä leiviskää oltiin hoitamassa ja millä edellytyksellä. Itsethostelua ei muuksi muuta se seikka, että yleisluonteista omien olosuhteiden arvostelua kuultiin runsaasti ja yksityisluonteistakin viisaan varovaisuuden puitteissa.

Keskusteluissa oltiin siis Hormian mukaan varovaisia, ja radikaalit vaiennettiin haihattelijoiksi.

Tornin keskustelu oli tyypillinen virkamieskulttuurin manifestaatio. Uskaliaat ajatusretket olisivat olleet täysin järjestelmänvastaisia, eikä niiden puuttuminen siis voi langeta henkilökohtaisena moitteena kenenkään keskustelijan niskoille. Ihminen näet on ympäristönsä tuote myös meidän demokraattisessa yhteiskunnassamme, ja demokratia taas on tasapainojärjestelmä, jossa vapautta on kaikille jaettu se määrä, mikä normaali-ihmiselle riittää.

Ensimmäisten pitojen jälkeen ei laajamittaista kulttuurikeskustelua ole Suomessa käyty. Sotavuosina syy oli luonnollinen ja niiden jälkeen poliittisen kiihkoilun luoma pyydeajattelu on estänyt keskustelun. Hormian mukaan onkin vaikeata edes kuvitella, että nykypäivänä rakennettaisiin ’käsitteellinen torni ja torniin pitopöytä’, jonka ympärille edustava joukko kulttuurin ’kenttämiehiä’ voisi kokoontua keskustelemaan hedelmällisesti. Keskustelua kyllä käydään, mutta

⁹¹ KK 1966, 263-264.

⁹² Hormia 1953, 304-309.

se on Hormian mielestä hajanaista ja ennakkoluuloista. Kirjallisuuskritiikkikin on suurelta osin kriitikkojen uusi tapa harrastaa keskinäistä seurustelua. Se on kyllä korkeatasoista, mutta kriitikot saavat siitä rahaa. Ilman ”moralistinsilmä” tarkasteltuna suomalaiset olosuhteet olisivat loistavat: on keskustelijoiden ammattikunta, vapaus keskustella ja monilla elämisen turva. Mutta kun ”siveellinen silmä” valvoo, voi huomata, että keskustelut ovat hyvin kapealinjaisia ja rajojen ylittäminen erittäin hankalaa: ”Vakavasti puhuen: kriitikkojen kehittämän ajatustaiteen on ohjattava kansa uuteen analyyttiseen taiteennauttimiseen tai suistuttava raiteilta, sillä kiskot eivät kannata.”

Käsitteellinen torni ja torniin pitopöytä kuitenkin siis rakennettiin toistamiseen jo seuraavana vuonna, ja seuraavassa esitän tuon rakentamisen tulokset.

3.2. Puheenvuoroja ja välihuudahduksia

Gummerus mainostaa vakuuttavasti uutta joulumarkkinoille ilmestynyttä keskustelukirjaa Helsingin Sanomissa 11.12.1954⁹³: ”Loistavaa keskustelua tämän hetken ongelmista”. Mainoksessa todetaan, että 30-luvun kuuluisa keskusteluteos on saanut seuraajan. 50-luvun ”nuoren polven” eri kulttuurialojen edustajat ovat kokoontuneet puhumaan suunsa puhtaaksi asioista. Mainoksen perusteella joukko ei vaikuta lainkaan vähäpätöiseltä eikä aihe turhan suppealta:

He ovat maistereita, tuomareita, tohtoreita, professoreja, teoreetikkoja, tutkijoita, käytännönmiehiä, luovia taiteilijoita, luovia tiedemiehiä, joiden asiantuntemus ulottuu tavattoman laajalle. Ja harvinaista kyllä: kaikki he osaavat puhua muutakin kuin totisuuksia. Innoittajana kaikissa keskusteluissa on pienen kansamme tärkein asia: suomalainen kulttuuri.

Aiheita on tälläkin kerralla kuusi: Itä ja Länsi; Kulttuuri ja demokratia; Huviteollisuus; Tekniikka ja humanismi; Yksilöparka ja Kirjallinen ilta. Osallistujia on 14. Keskustelut etenevät siten, että yksi keskustelijoista toimii aina alustajana.

Repo kuvailee nimimerkkejä kirjan esipuheessa, aivan kuten Kivimies 17 vuotta aikaisemmin. Nimiä nimimerkkien takana ei luonnollisestakaan paljasteta. Selvyiden vuoksi itse käytän kuitenkin keskustelijoiden oikeita nimiä.

⁹³ Gummeruksen mainos Helsingin Sanomissa 11.12.1954.

Kirjailija ja Parnasson toimitussihteeri **Eila Pennanen** on ”urhoollinen *Rouva Kirjailija*, jonka temperamentikkaita vuorosanoja seurueen herrat niin innostuen kuuntelevat ettei hän saa niitä koskaan rauhassa puhua loppuun”; toimittaja, Turun Sanomien kirjallisuusarvostelija **Kauko Kare** on *Arvostelija*, ”jonka mielenkäänteet aina ovat ennakolta arvaamattomia”; metalliopin professori **Heikki Miekk-oja** on *Asiantuntija*, ”joka tuo keskusteluun tekniikan häikäisevän iskuvalmiuden”; kansanrunouden tutkija, etnologi **Matti Kuusi** on *Herra Tohtori*, ”demokraattisuuden suuri puolestapuhuja, jolla on vastustamaton luontumus pyrkiä karrikoiden asian ytimeen”; Uuden Suomen kulttuuritoimittaja, historioitsija ja filosofi **Touko Voutilainen** on *Humanisti*, ”jonka juhdat lähtevät laiskasti sanojen auraa vetämään, mutta jatkavat sitten järkähtämättömästi eteenpäin kääntäen syvää, suoraa, logiikkaa välkkyvää viilua”; kirjallisuuskriitikko, Gummeruksen johtokunnan jäsen **Eino S. Repo** on *Kulissimies*, ”lampaansydäminen satiirikko”; Otavan kustannusvirkailija ja Suomalaisen Suomen toimitussihteeri **Tuomas Anhava** on *Lyyrikko*, ”seurueen jumalanruoska, jonka viiltävät sivallukset ovat nopeita ja lujia; lakitieteen lisensiaatti, Väestöliiton asuntoasian toimiston päällikkö **Kauko Sipponen** on *Optimisti*, ”lempeä kuopus, jonka ajatus uupumatta askartelelee sosiaalisissa seikoissa; SDP:n kansanedustaja, sisäasiainministeri **Väinö Leskinen** on *Puoluepoliitikko*, ”jonka puoluemiehen naamioista kurkistelee yksilöstä kiinnostunut yksilö; tohtori, kasvitieteen apulaisprofessori **Risto Tuomikoski** on *Tieteilijä*, ”jonka ajatuksen vireä, jalorotuinen ratsu toisinaan tanssii paikallaan mutta useimmin juoksee silmää hivelevää, jouduttavaa, kevyesti keskustelua kantavaa ravia; Ylioppilaslehden entinen (1951-1954) päätoimittaja **Sakari Virkkunen** on *Toimittaja*, ”jonka asiallisessa sanankuljetuksessa tuon tuosta miltei salakavalasti välähtää hymy; ekonomi, lainopin kandidaatti, Valiolehdet oy:n toimitusjohtaja **Kalervo Pakkala** on *Toimitusjohtaja*, ”järkevä realisti; SOK:n tiedotussihteeri, Suomalaisen yhteiskunnan tukisäätiön tutkija **Lauri Hyvämäki** on *Tosikko*, ”joka nostaa tämän vanhan hämäläisen peitenimensä uuteen kunniaan.”⁹⁴

Seuraavassa taulukossa on esitelty heidän ikänsä, osallistumisensa eri keskusteluihin sekä käyttämiensä puheenvuorojen ja välihuutojen määrät.

⁹⁴ Repo 1954; KK1954 passim; KK1960 passim; KK1966 passim.

Taulukko 1. Toiset pidot Tornissa –teoksessa käytetyt puheenvuorot ja välihuudot sekä keskustelijoiden iät. (Edellinen luku on puheenvuorojen määrä ja jälkimmäinen välihuutojen.)

Keskustelun aihe	Itä Länsi	ja	Kulttuuri ja demokratia	Huvi- teollisuus	Tekniikka ja humanismi	Yksilöparka	Kirjallinen ilta	Yhteensä
Tuomas Anhava 27-vuotias	3+2		12+26	11+11	poissa	poissa	21+26	47+39 =86
Matti Kuusi 40-vuotias	9+9		5+8	3+15	7+17	6+19	10+15	40+83 =123
Touko Voutilainen 36-vuotias	2+2		1+4	10+18	12+15	4+7	10+4	39+50 =89
Väinö Leskinen 37-vuotias	6+2		4+5	3+6	poissa	9+11	poissa	22+24 =46
Eila Pennanen 38-vuotias	3+2		9+17	2+2	0+2	14+19	4+10	32+52 =84
Eino S. Repo 35-vuotias	18+13		12+16	3+18	3+12	23+34	10+20	69+93 =162
Kauko Kare 40-vuotias	6+3		6+12	2+6	3+2	poissa	0+5	17+28 =45
Heikki Miekk-oja 46-vuotias	poissa		poissa	poissa	4+11	poissa	poissa	4+11 =15
Yrjö Kivimies 55-vuotias	1+2		poissa	poissa	4+5	15+0	poissa	20+7 =27
Kauko Sipponen 27-vuotias	6+8		5+5	5+8	3+5	8+5	4+1	31+32 =63
Risto Tuomikoski 43-vuotias	6+8		7+16	3+20	5+30	11+40	11+17	43+131 =174
Sakari Virkkunen 29-vuotias	5+1		3+1	3+2	2+1	5+5	poissa	18+10 =28
Kalervo Pakkala 42-vuotias	4+2		poissa	9+2	4+0	poissa	poissa	17+4 =21
Lauri Hyvämäki 41-vuotias	3+1		7+4	4+0	2+7	12+6	15+4	43+22 =65
Lähde: Repo 1954.								

Keskustelijoiden ikähaitari on 27 vuodesta (Anhava, Sipponen) 55:een (Kivimies), keski-ään ollessa 40 vuotta. Eli aivan nuorinta polvea he eivät pääosin edusta.

Kuten taulukosta ilmenee, kaikki eivät ole paikalla jokaisessa keskustelussa. Ääriesimerkki on Heikki Miekko-oja, joka on mukana vain Tekniikka ja humanismi –keskustelussa. Ensimmäisten pitojen toimittaja Yrjö Kivimies on mukana kolmena iltana, mutta tyytyy enemmän tarkkailemaan ja antamaan nuoremmille tilaa.

Lukujen valossa aktiivisin on Risto Tuomikoski, erityisesti runsaiden välihuutojensa ansiosta. Eino S. Repo, joka toimii keskustelujen puheenjohtajana, on luonnollisesti usein äänessä.

Luvut eivät tietenkään kerro mitään puheenvuorojen painavuudesta, joten sitä on syytä tarkastella seuraavaksi.

3.3. Kaksinapainen maailma

Maailman keskipiste on tietenkin Suomi, ja Suomi on tässä Idän ja Lännen valtataistelussa ei-kenenkään-maata. Täsmällisemmin sanoen se on Idän etumaastoa. Meillä on ystävyys- ja avunantosopimus. Mutta meillä ei ole oikeutta rakentaa alueellemme mitään yksityisbunkkereita, jotka voisivat häiritä ystäviemme ampumasektoreita. Poliittisen erikoisasemamme, tosiaankin ainoalaatuisen aseman, symptomina on mielestäni juuri se että siviiliväestön suojaaminen on sekä kaikissa 'kansandemokratioissa' että kaikissa Atlantin liiton maissa patrioottinen, pyhä velvollisuus, mutta Suomessa se on fasismia, militarismia ja uuden sodan valmistelua.⁹⁵

Itä ja Länsi –keskustelun alustajana toimii Matti Kuusi. Hänestä on aluksi hyödyllistä tehdä ero Idän ja Lännen valtavastakohdan ja tyylivastakohdan välillä, vaikka ne kietoutuvatkin toisiinsa. Kuusi toteaa Suomen olevan puun ja kuoren välissä, kuten edellisestä sitaatista voi huomata. Hän esittää paikalla oleville vänrikeille kysymyksen: miten joukkueen johtajan on toimittava, kun hän huomaa joutuneensa kahden bunkkerilinjan väliin?

Sotienjälkeisessä Suomessa ei kenenkään maa oli keskeinen kokemusmaailmaa jäsentävä metafora, toteaa Auli Viikari. Hänen mukaansa Kuusen puheenvuorossa Suomea ei enää edusta Suomi-neito tai Suomi-äiti vaan 'välimaaston vänrikki'. Tämä voi "viedä miehensä ei-kenenkään-maan

⁹⁵ Repo 1954, 14.

korkeimmalle näköalakukkulalle, heiluttaa lakkiaan ja pitää moraalisaarnan Eisenhowerin ja Malenkovin sotamiehille” tai sitten sulkea silmänsä maailman kahtiajaolta.⁹⁶

Realistisempiakin vaihtoehtoja Kuusen mielestä on. Vänrikki voi valita joko Idän tai Lännen, vaikka henkensä kaupalla. Vielä yksi vaihtoehto, jonka Kuusi itse valitsisi, on kaivautua maahan ja odottaa mahdollisimman huomiota herättämättömästi.

(...) toivotaan hurskaasti että kranaatit lentävät niin kuin ne tavallisesti lentävät ei-kenenkään-maan ylitse, että ratkaisevat kahakat tapahtuvat muilla kaistoilla. Ja ennen kaikkea pidetään väki koossa ja toimintavalmiina kaikkien tilanteen muutosten varalta.

Aika on Kuusen mukaan sotainen: ulko- ja kauppapolitiikka yhtä hyvin kuin sisä-, talous, urheilu- ja jopa kulttuuripolitiikkakin ovat sodan valmistelua, kylmää sotaa. Leppoisaampi puheenaihe sen sijaan on tyylivastakohta. Kuusen mielestä suomalaisilla ei ole varaa umpioitua, varsinkaan kulttuurisesti. Virikkeet kaikkialta ovat tarpeellisia. Kuusi mainitsee, että sekä Amerikassa että Neuvostoliitossa ihminen on ennen kaikkea tuotantoväline eikä arvo sinänsä, toisin kuin perinteisen eurooppalaisen humanismin näkökulmassa. Työtä riittää, etteivät maailmanmahdit pääse kulttuurisesti liian hallitsevaan asemaan. Monien mielestä vanhan eurooppalaisuuden kohtalona on väistyä ja sulautua jompaan kumpaan mahtiin.

Nähdäkseni vanhan nuortuvan eurooppalaisuuden puolustus sekä amerikkalaista että neuvostovenäläistä standardikulttuuria vastaan on kaikkein elintärkeimpiä kulttuuripolitiikkamme tehtäviä. Jos emme pidä kiinni omasta tyylistämme, niin ennen pitkää olemme seisovaa vettä, joka mätänee provinssivenäläisyyseksi tai provinssiamerikkalaisuudeksi.⁹⁷

Risto Tuomikoski kysyy, onko vaihtoehtoja todellakin vain kaksi ja onko Idän ja Lännen vastakkainasettelu välttämätön. Kauko Sipponen sanoo tuntevansa vetoa Lännen puolella Pohjoismaiden ja Englannin muodostamaan ryhmään ja nostaa esiin keskeisen Idän ja Lännen poliittisen vastakohtaisuuden, yksilön vapauden. Sipponen väittää, että hänen mainitsemansa ryhmä on päässyt pisimmälle kansalaisten toimintavapauksien laajentamisessa, millä on vaikutusta koko Lännen kehitykselle. Tämän ryhmän yhteiseksi nimittäjäksi hän mainitsee hyvinvointivaltion.⁹⁸

Väinö Leskisen mielestä Idän ja Lännen valtataistelu on luonnollinen asia. Hän ei usko että kapitalismi ja kommunismi voisivat elää sovinnollisesti yhdessä. Idän eli Neuvostoliiton etuna hän

⁹⁶ Viikari 1992, 32-33

⁹⁷ Repo 1954, 15-18.

⁹⁸ Mt, 18-20.

pitää sitä, että sillä on tarjottavanaan uskonto, pelastuksen sanoma. Toinen etu on etevämpi politiikan taito: Itä ei Leskisen mielestä harrasta ristiretkipolitiikkaa vaan käy 'valloittavaa puolustustaistelua'. Lännen mahdollisuus on yrittää poistaa puutetta ja hätää, käydä 'pyhää sosiaalista sotaa'. Kauko Kare huomauttaa, ettei ole syytä olla turhan pessimistinen. Itä-länsi-asettelu on valtapoliittinen selviö, mutta kulttuuripoliittisesti tilanne on toinen: eurooppalaiset ihanteet ja tekniset keksinnöt leviävät Amerikkaan, vaikkakin myös päinvastoin.⁹⁹

Kalervo Pakkala sanoo, että nykyajan elämään lyö leimansa pelko ja epävarmuus, joka johtuu maailman kahtiajaosta. Käsitteillä "Itä" ja "Länsi" on vahva tunnevaraus. Mitään lopullista ratkaisua ei ole vielä tehty, mutta yleisesti ajatellaan, että se on juuri tulossa ja hyvin todennäköisesti se on väkivaltainen.¹⁰⁰

Eila Pennanen kauhistelee sitä vihaa ja epäluuloa, joka vallitsee kun puhutaan Idästä ja Lännestä. Hän väittää, että joissakin kulttuurilehdissä ei saa sanoa mitään hyvää vastapuolesta. Väite kirvoittaa vastalauseita, ja välihuudoissa mainitaan Ylioppilaslehti ja Uusi Kuvalehti, joissa ainakin saa sanoa.¹⁰¹

Lauri Hyvämäki nostaa esiin seikan, joka hänen mielestään osoittaa että pienikin kansa merkitsee jotain. Tornissa piti vielä 40-luvulla pitojaan Itä, mutta nyt siellä keskustellaan vapaasti. Myös Sipponen toteaa, että Suomessa on sekä juridisesti että poliittisesti kaikki mahdollisuudet harjoittaa omaa politiikkaa.¹⁰²

Leskinen nostaa esiin tekijän miksi Idän ja Lännen valtataistelua ei oltu käsitelty sodan kannalta: syynä ovat koetut sodan kauhut ja sotien tuoma muutos. Mutta myös itsenäisyys ja demokratia ovat Suomessa vahvoissa kantimissa, toisin kuin vuosina 1944-1946. Senpä vuoksi pitäisi olla varaa orientoitua sekä Itään että länteen. Hyvämäki sanoo mietiskelleensä usein suurinta estettä sodanjälkeiselle kulttuurivaihdolle Neuvostoliiton kanssa ja tulleen siihen tulokseen, että kulttuurivaihto ja aatteet muodostuvat jonkinlaisen tarkoituksenmukaisuuden pohjalta.

⁹⁹ Mt, 21-22, 25, 29.

¹⁰⁰ Mt, 30-31.

¹⁰¹ Mt, 37-38.

¹⁰² Mt, 52.

Kävimme ne tunnetut sodat silloin aikanamme, ja minulle jäi sellainen mielikuva, että kansan enemmistö, siis nuo syvät biologiset kerrokset, kansan syvät rivit ja niitten johtajat, lasken siihen työväenliikkeen, lasken myös muut yhteiskuntapiirit – katsovat että kärsimme vääryyttä. ... Se iskostui aika syväälle kansan sieluun.¹⁰³

Tuomas Anhavan mielestä Itä-Iänsi-kysymys on sisäpoliittinen itse kullekin. Lännen kohdalla kyse on kulttuurivalistuksesta ja vahingollisten vaikutusten vastustamisesta, mutta Idän kohdalla kysymys on aktiivisemmasta sisäpoliittisesta asennoitumisesta.¹⁰⁴

Keskustelussa selvästi vältetään puolen valintaa ja pyritään liikkumaan yleisellä tasolla. Tämän johtopäätöksen tekee myös Kalervo Pakkala. Hänen mukaansa keskustelu on osoittanut, kuinka kypsymätön koko kysymys on. Hänen mukaansa kaikkia kannanottoja on vältetty ja keskustelijat ovat epävarmoja kysymyksen edessä, kuten kaikki muutkin. Pakkalan kommentti kirvoittaa vastalauseita ja Kauko Kare huomauttaa, että pääasia on älytä tehdä kysymyksiä, vastauksia kyllä löytyy ajallaan.¹⁰⁵

Matti Kuusen johtopäätöksenä on, että olennaista on valinnan vapaus, mitä hän pitää ainutlaatuisena ilmiönä senhetkiselällä maailmankartalla. Keskustelun viimeisistä kommentista välittyy ilo siitä, että Suomessa se on mahdollista. Mutta niistä välittyy ehkä myös hieman kyyninen ironia keskustelun ympäröivyydestä, siitä, että puolia ei ehkä ole voitu ilmaista täysin vapaasti.

Siis tosiaan oikeus katsoa mihinkä ilmansuuntiin hyvänsä (...) ja viljellä toisia tuollaisia koulukirjoista opittuja mutta ei niinkään itsestään selviä vapauksia: ajatuksenvapautta, sananvapautta, keskustelunvapautta, eri mieltä olemisen vapautta – kaikkia noita henkisiä nautintoja, joita olemme tänä iltana täällä harjoittaneet. Esittämämme mielipiteet veisivät meidät sekä McCarthyn listoille että Neuvostoliiton keskitysleireihin. Me olemme tunteneet suurta ymmärtämystä ja sympatiaa näihin kumpaankin ilmansuuntaan. Totean että keskustelun tuloksena on eräänlainen positiivinen avonaisuus kaikkiin ilmansuuntiin ja kuitenkin konservatiivinen ja sisukas meidän omasta suomalais-eurooppalaisesta erikoislaadustamme kiinnipitäminen.¹⁰⁶

¹⁰³ Mt, 47-48.

¹⁰⁴ Mt, 53-54.

¹⁰⁵ Mt, 54-55.

¹⁰⁶ Mt, 55-56.

3.4. Käsitteiden määrittelyä

Se huomio, ettei 50-luvun keskustelijoilla ole yhteistä kieltä tai että käsitteet ovat monimutkaistuneet, näkyy selvästi toisessa keskustelussa Kulttuuri ja demokratia. Alustajana toimiva Kauko Kare sanoo, että uudenlaisen demokratian aika koitti Ranskan vallankumouksen jälkeen, Kreikan ihannedemokratia- ja sääty-ylimystövaiheiden jälkeen. Nyt eletään vaihetta, jolloin äänestäjiä on miljoonia ja demokratian laitoksia satoja. Tästä on väistämättä seurannut kulttuurin aseman jopa liiallinenkin jäsentyneisyys. Kareen mukaan kyynikko voisikin asettaa vaihtoehtoiksi kulttuurin tai demokratian.

Toisaalta on kyllä olemassa täysin asiallisille perusteille rakentuva vaihtoehto: kulttuuri vai 'kansandemokratia', vaihtoehto joka on niin ilmeinen ettei siitä mielestäni kannata edes keskustella. Tämän illan otsikko, kulttuuri ja demokratia, on otettava kaiketi historiallisena kehitysvälttämättömyytenä. Kulttuurin on 'suhtauduttava' demokratiaan.

Kare määrittelee kulttuurin eräänlaisena kulttuurisena ajattelutapana, aivotyöläisyytenä ja demokratiaa hän käyttää sanan ”länsimaisessa ja suomalaisessa mielessä”.¹⁰⁷

Eila Pennasen mielestä on liian sekavaa jos puhutaan kulttuurista aivotyöläisyytenä ja kulttuuri-ihmisen asennoitumisena. Paljon vankemmalla pohjalla oltaisiin jos käsitettäisiin kulttuuri toiminnaksi ja puhuttaisiin sen toiminnan tuloksista. Samaa mieltä on Eino S. Repo.¹⁰⁸

Matti Kuusi toteaa kulttuurin ja kansandemokratian vastakkaisuudesta, ettei etnologian käsityksen mukaan ole olemassa kulttuurittomia kansoja. Esimerkiksi venäläinen kulttuuri ei yhtäkkiä häviä, vaikka järjestelmä muuttuisikin.¹⁰⁹

Keskustelu jämähtää heti alkuunsa kulttuurin käsitteen määrittelyyn, johon jokaisella on sanansa sanottavanaan. Siksi onkin paikallaan välihuomatus:

*Keskustelun tie tuntui kovin rospuuttoiselta: oli pahasti juututtu käsittemäärittelyn kuohuviin savensilmiin. Yhteisen sanakirjan lujalle pinnalle oli päästävä, mutta miten?*¹¹⁰

¹⁰⁷ Mt, 59-60.

¹⁰⁸ Mt, 65.

¹⁰⁹ Mt, 66-67.

¹¹⁰ Mt, 74.

Tuomas Anhava ottaa ohjat käsiinsä, vetää linjan ja siten alkaa puhe massayhteiskunnasta, korkeasta ja matalasta kulttuurista: ”Lyhyesti sanoen on muodostunut eräs ehdoton enemmistö yleisössä, jolle riittää varsin keskinkertainen, populääri kulttuurituotanto.” Anhava erottelee neljä ryhmää, joiden keskinäinen asema on keskeinen puhuttaessa kulttuurin ja demokratian suhteesta:

a) huippukulttuurin tuottajat, b) se suhteellisesti yhä suppeammaksi muodostunut joukko, joka pystyy tätä huippukulttuuria hiukankaan avarasti omaksumaan, 3) sitten bestseller-kulttuuri, sekä siihen liittyvät teollisuudet että yksityiset tuottajat ja d) sitten ns. kansa – hyvin epämääräinen käsite – sanotaan nyt vaikka suuri yleisö.

Kuusi piikittelee Anhavaa kulttuuriaristokraattisuudesta. Hänen mielestään ”lyyrikkomaisen näkökannan” mukaan jossain diktatuurissa kulttuurityöläiset määräävät tyylin. Sen sijaan demokratiassa kansan syvät rivit ovat kulttuurisesti aktiivisempia mikä johtaa siihen, että massat määräävät tyylin. Anhava vastaa, ettei hän haikaile diktatuurien perään, mutta silti huippukulttuurin asema massakulttuurin seassa on vaikea ja sen aseman kohentaminen on pohdittava asia.¹¹¹

Se että suuri ja tärkein osa kirjallisuutta on tätä nykyä sellaista, että se on muodostunut vaikeatajuiseksi, suorastaan uhmailevasti vaikeatajuiseksi, ja samalla yleiseltä merkitykseltään hentoutunut, se on tulos kulttuurin ja demokratian nykyisestä suhteesta – massakulttuurin raivokkaasta, viidakkomaisesta kasvusta.¹¹²

Sipposen mielestä Anhava on oikeassa, sillä sitä mukaa kun kulttuuri tai paremminkin kansansivistys leviää, niin yhä uusia massoja joutuu sen piiriin. Mutta massat eivät kykene nousemaan loistavan huippukulttuurin tasolle, sillä ainoastaan vakioprosentti ihmisistä kykenee pääsemään henkisessä kulttuurissa kovin pitkälle.¹¹³ Kareen mukaan kansansivistyksen merkitys on se, että se kuitenkin löytää kykyjä massasta.¹¹⁴

Tuomikoski kokoaa yhteen keskustelun tuloksia. Hänestä demokratiassa on olennaista vapaus. Kulttuuriasioissa se merkitsee, että jokaisella on vapaus pitää oma tyylinsä. Aktiivisen kulttuuripolitiikan tehtävä on luoda mahdollisuuksia löytää oma tyylinsä, myös matalamman kulttuurin edustajille. Huipun ja muun kulttuurin ero ei ole muutenkaan jyrkkä, vaan se on vain enemmänkin kielellinen seikka. Joka tapauksessa sivistystyötä tarvitaan, sillä ”jos jätetään kulttuuriyhjiö syrjäseudulle, niin kyllä kommunistit sen täyttävät muulla.”¹¹⁵

¹¹¹ Mt, 75-77.

¹¹² Mt, 89.

¹¹³ Mt, 79.

¹¹⁴ Mt, 86.

¹¹⁵ Mt, 82-84, 101-2.

Eino S. Revon Tuomikoskea seuraavasta puheenvuorosta välittyy mainiosti se ristiriitaisuus, joka keskustelua hallitsee. Kare on alustuksessaan maininnut, että aivotyöläisessä on oltava mietiskelevää jokia ja valistusmiesmäistä komissaaria.

”Tämä oli selventävä, järkevä ja sovinnollinen puheenvuoro, jossa vedettiin yhteen tämä Lyyrikin edustama jogismi ja – (*Lyyrikko*: Taas tuo demagogia!) – ja Arvostelijan ja Herra Tohtorin edustama komissarismi. (*Vahingoniloisia ääniä pöydästä*. – *Arvostelija*: Kulissimies tulkitsee kaikki ihan nurin päin!) Tieteilijä kannatti siis Herra Tohtoria siinä, kun Herra Tohtori sanoi, että kulttuurihenkilössä yhdistyvät sekä jogi että komissaari. (*Herra Tohtori*: Ei samassa henkilössä tarvitse yhdistyä, ei helkkarissa!) No ei, vaan – (*Lyyrikko*: Molemmat viihtyvät demokratiassa!) – minä taisin tarkoittaa kulttuurihenkilöllä nyt abstraktiota. (*Lyyrikko*: Hyvin omituista...) Ei niinkään omituista, sehän on täysi abstraktio tämä kulttuurihenkilö... (*Optimisti*: Ellei vain olisi fiktio. – *Lyyrikko*: Sitä minäkin luulen. – *Rouva Kirjailija*: Katsokaa vain Lyyrikkoa tuolla ettei se ole fiktio! – *Tosikko*: Kulttuuri on tärkeämpi kuin kulttuurihenkilö.) – No, täällä on nyt vielä hyvin paljon puheenvuoroja jäljellä, kai tähänastisista asioista. Meidän on sitten myöhemmin koetettava keskittyä tarkemmin tämän asian niin sanoakseni käytännölliseen puoleen – tai asianlaatuun katsoen: käytännöllis-teoreettiseen puoleen.”¹¹⁶

Anhava toteaa, että kun hän jaoitteli huippukulttuurin ja populaarikulttuurin, siitä seurasi demokraattinen reaktio. ”Kaikki kiukustuivat ja rupesivat puhumaan jotensakin kansanomaisessa sävyssä” siitä mitä hän tarkoitti. Hän sanoo tarkoittaneensa sitä, että massakulttuurin nousu hallitsevaan asemaan saattaa huippukulttuurin vaikeaan asemaan: ”Sekä taloudellisesti että myös sikäli, että sen on hankalaa päästä edes sen yleisön luokse joka sillä olisi onnellisemmissa olosuhteissa.”¹¹⁷

Leskinen on samaa mieltä Tuomikosken kanssa siitä, että sekä huippukulttuurin että kansan kulttuurin edustajia ja edistäjiä pitää suosia. Kansansivistystyö on elinehto demokratialle. Tähän ajatukseen moni keskustelijoista yhtyy. Kuusen mukaan on sekä metsäkukko- että norsunluutornikulttuuria ja molemmissa on yksipuolisuudesta johtuvat vaaratekijänsä, mutta kumpaakin tarvitaan.¹¹⁸

Leskinen haikailee ihanteiden perään johon Anhava vastaa, ettei kulttuurityöntekijän tehtävä ole luoda ihanteita: ”Kulttuurityö tapahtuu nykyisin ideologisessa tyhjiössä ja kuinkapa muuten, kun meille on tarjolla noin kaksi sataa ideologiaa ja lisäksi suomalainen ideologia, joka ei ole mitään ja

¹¹⁶ Mt, 84-85.

¹¹⁷ Mt, 88.

¹¹⁸ Mt, 90-99.

sitten vielä jonkin verran uskontoja.” Tuomikoski pohtii voisiko demokratia olla kokoava ideologia. Sakari Virkkusen mielestä demokratia on käsitteellinen ylärakennelma, jonka piiriin kuuluvat poliittiset ideologiat. Demokratian käsite edellyttää, että on monia ideologioita. Kuusen mukaan eurooppalainen ideologia on tällä hetkellä tiede, tieteellinen ajattelutapa, vaikkakin se on harvojen saavutettavissa.¹¹⁹

Repo toteaa lopuksi, että eurooppalainen kulttuuri on vaarallisessa asemassa ja sen vuoksi pitäisi osata kulkea taiten. Kommunismin ja muun pakkovallan vahvin vastustaja on vahva demokraattinen kulttuuri. Tyhjiöiden syntyminen pitää estää. Tämän hetken ongelma ei ole huippukulttuurin vaaliminen vaan sivistyksen ja kulttuurin perustan vahvistaminen.¹²⁰

3.5. Hupia teollisuuden voimin

Keskustelu massayhteiskunnasta ja kansansivistyksestä jatkuu myös Huviteollisuus-luvussa. Alustaja Kalervo Pakkala maalailee alustuksessaan kuvan ”Herra Keski-verrosta” Ortega Y Gassetin ajatuksiin selvästi tukeutuen.¹²¹ Pakkalan mukaan viimeisten reilun sadan vuoden aikana on tapahtunut historian merkittävin yhteiskunnallinen muutos. Demokratia on vakiintunut ja samalla luonnontieteet ja tekniikka ovat kehittyneet valtavasti. Hyvinvoinnista ovat päässeet nauttimaan yhä laajemmat ihmisjoukot. Ihminen on kuitenkin standardisoitunut: ”On syntynyt ajattelutavaltaan jonkinlainen ihmisen prototyyppi, joka massatuotteena on tavattomasti yleistynyt.” Tämä tyyppi on myös tietoinen asemastaan ja osaa vaatia omaansa. Koska perustarpeet saadaan tyydytettyä entistä vähemmällä, jää aikaa muuhun.

Hän saa ajattelutapansa ja mielipiteensä jo valmiiksi pureksittuna standarditavarana kouluista, sanoma- ja aikakauslehdistä, radiosta jne., siis lähteistä, jotka tyrkyttävät häntä vastaan joka päivä. Tutkiva ja kriittinen kiinnostus oman ajan ongelmiin ja henkilökohtainen mielipiteen muodostus niistä puuttuu laumaihmiseltä. Hänen pyrkimyksensä kohdistuvat paremman taloudellisen toimeentulon saavuttamiseen, kaikki muu ajattelu on rasittavaa.¹²²

Pakkala listaa huvitteluvimman vääristämiä tuotteita ja mainitsee ”urheiluvillityksen”, ”missiäisharrastuksen”, elokuvan, suun nautinnot ja seuramatkat. Kaikista niistä löytyy enemmän

¹¹⁹ Mt, 100-107.

¹²⁰ Mt, 111.

¹²¹ Ortegán ajatuksista kts. esim. Ortega y Gasset 1952, Mikkeli 1998, 26-38.

¹²² Repo 1954, 118.

tai vähemmän huolestuttavia piirteitä. Ne tarjoavat helppoa viihdettä. Huviteollisuuden jatkuva menestys perustuu juuri massa-ajattelun valtaisaan leviämiseen; siitä on tullut normaalia elämää. Tässä piilee kuitenkin myös mahdollisuus:

Se on hyvin systematisoitu, standardisoitu ja kaupallistettu. (...) Arvosteltkoonpa asioita miten tahansa, massa-ajattelu vaatii lelunsa ja niitä ei voida ottaa ihmiseltä pois ainakaan ennen kuin ne kyllästyttävät. Sitä paitsi niillä voi olla merkityksensä varsinkin kaupungeissa ihmisiin kohdistuvan mekaanisen elämänpaineen ja voimattomuuden tunteen helpottajana. Joka tapauksessa ihmiskunnalla on – se näkyy suunnattomasta huvittelusta – vielä suuria voimareservejä käytettävissä. Kun minkään epäaidon on vaikeata kestää ajan kulutusta, on mahdollista, että osa hengettömään huvitteluaaltoon hukutetusta vitaliteetista sublimoituu muihin tarkoituksiin käytettäväksi.”¹²³

Tuomas Anhavan mielestä huviteollisuus on vitsaus, koska se on päässyt leviämään taiteidenkin alueelle ja aiheuttaa rahaylivallan tukemana kaaosta. Waltari on tuleva klassikko. Risto Tuomikosken mielestä huviteollisuutta voidaan käyttää myös arvokkaamman ja todellisen kulttuurin levittämiseen.¹²⁴

Matti Kuusi sanoo, että alustuksessa on Ortega y Gassetilta lainattuja piruja: te massaihmiset, me kulttuuri-ihmiset. Hän itse lähtee ajatuksesta, että massaihminen on ilmiö, joka johtuu teollistuneesta ja standardisoidusta yhteiskunnasta.¹²⁵ Kuusen mukaan luterilainen kirkko on onnistunut tappamaan kansanjuhlat, toisin kuin katolisissa maissa. Tästä on ollut seurauksena ilottomuuden tila, henkinen tyjiö, joka täytettiin ensi hätään paloviinalla ja nykyisin huviteollisuuden tuotteilla. Kuusi pitää huviteollisuutta tarpeellisena, sillä se toimii tarpeiden tyydyttäjänä, rentoutumisen välineenä, vaikkakaan se ei luo korkeita arvoja.

Huviteollisuusvälineet ovat toisin sanoen varaventiilejä, jotka aivan ehdottomasti ovat välttämättömiä meidän nyky-yhteiskunnassamme, jota me emme missään tapauksessa pysty olennaisesti muuttamaan ellei joku Gandhi tule ja pistä meitä kaikkia kehräämään. (...) Massaihmisellä pitää olla massaihmissen tarpeitten mukaiset ajanvietteet ja huvitukset. Olennaista olisi passiivisten huvitusten korvaaminen mahdollisuuksien mukaan toiminnallisilla, pitkäjännitteisillä harrastuksilla.”¹²⁶

¹²³ Mt, 123-124.

¹²⁴ Mt, 124-126.

¹²⁵ Mt, 126-127.

¹²⁶ Mt, 134.

Sakari Virkkunen vertaa huviteollisuuden etuja joukoille sosiaaliseen lainsäädäntöön ja on skeptinen kummankin kehittämisen suhteen: ”huviteollisuus edistää henkistä laiskuutta, sosiaalinen aineellista laiskuutta.” Hyväväki muistuttaa, että huviteollisuus on ennen kaikkea urbaani ilmiö.¹²⁷

Leskisen ja Pennasen mielestä vaara uhkaa erityisesti lapsia. Leskinen mukaan sodan jälkeen isänmaallisuus on muuttunut ja uskonnon ote herpaantunut. Enää ei ole yhteistä nimittäjää, joka ulottuisi vauvasta vaariin. Kuusi myöntelee Leskistä ja toteaa että tämä on varmasti oikeassa siinä, että juuri uskon puute, arvojen romahdus ja keskeisen elämänsisällön hapuileminen on kaiken huviteollisuuden taustalla.¹²⁸

Keskeinen kysymys, jossa keskustelu liikkuu, on se, että minkä arvojen mukaan olisi toimittava. Moni esittää näkemyksiään huviteollisuuden puolesta ja vastaan, mutta yhteinen epätietoisuus on siitä, millä kriteereillä asioita pitäisi mitata. Touko Voutilainen esittää ajatuksen, että on olemassa arvohierarkioita ja että massaihmiseltä puuttuu niiden taju. ”Yhteiskunnallisesti katsoen jokaisella on oikeus pitää omat arvonsa ja tämä oikeus täytyy tiettyyn rajaan saakka sallia. (...) On kokonaan toinen kysymys onko tämä arvojärjestelmä sitten olemassa vai ei”.¹²⁹

Anhavan mukaan arvohierarkia pyrkii muovautumaan kulloistenkin johtavien arvottajien käsitysten mukaiseksi. Voutilaisen mielestä tärkeää on, että henkilö tajuaa arvohierarkian olemassaolon, vaikkei tajuaisikaan sen korkeimpia arvoja.¹³⁰

Kansansivistyksen näkökulmasta Anhavan mukaan keskeistä on ihmisen mahdollisuus itsensä aktiiviseen kehittämiseen, ja huviteollisuutta tulisi jalostaa tässä mielessä. Sipponen toteaa että tällä hetkellä enemmistö kulttuurityöntekijöistä on niin tyytyväisiä itseensä, että he eivät kaipaa kavereita ainakaan omien piiriensä ulkopuolelta, ja piirien sisällä kukin piiri puhuu omaa kieltä jota muut eivät ymmärrä.¹³¹

Voutilaisen mukaan huviteollisuus sinänsä ei ole negatiivinen ilmiö, vaan se on luonnollinen asia, joka on kysynnän ja tarjonnan lain mukaan yhteiskunnassa syntynyt.

¹²⁷ Mt, 135-136.

¹²⁸ Mt, 137-138, 143, 149-152.

¹²⁹ Mt, 141-142.

¹³⁰ Mt, 155.

¹³¹ Mt, 145-147.

Mutta heti kun harjoitetaan määrätietoista kulttuuripolitiikkaa, niin silloin täytyy koettaa auttaa ihmiset – yksityiset ihmiset, ei mikään massa, vaan jokainen erikseen – auttaa heitä mahdollisimman pitkälle tässä arvojen hierarkiassa, sikäli kun heillä itsellään on mahdollisuuksia ja halua. Ja siinä voidaan tehdä yhtä ja toista. Yksityiset ihmiset voivat tehdä, samaten yhteiskunta voi tehdä.¹³²

Voutilainen sanoo lopuksi, että kansansivistystyössäkin pitää pyrkiä antamaan sitä mitä itse pitää arvokkaana.¹³³

3.6. ”Optimisti, huokaa: Aina vain käsitteitä...”

Tekniikka ja humanismi –keskustelun alustaja Voutilainen katsoo, että tekninen kehitys on tuonut kaikkien ulottuville sellaista, mikä oli ennen mahdollista vain rikkaimmille. Toisaalta se on vähentänyt työnteon mielekkyyttä. Siitä on myös muodostunut eräänlainen perusarvo:

Tekniikka on siis arvoteoreettinen käsite, se on väline, ja nykyajan henkinen kriisi johtuu osittain juuri siitä, että tekniikan välineluonnetta ei tunnusteta, vaan sitä pidetään itseisarvona, ja että tämä itseisarvo hallitsee ihmisten mieliä liian suuresti.¹³⁴

Humanismin käsitteeseen kuuluvat paitsi humanistiset tieteet myös humanismi tietynlaisena maailmankatsomuksena, joka lyhyesti sanottuna on ihmisyyden kunnioittamista. Ihmisyyden varsinainen aatelismerkki puolestaan on kyky käsitteelliseen ajatteluun. Älyllinen kehittyminen tarkoittaa abstraktisuuden lisääntymistä, mikä pätee myös arvojen tajuamiseen. Kun ihminen sisäistää esimerkiksi oikeudenmukaisuuden abstraktion, hän ei voi siitä enää luopua, vaikka saattaakin toimia vastoin sitä. Mutta silloin hän toimii vastoin omaatuntoaan.¹³⁵

Humanismi on elämäkatsomus, jonka mukaan ihmisuus on universaalisten, yleisinhimillisten arvojen toteuttamista tai toteutumista ihmisessä ja tämän ihmisyyden arvostamista.”¹³⁶

Luonnontieteiden ja tekniikan kehitys on ollut niin valtavaa, että se on muodostunut itseisarvoksi. Tekniikka ei ole enää väline, vaan itsessään arvokasta. Henkinen kehitys on toissijainen asia jääkaapin omistamiseen verrattuna. Voutilaisen mielestä on kuitenkin korkeampiakin arvoja; humanistinen elämänsenne ja ihmisuusarvot.

¹³² Mt, 159.

¹³³ Mt, 171.

¹³⁴ Mt, 176-178.

¹³⁵ Mt, 178-180.

¹³⁶ Mt, 181.

Kysymys, josta mielestäni olisi siis keskusteltava, on seuraava: Miten tekniikka voidaan syöstä siitä ihmisten mieliä hallitsevasta asemasta, mikä sillä nyt on, kuitenkin siitä luopumatta?¹³⁷

Kare kieltää ajatuksen, että tekniikka hallitsee ihmisten mieliä. Hänen mielestään tekniikkaa olisi saatava lisää, jotta ihmiset voisivat keskittyä ajattelemaan vapaasti. Heikki Miekk-oja toteaa, että tekniikka on humanismia ja siksi tekniikan ja humanismin vastakkainasettelu on mahdoton. Koska on olemassa ajanvieteprobleemi, se osoittaa, että syvempiinkin ajatuksiin on aikaa, jos niitä olisi tarjolla, kuten esimerkiksi talvisodassa oli:

Ihmisten näperteleminen teknillisten keksintöjen kanssa aiheutuu siitä ettei niitä muita kysymyksiä ole, ja näiden kysymysten puuttuminen minun mielestäni johtuu lähinnä humanisteista. (...) Se on yhtä hyvin teknikkojen kuin kirjallisuusarvostelijoiden vika, ettei kysymyksiä ole ja ettei ole olemassa tällaisia korkeampia arvoja.¹³⁸

Tuomikoski muotoilee alustajan kysymyksen toisenlaiseksi: ”Miten tekniikkaa voidaan käyttää yleisinhimillisten korkeampien arvojen toteuttamiseksi enemmän kuin tähän asti?” Hän palaa edelliseen keskusteluun arvohierarkioista ja toteaa mielipiteenään, ettei henkisiä arvoja voi asettaa mihinkään järjestykseen, vaan ne riippuvat kustakin yksilöstä.¹³⁹ Kuusi esittää saman epäilyksen ja toteaa, että monet korkeista henkisistä arvoista ovat korvikearvoja, varsinkin jos niihin uskoo vain puolittain. Arvonihilismi on kulttuuripiireissä laajalle levinnyt tauti. Voutilainen vastaa, että Kuusen kanta juuri on arvonihilismiä: ”Sillä jos mikään niin arvonihilismiä on juuri se, että ei katsota että arvot voidaan asettaa arvojärjestykseen.”¹⁴⁰

Keskustelu juuttuu taas käsitteiden määrittelyyn ja kysymykseen arvohierarkioista. Miekk-ojan mielestä tekniikassa on pysyviä ja lujia arvoja, mutta kysymys humanististen arvojen lujuudesta on toinen asia. Kareen mukaan humanismi perustuu epäilyyn ja tunteeseen. Se, ettei keskustelussa päästä mihinkään tuloksiin, johtuu siitä että kaikilla on omat yksilölliset käsityksensä. Toista olisi, jos tilalla olisi robotteja. Tätä mieltä on myös Yrjö Kivimies. Hän sanoo, että jos ihmisen henki puristetaan johonkin kaavaan, se lakkaa olemasta.¹⁴¹

Tuomikoski käyttää taas järjen ääntä:

¹³⁷ Mt, 182.

¹³⁸ Mt, 185-186, 204-205.

¹³⁹ Mt, 186-187.

¹⁴⁰ Mt, 189-193.

¹⁴¹ Mt, 195-197.

Minä vain totean, että demokratiassa iloksemme saa eri ihmisillä olla hieman erilaiset päämäärät, ja heillä on jopa sallittu olla hieman erilainen omatuntokin, erilainen kuin jokin valtion määräämä omatunto. Ehkä meidän tähän on tyydyttävä ainakin keskustelun tässä vaiheessa. Ja pelkäänpä, muutenkin.¹⁴²

Sipponen kertoo suunnitelleensa jääkaapin ja auton hankkimista ja alkaneensa miettiä että miksi ja tullessa johtopäätökseen, että kiireen vuoksi. On saavutettava tietty elintaso ja siksi sidotaan itsensä hankkimaan tavaraa eikä suinkaan vapauteta itseä johonkin arvokkaampaan.¹⁴³

Kuusen mukaan tekniikasta tulee tuhoisaa kun ihminen vedetään mukaan välineeksi. Tekniikan leviämislle on ominaista välinpitämättömyys yksilöä kohtaan. Se palvelee pääomaa ja sitä ei voida pitää kurissa kun se lähtee liikkeelle. Se menee niin pitkälle kuin raha ja mainonta pystyvät sen viemään.¹⁴⁴

Voutilainen pitää pitkiä puheenvuoroja arvoista, mutta ei tunnu pääsevän puusta pitkälle. Hän saa kuitenkin koottua olennaista keskustelusta:

Kaikki lopulliset arvot ovat humanistisia. Sitä minä olen yrittänyt tolkuttaa koko illan. Ja tieteen arvo on totuus, ja se tulee esille esimerkiksi teknillisessä keksimisessä. Ei teknillinen keksiminen voi perustua erehdykseen, vaan sen täytyy perustua totuuteen, ja siten sen tulos on aina tietty totuus. Ja silloin siinä siis ovat päällekkäin tämä itseisarvo, humanistinen itseisarvo, ja teknillinen välinearvo, joka taas on väline toisten humanististen itseisarvojen toteuttamiseen.¹⁴⁵

3.7. Yksilön parkuus

Yksilö parka –keskustelun alustaja Eila Pennasen mukaan yksilö on sosiaalisessa kentässä ahdistetussa asemassa:

Monenlaiset rajoitukset ja seinät estävät hänen liikkumisvapauttaan, mutta silti häneen kohdistuu monivivahteinen joukko pyrkimyksiä panna häntä toimimaan, käyttää häntä välineenä. Puhutaan yksilön vapaudesta, mutta mitä se on muuta kuin puheenparsi?

¹⁴² Mt, 201.

¹⁴³ Mt, 203.

¹⁴⁴ Mt, 220-221.

¹⁴⁵ Mt, 212.

Pennasen mukaan jo pelkästään rahanpuute ja rahan hankkimisen pakko kahlitsevat yksilöä. Hänen mielestään ei ole muodissa olla yksilö, vaan ihmiset pyrkivät ottamaan mielipiteet valmiina ja pakenemaan minäänsä suojelevan joukon taakse.¹⁴⁶

Nykyaikainen yksilön ongelma esiintyy erotiikan ja etiikan alueilla. Ainoana ihmisen arvoisena ihanteena Pennanen näkee yksilön sisäisen kehittymisen ihanteen: ”Ei pidä kysyä: mihin suuntaan? sillä ihminen kasvaa kyllä oikeaan suuntaan, jos hänen kasvuaan ei estetä.” Yksilön ahdistus on Pennasen mukaan erityisesti nykyajan ilmiö tiedostuslaitoksen tehostumisen vuoksi. Yksilöä käytetään yhä enemmän välineenä ja itsensä kehittämisen mahdollisuudet puolestaan ovat huonommat.

Kontemplatiivinen hiljaisuus on vaikeasti tavoitettavissa kaupunkiyhteiskunnassa, esteettiset elämykset sotkeutuvat ajanvieteteollisuuden jalkoihin, poliittinen ja ideologinen kalastus sekoittavat eettillisiä käsitteitä.”¹⁴⁷

Tuomikoski kääntää asian pääläelleen ja esittää, että ennemmin kyse on liiasta vapaudesta, runsaudenpulasta. Hän puolustaa myös suurkaupunkia ja toteaa, että toisin kuin pienillä paikkakunnilla, siellä voi kävellä kadulla tuntemattomana. Lauri Hyvämäen mielestä yksilö on aina ollut ahdistetussa asemassa suhteessa yhteisöön. Kyse on yksilön sisäisestä puolesta, ei ulkonaisesta vapauden rajoituksesta. Niin kuin ennenkin. Sipponen toteaa, että yksilön toimintavapaus kasvaa vuosi vuodelta Suomessakin. Taiteissakin vapaus on jo niin suurta, että se on kohta anarkiaa.¹⁴⁸

Kuusen mielestä ”yksilön parkuus” johtuu ennen kaikkea liiallisesta holhoamisesta ja synnyttää ”viidakkoelämysten” kaipuuta varsinkin miehillä.

Tämä ylenpalttinen turvallisuus, se että ihminen on kuin koira aina ketju kaulassa ja että hänet on kortitettu ja luetteloitu ja vakuutettu ja rengastettu ja kaikki puolin piiritetty pakolliseen sosiaaliseen kenttäänsä, kaikki tämä saa aikaan epävapauden tunteen, vaikka (...) valinnan vapaudet nykyään ovat moninkertaiset verrattuna entisaikojen vastaaviin liikkumatiloihin.¹⁴⁹

Pennanen väittää Kuusta vastaan, etteivät edes miehet tarvitse viidakkoelämyksiä, mikäli he saavat viettää lapsesta asti onnellista elämää vapaana ahdistuksesta.¹⁵⁰ Leskisenkin mukaan yksilön

¹⁴⁶ Mt, 235-236.

¹⁴⁷ Mt, 237-238.

¹⁴⁸ Mt, 239-243.

¹⁴⁹ Mt, 248-250.

¹⁵⁰ Mt, 250-251.

ahdistuksen syyt tulevat sisältä päin. Sodat ja monet muut asiat ovat aiheuttaneet ”elävän uskon” romahduksen, ja vanhemmat ovat kadottaneet auktoriteettinsa:

Minusta on ihan oikein sanoa, että pahimpia kompastuskiviä on tämä vääriin kasvamassa oleva suhtautuminen avioliittoon ja perhe-elämään yleensä, ja se ettei uskon ja uskonnon menetyksen jälkeen ole mitään asettaa tilalle.¹⁵¹

Moni keskustelijoista on sitä mieltä, että nykyisessä radion ja sanomalehtien yhteiskunnassa tyytymättömyys kasvaa ja että ennen saatettiin olla onnellisia vaikka elämä oli raskasta ja vaatimatonta.¹⁵²

Tässäkin keskustelussa asioiden määrittely tuottaa vaikeuksia. Tästä huomauttaa Sipponen sanoessaan, ettei kaikesta keskustelusta huolimatta ole vieläkään selvillä, mitä alustaja yksilöllä ja yksilöllisyydellä tarkoittaa. Epäselvää on myöskin se, millainen oikeastaan on hyvä koti tai mitä vapaudella tarkoitetaan ja mikä asema uskonnolla pitäisi olla.¹⁵³

Pennanen löytää keskustelusta kaksi positiivista tulosta: ”että ihmisen yksilöllisyys on yhteydessä niihin luonnonläheisyyteen pyrkiviin elämyksiin, mitä hänellä on, ja toisaalta taas epätietoisyyteen.”¹⁵⁴

Voutilainen yhtyy Leskisen aiempaan puheenvuoroon, että vanhemmat ovat kadottaneet auktoriteettinsa ja että se on ominaista juuri tälle ajalle.

Luulen, että sellaiset vanhemmat joilla on joku kiinnekohta (...) oli se uskonto tai mikä tahansa, johon he todella itse uskovat ja jossa he itse näkevät jotakin objektiivisesti arvokasta, niin sellaiset vanhemmat eivät tietysti niinkään helposti menetä otettaan lapsiinsa. Mutta nykyisin suurimmalla osalla ihmisistä ei ole sellaista kiinnekohtaa.¹⁵⁵

Hyvämäki kiroaa yksilöllisyyden loputtomia määritelmiä mutta päättää vielä itsekin yrittää. Hänen mielestään yksilön ahdinkoon on syynä liian monet sosiaaliset roolit, jotka estävät yksilön aitouden. Kuusi väittää vastaan ja sanoo, että suurkaupunki-ihmisellä on liian vähän tosiasiallisia rooleja:

¹⁵¹ Mt, 254-255.

¹⁵² Mt, esim. 257-258.

¹⁵³ Mt, 258-260.

¹⁵⁴ Mt, 265.

¹⁵⁵ Mt, 268-269.

hänellä on vain tuotantovälineen, koneen mutterin rooli. Roolien vähyyttä pyritään sitten korvaamaan ”illuusiorooleilla”.¹⁵⁶

Hyvämäen mukaan on tapahtunut radikaali muutos ihmisten suhtautumisessa uskontoon. Suomalaisia on pidetty uskonnollisena kansana ja suurten sotien jälkeen uskonnolliset liikkeet ovat olleet voimissaan. Nyt tällaista kehitystä ei kuitenkaan ole näköpiirissä, vaan maallistuminen etenee. Tämä johtuu Hyvämäen mielestä kahdesta syystä: psykologisoituvasta maailmankatsomuksesta ja marxilaisesta näkemyksestä, että ”hyötynäkökohdat sanelevat ihmisten toiminnan ja ideologiat”.¹⁵⁷ Kivimies väittää Hyvämäen puhuvan palturia, sillä ennen ihmiset uskonnollistuivat, koska se oli ainoa ”huvi”. Nyt taas sotien jälkeen otetaan muita huveja, koska niitä on.¹⁵⁸

Leskinen haikailee aitouden kehittämisen perään, ei vain perheen piirissä, vaan yleensäkin yhteiskunnassa. Se ei voi korvata uskontoa, mutta voi helpottaa todettua ahdistusta:

Me nykyajan ihmiset olemme jollakin tavalla jakaantuneet, kerrostuneet noin eri huoneisiin ja eri tasoille ja meidän on tavattoman vaikeata saavuttaa sellaista kosketusta yksilöiden kesken, joka voisi aikaansaada sen että keskinäinen jännitys laukeaisi, rauhallisesti purkautuisi.¹⁵⁹

Kuusen mukaan kaikki uskovat jonkinlaiseen olemassaolon logiikkaan, ainakin tieteen saavutuksiin. Uskonnonkin romahdus on suhteellista ja uskontotyypit ovat suhteellisen muuttumattomia. Tuhat vuotta sitten talonpoika uskoi Pellonpekkoon, nyttemmin Kansallis-Osakepankkiin tai maalaisliittoon.¹⁶⁰

Lopuksi Kivimies toteaa keskustelun kulkevan ”niin hakoteillä kuin harvoin tässä maailmassa.” Kun häneltä tivataan omaa reseptiä yksilön ongelmaan, hän vastaa että se on valistunut yksilö, joka taistelee. Ainoa tapa, jolla hän voi auttaa muita, on auttaa itseään.¹⁶¹

¹⁵⁶ Mt, 270-272.

¹⁵⁷ Mt, 279

¹⁵⁸ Mt, 281-282

¹⁵⁹ Mt, 283.

¹⁶⁰ Mt, 284.

¹⁶¹ Mt, 288-289.

3.8. ”Kirjallisuuden Pyhä Asia”

Kirjallinen ilta –keskustelun alustaja Anhava palauttaa mieleen ensimmäisten Tornin pitojen osallistujan Elsa Enäjärvi-Haavion sanat: ”kun sivistys demokratisoituu, niin sen yleinen taso alenee.” Kyseiseen sanapariin ei Anhavan mukaan sisälly aristokraattista, ”nenänvartta pitkin etenevää irstistystä demokratialle”, vaikka kansanmiehet Matti Kuusi ja Väinö Leskinen kenties niin luulevatkin. Ensi sijassa siihen kuuluu tosiasia, että samat alkeet ovat jokaisen ulottuvilla, mutta harva poikkeus yltää mihinkään korkeampaan.¹⁶²

Anhava sanoo, ettei kansansivistyksessä sinänsä ole mitään vikaa, sillä ”mm. sen avulla on elämän käytäntö paljon edistynyt ja runsaasti voimia suunnattu vähemmän moitittavaan turhuuteen kuin puukkotappeluihin ja ylenäikaiseen juopotteluun ja perheitten pahoinpitelyyn”.¹⁶³

Kirjallisuuden osalta ulkonaisesti tilanne on se, että lukutaidon yleistyminen ja siihen liittyvä koulutus ovat kasvattaneet lukijakunnan suureksi. Mutta edellytyksiä muuhun kuin huviteollisuuden alaan kuuluvan ajanvietekirjallisuuden omaksumiseen on yhä harvemmalla. Tämä vaikuttaa koko kirjallisuuden kenttään: kustannustoiminta kaupallistuu ja palkintoja jaettaessa yleisön suosio on keskeinen periaate.

”Mitä tämä kaikki on?” kysyy Anhava ja vastaa, että mitä kannattavammaksi liiketoiminnaksi kirjallisuuden julkaiseminen on tullut ja mitä vaikutusvaltaisemmaksi suuri lukijakunta, sitä vaikeammaksi on käynyt ”parhaan kyvyn ja merkitsevimmän suorituksen, rohkeuden, omaperäisyyden ja totisimman yrityksen saada asianmukaista tunnustusta, järkevää arvostelua, asiantuntevaa apua ja henkistä tukea.”¹⁶⁴

Itse kirjallisen työn osalta tilanne on se, että suomalainen kirjallisuus on murroksessa modernismiin, joka lyhyesti sanottuna tarkoittaa poikkeamista valtasuunnasta. 1800-luvun ilmaisutavat eivät enää vastaa vaatimuksiin, joita sosiaalinen, tieteellinen ja tekninen vallankumous ovat asettaneet:

Yhteiskunnallinen mullistus muutti kokonaan kirjailijoiden aineiston, ihmisten välisten suhteiden, ilmiasun. Sivistyksen demokratisoituminen eristi ’korkean kulttuurin’ ja sen työntekijät ja toi mukanaan uudenlaisia taloudellisia vaikeuksia. Kahdessa tuhoisassa sodassa

¹⁶² Mt, 293.

¹⁶³ Mt, 295.

¹⁶⁴ Mt, 297.

tikahtui usko lihan edistykseen. Uskonnon katsomuksellinen ylivalta raukeni. Tekniikka muutti elämäkuvan.¹⁶⁵

Anhava käyttää esimerkkinä modernisuudesta romaanin juonta, jonka pitäisi piirtää jonkinlainen merkityksellinen kaari. Mutta kun todellisuuden rakenne on epäselvä ja elämäkatsomukset ja arvostukset ovat hajalla, juoni häviää ja romaani on pidettävä koossa muilla keinoilla, kuten symbolisilla rakenteilla. Kirjailija voi joko pitäytyä perinteessä, olla jotain siltä väliltä tai avata uutta uraa. Siirtymävaihetta voidaan kuitenkin helpottaa ulkoisilla tekijöillä:

”Tarvitaan kyvykästä kritiikkiä. (...) Tarvitaan kansan valistamista kunnioittamaan vaikeatajuistakin luovaa työtä, *vakavaa taidetta* (...) Tarvitaan kustantajain vastuuntunnon kohennusta. Tarvitaan ulkomaisen vaikutuksen tehostamista, se on kielitaitoa, virkeätä käänöskirjallisuutta, valpasta esittelyä ja kritiikkiä.

Tarvitaan Kirjallisuuden Pyhän Asian tähdentämistä, se on: kulttuuriyleisölle selväksi sanataiteen keskeinen asema hengenelämässä kielen elämän huippuna ja ylimmäisenä kasvukärkenä.

Ja vielä Kirjallisuuden Pyhä Asia edellyttää sen mieleenpainamista, että kirjallisuusmiehen, oli hän kirjailija tai kriitikko, on nahkoineen karvoineen omistauduttava työlleen, siksi kova urakka se on: hänen on syöminen, juominen, ajatteleminen mustetta ja musteesta unta näkeminen.”¹⁶⁶

Kuusi ryhtyy puolustamaan viihdekirjallisuutta ja piikittelee samalla Anhavan suuntaan. Kuusen mielestä kirjailijalle olisi otollista olla yhteydessä myös jokamieheen, jolle kirjallisuus voi olla paitsi sirkushuvia, myös kirjallista uskonnonkorviketta. Kirjalijoita on ainakin kolmea tyyppiä:

On niitä, joilta sekä Lyyrikon (Tuomas Anhava, SH) tyyppinen erikoispuutarhuri että raitiovaunun rahastaja uskoo saavansa jotakin. Sitten on sellaisia, joilta ainoastaan Lyyrikko saa jotakin, ja kolmanneksi sitten ne, joita Lyyrikko syvästi halveksii ja joita raitiovaunun rahastaja palvoo.¹⁶⁷

Herättipä jokamiehen taide minkälaisia epäilyksiä tahansa kirjallisuudelle omistutuneissa ”kermannuolijoissa”, on sillä Kuusen mukaan suuri merkitys ”demokraattis-sosiaalisessa mielessä”.

Keskustelu aaltoilee moneen suuntaan. Pennanen pohtii kielikysymystä ja kirjallisuuden aatteellisuutta, Anhava ja Kuusi kiistelevät korkean ja matalan kirjallisuuden oikeutuksesta, Voutilainen ihmettelee, että kenelle pitäisi kirjoittaa ja päättelee, että taiteilijan on tehtävä oman käsityksensä mukaan hyvä työ ja saa Anhavan tuen ajatukselleen. Tuomikoski miettii että yksi

¹⁶⁵ Mt, 298.

¹⁶⁶ Mt, 301-302.

¹⁶⁷ Mt, 306-307.

mahdollisuus saada suuri yleisö lukemaan hyvää kirjallisuutta olisi se, että joku arvostelija ottaisi tehtäväkseen arvostella teoksia laajojen piirien lehdessä. Voutilaisen mielestä olosuhteet Suomessa ovat jollakin tavoin epäedulliset korkeatasoisen kirjallisuuden luomiseen: kansankuvaus on tyhjentänyt itsensä ja kaupunkilaiskulttuuri on vielä lapsenkengissään. Hyvämäki on samaa mieltä. Hän vertaa 1930-lukua nykyhetkeen:

Silloin yhteiskuntamme oli hyvin militaristinen ja nykysilmillä katsoen hyvin reaktionäärinen ja vaikkapa vallan mitä. Nyt meillä on rauha ja hyvät suhteet ynnä muut, ne on tehty ylimmiksi elämän arvoiksi, ne ja taloudellinen hyöty. Mutta minusta vain tuntuu että tämä aikakausien vaihdos, kulissien vaihdos, on vaikuttanut henkisiin luoviin voimiin jollakin salaperäisellä tavalla, että se on myös niitä lamauttanut.¹⁶⁸

Sipponen jatkaa Hyvämäen puheenvuoroa ja tuo esiin uskonnon merkityksen kirjallisuudelle. Hänen mukaansa suuri osa kirjallisuudesta perustuu henkilökohtaiselle uskonnolliselle tunteelle. Sipposen mukaan enää ei ole paljoakaan kirjailijoita, jotka uskovat ja tämän voiman menetys on suuri menetys kirjallisuudelle. 1930-luvulla tilanne oli vielä toinen.¹⁶⁹

Uskon että 30-luvulla niin ikään oli arvoja, joita pidettiin arvokkaina ja joiden vuoksi kirjailijatkin olivat valmiit uhraamaan jotain ja joista he myös innostuksella kirjoittivat. Tällä hetkellä me istumme kaikki skeptillisinä täällä ja toivomme, että jollakulla olisi edes joku tällainen arvo.¹⁷⁰

Repo sanoo, että 30-luvulla oli monilla aktiivinen kosketus kirjallisuuteen, josta koettiin, että siitä saa aatteita. Mutta sitten tulivat sodat, jotka jyräsivät yli. Revon mukaan vielä edellisissä pidoissa uskottiin asioihin ja aatteisiin, uskottiin ylipäättään että jotain oli tehtävissä ja että oli olemassa uskomisen ja tekemisen arvoisia asioita. Nyt tilanne on aivan toinen:

Mutta meidän pidoissamme havaitsee miltei joka jumalan puheenvuorossa semmoisen tunteellisesti sanottuna avoimen haavan, jonka tuo sodan miekka on lyönyt. Ja siitä haavasta uskomme on valunut tiehensä. Kaikkeen suhtaudutaan skeptillisesti.

Repo maalaa keskusteluista kuvan, jossa kaikki uskon hivenet ammutaan heti alas. Perusasenne on skeptisismi. Tuomikoski heittää väliin, ettei ole muotia puhua siitä mihin uskoo, mutta ettei se vähennä uskon voimaa. Repo jatkaa että on paljon valoisampaa olla ehjä ja kokonainen ja toimia jonkin asian puolesta:

¹⁶⁸ Mt, 319.

¹⁶⁹ Mt, 320-321.

¹⁷⁰ Mt, 321.

Mutta kenties tätä skeptillisyyden tietä tätä rikkilyötyjen uskojen ja uskomusten ja arvojen tietä, tätä epäilyn ja koettamisen tietä lopulta voidaan päästä kestävämpiin perusteisiin, mene tiedä vaikka kaikkialla.

Revon mielestä esimerkkinä toimii se, että suurin osa 30-luvun kirjallisuudesta on vanhentunutta, joka ei anna enää mitään ”tämän murroksen takaa kysyttäessä.” Toisaalta Repo näkee 50-luvullakin siirtymistä uskontoon: Lujien arvojen puuttuminen synnyttää turvattomuuden tunteen ja mikäli jostain arvojärjestelmästä voi vankat tukipaalut löytää, niin turvattomuuden tunne häviää. Repo huomauttaa, että keskustelijoistakaan harva tunnustaa uskovansa arvojen hierarkiaan saati sitten johonkin metafyyriseen. Arvot ovat vain yksilöllisiä.¹⁷¹

Lopuksi seurue siirtyy Revon ehdotuksesta keskustelemaan alustuksessa esitetyistä ponsista. Keskustelu kritiikistä, ulkomaisen kirjallisuuden kääntämisestä ja kansansivistyksestä aaltoilee monipolvisena. Tuomikoski vetää totuttuun tapaan lankoja yhteen. Hänen mielestään on toisaalta kysymys siitä, miten yleisön annetaan seurata niin kauno- kuin tietokirjallisuudenkin yleismaailmallista kehitystä ja toisaalta kysymys kotimaisen kirjallisuuden tilasta ja sen kehittamisestä:

En minä pitäisi niin kovin kauheana sitä jos meillä nyt ei aina ole niitä loistavia neroja, kyllä me silti jotenkin tulemme toimeen. Mutta jollain tavalla minusta tuntuu siltä, että noin henkilökohtaisesti minä pitäisin paljon tärkeämpänä, että me jotenkin saisimme suurellekin yleisölle välitetyksi joko kirjallisuusarvosteluina ja –esittelyinä taikka sitten käänöksinä tosiaan nopeasti ja ajankohtaisesti juuri ne ajatukset ja teokset, jotka ovat ajassa tärkeimpiä.¹⁷²

Kirjan viimeiset puheenvuorot henkivät juhlallisuutta ja niistä saattaa huomata sen, että kaikesta skeptillisyydestä huolimatta ollaan tärkeiden asioiden äärellä. Viimeiset sanat käyttää Tuomikoski, joka useasti aikaisemminkin on vetänyt johtopäätöksiä sanatulvasta:

Kulttuuri kaikkineen, täällä mainittuineen ja mainitsemattomineen, näkyy noita kovasti kuulutettuja elämän päämääriä tarjoavan aivan valittavaksi asti. Kun näinä vuorokauden tunteina on eräissä vuorosanoissa jo ’paatos noussut hieman siipinen’, annan myötä kiusaukselle, heitän ilmaan vastausta kaipaamattoman kysymyksen – kuunnelkaa kajahtiko falskisti – Mitä kansakunnastakaan muuta jää kuin sen osuus kulttuurin kehittämiseen?¹⁷³

¹⁷¹ Mt, 321-323.

¹⁷² Mt, 342.

¹⁷³ Mt, 346.

Merja Hurri käyttää sanomalehtien kulttuuriosastoja käsittelevässä väitöskirjassaan¹⁷⁴ esimerkkinä Toiset pidot Tornissa –teoksen keskusteluja kuvatessaan kahta erilaista kulttuurikäsitystä. Bo Lönnqvistiin ja Stuart Halliin tukeutuen Hurri mainitsee, että kulttuuritutkimuksen traditiosta on löydettävissä kaksi toisistaan poikkeavaa lähestymistapaa: evolutionistinen (absoluuttinen) ja antropologinen eli kulttuuri relativistinen näkemys. Evolutionistinen käsitys kulttuurista on Lönnqvistin mukaan taide- ja ”sivistystuotekeskeinen”. Antropologinen lähestymistapa taas painottaa erilaisten kulttuurien moninaisuutta ja elämäntapojen kokonaisuutta perinteisen sivistyskäsityksen sijasta.¹⁷⁵

Toisissa Tornin pidoissa absoluuttista tai esteettistä kulttuurikäsitystä edustavat ennen kaikkea Tuomas Anhava ja Touko Voutilainen, ja kulttuuri relativismia puolestaan viljelee Matti Kuusi ja välistä myös Väinö Leskinen. Hurrin mielestä etenkin Voutilaisen puheenvuoroista heijastuvat valistusajattelu, evolutionismi ja usko objektiivisten kulttuuristen arvohierarkioiden olemassaoloon. Kuusi puolestaan väittää, ettei kulttuurittomia kansoja ole olemassa. Hän puolustaa huviteollisuutta ja rahvaan oikeutta hankkia ”oman tasonsa mukaista taidetta”. Jos massat osaavat itse tyydyttää kulttuuritarpeensa, ei valistusta niin paljoa edes tarvita.

Hurri linjaa, että 1950-luvulla absoluuttista eli esteettistä ja taidekeskeistä kulttuurikäsitystä esiintyi sekä vasemmistolaisissa että oikeistolaisissa kulttuuritoimituksissa.¹⁷⁶

Heikki Mikkelin mukaan toisen maailmansodan jälkeisessä laajemmassa yhteiskunnallisessa keskustelussa kulttuurikäsitteen ”sosiologistuminen” johti vähitellen muutokseen, jossa kulttuuria ei enää määritelty pelkästään korkeakulttuurin kautta. Tämä kehitys näkyy idullaan myös toisissa Tornin pidoissa.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Hurri 1993.

¹⁷⁵ Mt, 30.

¹⁷⁶ Mt, 32-33.

¹⁷⁷ Mikkeli 1997, 326.

4. Toisten pitojen vastaanotto

4.1. Nuoren polven ”rationalismi ja skepsis”

30-luku käsitti sodan omien arvojensa puolustamiseksi. Se oli isien ja sankareiden sukupolvi, joka oli täynnä itseään ja joka halusi kasvattaa myös 50-luvun oikeihin arvoihin. 50-luku oli kuuluisan sankaripolven perillinen, jonka tehtäväksi tuli perittyjen arvojen puolustuksen jatkaminen. Siitä tuli epäitsenäinen sukupolvi eikä sen älyllisyys tehnyt siitä aikuista.¹⁷⁸

Suhteessa 30-lukuun 50-luku on sivullisten vänrikkien osasto.¹⁷⁹

1950-lukua käsittelevässä kulttuurihistoriallisessa katsauksessa Pertti Lassila¹⁸⁰ löytää ajalle paljon optimismia. Uusi aikakausi oli käsillä kuten ensimmäisenkin maailmansodan jälkeen. Verrattuna edelliseen vuosikymmeneen 1950-luku oli ”jälleenrakennuksen, nuorison, kaupungistumisen ja nousevan elintason aikakausi. Sitä leimasivat materialismi ja yksityisyys vastakohtana sotavuosien ja niitä edeltävän ajan idealismille ja kollektivismille.”

Politiikassa elettiin kiihkeää kylmän sodan aikaa. Toiveikas kehitysoptimismi perustui tieteen ja tekniikan nopeaan etenemiseen. Epävarmuus tulevaisuudesta väistyi osittain, kun solmittiin YYA-sopimus ja valvontakomissio poistui maasta. Lamassa ollut kansallinen itsetunto alkoi nousta, kun Armi Kuusela valittiin universumin kauneimmaksi naiseksi 1952 ja samana vuonna Helsingissä pidettiin näyttävät olympialaiset.

”Rationalismi ja skepsis olivat nuoren älymystöpolven tunnusmerkkejä”, Lassila kirjoittaa. Nationalismi oli 30-luvulla sekä sodassa kärsinyt konkurssin ja kommunismi vaaran vuosina ”tahrannut itsensä”. Nuoren porvarillisen älymystön ihanteena oli objektiivisuus ja ”kriittisen tarkkailijan asenne suhteessa yhteiskuntaan, politiikkaan ja kulttuuriin.” Viimeksi mainittu oli tärkeysjärjestyksessä sijalla yksi. Kulttuuri ja politiikka joutuivat eroon toisistaan.

Edellä mainittu pätee myös toisiin Tornin pitoihin ja niiden ”nuoreen polveen”. Niissä ei puhuta politiikkaa ja skeptisyys on hallitseva piirre. Ideologioita kavahdetaan ja yhteinen kieli on

¹⁷⁸ Hannu Taanila Lounelan 1976, 249, mukaan.

¹⁷⁹ Sama.

¹⁸⁰ Lassila 1990, 139-149.

kadoksissa. Usein keskustelu päättyy kohtaan, josta sen olisi pitänyt vasta lähteä.¹⁸¹ Laitavasemmistoa ei ole mukana, ilmeisesti juuri ajan poliittisen arkaluontoisuuden vuoksi.¹⁸²

Hauska anekdootti korkean ja matalan kulttuurin välisestä todellisuudesta – asia joka mietitytti keskustelijoita paljonkin – löytyy Tuomo Olkkosen kuplettilauluperinnettä käsittelevästä artikkelista *Rekiviisuista rillumareihin* kirjassa *Rillumarei ja valistus*¹⁸³. Samaan aikaa tornin toisten pitokeskustelijoiden kanssa kyseisessä hotellissa asui myös Esa Pakarinen, jonka tähdittämä elokuva *Hei, rillumarei!* ilmestyi samana vuonna. Pakarinen oli varoissaan ja naukkaili hotellissa ”jallumoukkujaan” kavereidensa kanssa. Olkkosen lyhyt yhteenveto ensin mainitun seurueen huolista ansaitsee tulla siteeratuksi. Korkea ja matala puhuttivat varmasti myös Pakarisen seuruetta, mutta luultavasti hieman eri painotuksin.

Näiden pääasiallisena huolena oli se, että ”huippukulttuurin tuotteet” hautautuivat ”lättähattukulttuurin” alle. ”Massaihmissen kaikkein varakkain ja myös yleensä vähimmin älyllisin vaatimuksin esiintyvä osa” oli aiheuttanut ”arvojen kaaosta”: lehdissä oli kirjoitettu, että ”jopa pinuppa Marilyn Monroe lukee yksityiselämässään korkealaatuista romaanikirjallisuutta” – tai ennustettu Mika Waltarin olevan ”huomispäivän klassikko”. ”Eevat ja Hopeapeilit” olivat salakavalammin valheellisempia ja siten vaarallisempia kuin ”Kallet ja Cocktailit” ja elokuvienkin tarjoaman kuvan elämästä nähtiin usein olevan ”valheellinen ja epäloogillinen”.

Risto Nivari kirjoittaa kristillisessä viikkolehdessä *Kotimaassa*¹⁸⁴, että keskusteluissa usein esiin nostettu kysymys uskonnosta ja uskosta todistaa selkeästi, että vaikka monia arvoja tuodaan esiin näiden nimissä, yhteistä kaikille keskustelijoille on dogmien pelko. Teos vaikuttaa verettömältä, sillä toisten ajattelutapojen heikkouksia ruhjotaan armottomasti ja väite synnyttää välittömästi vastaväitteen.

Se on enemmän epäilyn kuin uskon kirja, siinä on enemmän riisumista kuin pukemista. Jokin sellainen elämää kannattava voima kuin kutsumustietoisuus, uskon näköalojen siivittäjä elämännäkemyks puuttuu, tämän puutteen keskustelijat avoimesti myöntävätkin. He ovat etsiviä ihmisiä, avoimia elämälle ja suljettujakin, kielteisyyteensä ja epäilyihinsä, joita edustavat, suljettuja.

¹⁸¹ Esim. Nivari 1955.

¹⁸² Kts. esim. Hurri 1993, 34.

¹⁸³ Olkkonen 1996, 39.

¹⁸⁴ Nivari 1955.

Keskustalaisen Maakansan arviossa V.P.¹⁸⁵ toteaa, että jos keskusteluista luodaan suppea yleiskuva, se herättää heti uuden pohtimisen aiheen: ”onko skeptisismi, kaiken epäily, siinä määrin iskeytynyt johtaviin kulttuuri-ihmisiin, että kaikelle, mikä vivahtaa aatteellisista lähtökohdista syntyneeksi, sopii pidättyväisesti hymähtää (...)”

Kirjoittaja maalailee keskustelijoiden asenteista kuvan, että elämässä tuntuu olevan mahdottoman paljon mielenkiintoista, mutta että kaikki jää sittenkin tarkoituksettomaksi, ”ilman niitä kiintopisteitä, jotka aikaisemmille polville ovat osoittaneet tietyn elämäntarkoituksellisen polun.”

4.2. Vaativa esikuva

Nyt on uusi polvi rohkeasti astunut luomaan perinnettä ensimmäisille pidoille. Toistakymmentä eri aloja edustavaa henkilöä on ryhtynyt keskustelemaan nykyisen kulttuurikriisimme ilmiöistä, jotka totisesti ovat suuresti eroavia ennen sotia mieltä askarruttavista.¹⁸⁶

Nuori kriitikko Kai Laitinen (s.1924) esittää Helsingin Sanomissa¹⁸⁷ Gummerukselle vilpittömän kiitoksen kulttuuriteosta. Hänen mukaansa teoksen ilmestyminen osoittaa, ”ettei isien henki ole Jyväskylässä tukehtunut kauppahengen alle (kuten välillä oli aihetta pelätä).”

Laitinen vertaa teosta 30-luvun edeltäjänsä, jonka hän sanoo muodostuneen sen ajan sivistyselämän dokumentiksi ja johon aina palataan ja on pakkokin, jos haluaa selvittää tuon ajan henkeä. Hän veikkaa eri alojen tutkijoiden olevan tyytyväisiä uuden keskustelukirjan ilmestymisestä. Ajatus on erinomainen, sillä näin on saatu 17 vuoden välein kaksi poikkileikkausta ajan hengestä ja päivänpolttavista ongelmista. Samalla on talletettu muutakin: ”ajatustapojen ja puhetyylien erot.”

Kirjan keskustelijat edustavat Laitisen mukaan samoin kun 30-luvun kirjassakin ryhmää, jota kuvaavat termit vapaamielisyys, ennakkoluulottomuus ja suomalaisuus. Eniten joukossa on kirjallisuuden edustajia, mitä arvostelija pitää hyvänä asiana kirjallisuudesta keskusteltaessa, mutta muissa teemoissa tämä johtaa yksipuolisuuteen. Hän olisikin toivonut joukkoon mukaan esimerkiksi lääkäriä tai ruotsalaisen kulttuurielämän edustajaa omine näkökulmineen.

¹⁸⁵ V.P. 1955

¹⁸⁶ V.P. 1955.

¹⁸⁷ Laitinen 1954; www.wikipedia.org.

Laitinen kehuu keskustelijoita suorapuheisuudesta ja nöyristelemättömästä asenteesta ja uusista keskustelunavauksista. Kuitenkin hän pitää teosta 30-luvun pitoja hajanaisempana ja hapuilevampana ja pohtii, olisiko keskustelijoiden pitänyt harjoitella ennakkoon.

Hapuilu ja hajanaisuus on pistänyt arvostelijan pohtimaan myös syytä siihen ja hän on löytänyt ydintekijän, joka ehkä selvimmin erottaa kaksi keskustelukirjaa toisistaan:

Silloin (30-luvulla, SH) oli maailma kokonaisempi, uskottiin johonkin, kun taas nyt ollaan skeptillisempiä ja hapuillaan. Tässä onkin hyvin olennainen ero ensimmäisten ja toisten pitojen välillä, sodanedellisen maailman ja meidän aikakautemme välillä.

Koska tilanne maailmassa on hämärämpi, on Laitisen mukaan hyvin tärkeää, että suunnistautumisyriä tehdään: ”Näissä keskusteluissa meidän oma aikamme etsii itseään, aikamme ihminen koettaa määritellä asemaansa ja tehtävänsä maailmassa, katsoa ja todeta, missä oikeastaan ollaan”.

Uuden Suomen kirjallisen osaston toimittaja Vilho Suomi (s.1906)¹⁸⁸ toteaa, että 30-luvun pitoihin vedotaan yhä. Teos on hänen mukaansa repliikki keskustelukulttuurista, kulttuurikriisistä, ”henkien taistelusta”. 30-luvun keskustelijat ovat valloittaneet kulttuurielämän kärjen, joten on luonnollista, että uudet kärjen tavoittelijat haluavat taas keskustella.

Aika on muuttunut. Toisin kuin Laitinen, Suomi kokee, että humanismin ja kirjallisuuden edustus on heikompi. Myös hän kiinnittää huomiota käsittehapuiluun ja nostaa esimerkiksi keskustelun ”Tekniikka ja humanismi”, joka jää sille asteelle. Laitisen ja Nivarin tapaan Suomi toteaa, että keskustelijoilta puuttuvat aatteet, ihanteet ja uskonto, minkä he itsekin ovat huomanneet.

Teemoilla on elävä yhteys nykyhetkeen ja Huviteollisuus-keskustelua Suomi pitää ”ylen polttavana”, mutta hedelmällisimmäksi hän nostaa kirjallisuus-keskustelun sen rohkeuden ja ehdottomuuden vuoksi.

Vaikka teos ei olekaan tyyllinen lukunautinto eikä siinä ole keskustelullista loistoa, on se Suomen mielestä herätteitä antava repliikki, johon varmasti palataan.

¹⁸⁸ Suomi 1954; KK 1954, 849.

4.3. Kulttuurikeskustelua ja -keskustelua

”Kulttuurikeskustelun syntyminen on meillä harvinaista”, toteaa nimimerkki MOKO Uudessa Aurassa¹⁸⁹ ja miettii syitä ilmiölle. Ehkä syynä on aiheiden puute, ehkä sopivien foorumien puute, ehkä ei ole keskustelijoita. Joka tapauksessa keskustelua käydään päivälehtien sivuilla harvoin. Kulttuurilehdissä keskustelua esiintyy enemmän, mutta mistään ”uuttaluovasta, virkistävästä keskustelusta” ei niissäkään voi puhua.

Kirjoittaja näkee toiset pidot aiheiltaan ajankohtaisena, vaikkakin hapuilevana teoksena. Erityisesti hän mainitsee Huviteollisuus-luvun ajatuksia antavana. Vaikka keskustelijat eivät pääsee juurikaan tuloksiin, antavat heidän näkemyksensä aihetta ajattelemiseen.

Myös O.N. kirjoittaa Etelä-Suomessa ”älyllisen kulttuurikritiikin” vähyydestä. Hän toteaa myös, että ettei kirjan painopiste enää ole niin vahvasti humanistisella linjalla, minkä hän näkee viitteenä tapahtuneeseen kehitykseen.¹⁹⁰

30-luvun keskustelijoiden henkilöllisyydet paljastuivat pian teoksen ilmestymisen jälkeen ja näin käynee myös 50-luvun teoksen osalta, arvelee toimittaja Aarne Laurila Suomen Sosialidemokraatissa.¹⁹¹ Yrjö Kivimies on selviö ja hieman asiaan syventymällä useimmista peitenimistä pääsee perille, varsinkin jos lukee muutamia aikakauslehtiä, ennen kaikkea Suomalaista Suomea.

Laurila analysoi laveasti keskustelujen sisältöjä ja näkee monissa niistä lievää ylimielisyyttä:

Eräiden läsnäolijoiden olisi hyvin terveellistä keskustella jokapäiväistä työtä tekevän maalaismiehen tai työläisen kanssa. Se tynnyttäisi. Keskustelutyöliäkin se ruokkisi.

Yrjö Blomstedt (s.1926) tyrmää Ylioppilaslehdessä¹⁹² uuden keskustelukirjan. Hänen mielestään keskustelu on kuollutta muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

¹⁸⁹ Nimimerkki MOKO 1954.

¹⁹⁰ O. N. 1954.

¹⁹¹ Laurila 1954.

¹⁹² Blomstedt 1954; KK 1966, 83.

On suorastaan tunnustettava, että 50-luvun pidot ovat vain plagiaatti ja varjo 30-luvun pitojen rinnalla. Pääasiallinen syy on löydettävissä keskustelevan joukkokunnan hajanaisuudesta, suomalaisen keskustelutaidon rämettymisestä ja keskustelujen moniselitteisistä aiheista.

Verrattaessa 30-luvun pitoihin keskustelun taso on matala. Nyt käydään liikaa asemasotaa: ”Liian monelle tuntuvat politiikka ja aatteet olevan uskon asioita.” Blomstedt suosittelee keskustelijoille matematiikan opiskelua selkeämmän ajattelun vuoksi. Poliittisen keskustelun kannunvalanta johtuu tietysti myös ajan oloista.

Osmo Hormia ei puolestaan säästele Parnassossa¹⁹³ ylisanoja uudesta teoksesta:

vertaansa vailla oleva kansallisen kulttuurihistorian esitys – ahdas ja puolueellinen epäilemättä, mutta eloisuudessa ja autenttisuudessa voittamaton.

Vaikka ydinjoukko Hormian mukaan edustaa ulospäin yhtenäisin ideologisin tunnuksin esiintyvää kulttuurityöntekijöiden ryhmää, on epävarmuus käsinkosketeltavaa:

Tornin toiseen pitoseuraan on oivallisesti keskittyneenä tämänhetkisen ’nuoren polven’ ankara pyrkimys totuudellisuuteen, mutta samalla myös sen neuvottomuus tärkeiden katsomuksellisten kysymysten edessä, selvien kannanottojen pelko ja pikkuasioita koskeva eriseuraisuus.

Puutteeksi Hormia näkee sen, ettei joukossa ole opposition edustajaa kuten oli 30-luvulla, niin Matti Kurjensaari kuin Olavi Paavolainenkin. Toiset pidot Tornissa kuvastaa Hormian mukaan hyvin nykyoloja: ideologioiden yli ei käydä keskustelua, vaan kuullaan vain oma huuto: ”Väärämielisillä ei ole tilaa ainoassakaan pitopöydässä.”

Huvittavana Hormia pitää Huviteollisuus-keskustelun ankaraa kiistaa arvoista ja arvohierarkioista, joka päättyy sopimukseen, ettei mihinkään ylyksilölliseen uskota. Keskustelijat eivät ole toisilleen entuudestaan tuttuja, joten yhteistä kieltä ei ole, mutta siihen ei edes harjoitus auttaisi. Usko on kuollut ja tilalla on kyräilevä arvosteluasenne. Innostuminen ja tunteellisuus on häpeällistä, mikä näkyy latistamisena ja käsitienikkaroitina. Joka tapauksessa teos on kestävä muistomerkki ja rehellinen ajan tulkki:

Yleinen elämäntunne on vasta muuttumassa sellaiseksi, mikä toisissa pidoissa näkyy lähes valmiina: skeptillisyydeksi.

¹⁹³ Hormia 1955, 136-138.

Kaunis koti –lehden päätoimittaja Eila Jokela (s.1915) sanoo arviossaan Suomalaisessa Suomessa¹⁹⁴, että 30-luku oli suomalaiskansallisen itsetunnon ylpeintä aikaa, jolloin Tornin pidoissa Neuvostoliitto oli vain olankohautus ja Amerikkaa ei edes mainittu. Toisin on 50-luvulla. Jokelan mukaan keskustelijat lausuvat mielipiteensä nuoruuden tunnossaan ”melkoisella varmuudella”. Vain yhden asian edessä ollaan nöyriä: sodan. Joukossa on monta vänrikkiä. Keskustelu on paljolti melkoista käsitesaivartelua, mutta ajan henki saadaan kiinni. Esimerkiksi tämä näkyy keskustelussa huviteollisuudesta:

Puheenvuoroissa piirtyy teollistuneen yhteiskunnan levoton ihminen ristiriitoineen. Lukija tuntee hänet aikalaiskseen. Turhaan saa vain odottaa, että joku keskustelijoista vetäisi esille sen henkisen tyhjiön, minkä suojeluskuntien ja lottien lakkauttaminen on aiheuttanut varsinkin Suomen maaseudulle.

Jokela toteaa, että kieli on muuttunut ensimmäisistä pidoista. Toimittajalle olisi ollut töitä enemmänkin. Hänestä teos kuitenkin viestittää tärkeästä asiasta:

Mutta toisaalta pidot tällaisenaan todistavat siitä hengen vapaudesta, joka keskuudessamme vallitsee tänäkin aikana, jolloin idän ja lännen välinen jännitys pitää meitä ja koko ihmiskuntaa jatkuvasti epävarmuuden vallassa.

O. Puusaari kommentoi Jyväskylän Sanomissa¹⁹⁵ Revon esipuheessa esittämää väitettä keskustelun hiljaisuudesta ja pitää sitä liioitteluna. Hänen mielestään on enemmän niin, että suomalainen kulttuuri elää tällä hetkellä tietynlaisen ”fakki-idiotismin” aikaa. Samaa mieltä on Maakansan V.P. Eri alojen edustajat ovat vieraantuneet toisistaan ja yhteistä sanakirja tarvittaisiin.

Eri alojen edustajat näpertelevät omiaan yksityisissä nurkkauksissaan, eikä heillä tunnu olevan erikoisempaa halua kohdata toisiaan korkeammalla näköalapaikalla. Tämä on sitä passiivisuutta, joka täytyy murtaa. Ja tässä mielessä ”Toiset pidot Tornissa” on mitä tervetullein yritys.

Puusaaren mukaan keskustelukirjan merkitystä ei voi heti arvioida, se selviää vasta ajan saatossa. Sen sijaan hän pitää toivottavana, että moinen rohkea yritys kantaisi hedelmää, että uskallettaisiin ”käydä käsiksi lujin ottein suomalaiseen kulttuuriin”. Kirja antaa monia viitteitä moiseen, se antaa sekä yksilöille että laitoksille. Puusaari antaakin ehkä positiivisimman kuvan kirjasta.

¹⁹⁴ Jokela 1955, 57-59; KK 1966, 321.

¹⁹⁵ Puusaari 1954.

”Pitojen” keskustelut ovat rohkeita, peittelemättömiä ja epäsovinnaisia. Mutta ne pohjautuvat tosiasioihin. Lukijalle paljastuu monia yllättäviä, jopa pöyristyttäviä asiayhteyksiä. Hänen silmänsä avautuvat näkemään uusia kulttuuriperspektiivejä ja hänen on pakko ottaa oma kantansa keskusteluun – mikä sinänsä on osoitus ”Pitojen” innostuneesta sävystä.

Toista ääripäätä edustaa Ylioppilaslehden pakinoitsija Kala eli Pekka Lounela,¹⁹⁶ mikä näkyy jo hänen kirjoituksensa otsikossa: ”Kulttuurikeskustelua”. Hänkin kommentoi Revon esipuhetta keskustelun hiljaisuudesta ja sanoo, että todistettavasti Suomessa usein aiheen ilmaantuessa keskustellaan niin kirjallisuudesta, teatterista, kuvataiteista kuin tieteistäkin.

Mutta mieluummin meillä toki turistaan ”Kulttuurista”, ”Kulttuuri” elämästä ja –tapahtumista: yleisistä, taikinamaisista aiheista, joita on mahdoton osapuilleenkaan rajoittaa ja täsmentää. Esimerkiksi: ”Itä ja Länsi”, ”Kulttuuri ja demokratia”, ”Tekniikka ja humanismi”. Kun itsensä toisten tornipitojen aiheet ovat tällaisia pikku kysymyksiä, ei ole ihme, että jokin ”Ihminen ja eläin” tai ”Maailmankaikkeuden ongelma” jatkuvasti kiehtoo mieliä.

Kalan mielestä niin kulttuuri- kuin muunkin keskustelun taustalla pitää olla jokin kouriintuntuva asia. Siis ainakin silloin, jos puhutaan journalismista. Toki mikäs sen mukavampaa, kuin ”pienessä hausassa seurassa” antaa ajatusten sinkoilla avaruuteen.

Toisten Tornin pitojen keskustelijat eivät kaataneet kuvia tai synnyttäneet suurta. Teos on sisällöltään erittäin varovainen, eikä se herättänyt laajaa keskustelua. Suurimmat sanomalehdet noteerasivat sen kirjoittamalla siitä arvion, kuten myös kulttuurilehdistä Suomalainen Suomi, Parnasso ja Ylioppilaslehti, joka huomioi kirjan paitsi arviolla, myös pakinalla ja kahdella humoristisella väännöksellä. Mutta esimerkiksi Kaltio ja Valvoja eivät sitä noteeranneet. Valvojan ymmärtää siksi, että Koskeniemi kuului yhä sen päävaikutajiin ja Kaltion siksi, että se keskittyi lähes täysin pohjoisen asioihin. Seuraavassa listaan läpikäymäni sanomalehdet, joissa ei kahden kuukauden sisällä kirjan ilmestymisestä oltu ainakaan vielä teosta arvioitu: *Aamulehti*, *Etelä-Suomen Sanomat*, *Vapaa Sana*, *Työkansan Sanomat*, *Ilta-Sanomat*, *Karjalainen*, *Keskisuomalainen*, *Ilkka* ja *Kaleva*. Laitavasemmistokaan ei siis kirjaa noteerannut.

Eräs keskeinen syy voi olla yhdessä nimessä: Väinö Linnassa. Tuntemattoman sotilaan ensimmäinen painos valmistui Porvoossa 26.11.1954. Kai Häggman¹⁹⁷ on kuvannut WSOY:n historiassa alkanutta rulljanssia tyhjentävästi:

Ensimmäiset sanomalehtimainokset ilmestyivät joulukuun alussa, ja samaan aikaan alkoi ilmestyä arvosteluja, pakinoita, yleisönosastokirjoituksia, herjauksia, ylistyksiä ja erilaisia

¹⁹⁶ Kala 1955.

¹⁹⁷ Häggman 2003, 216.

oppineita pienoistutkielmia. Kustantajan arkistossa näitä lehtijuttuja on hätkähdyttävä määrä. Jokainen itseään kunnioittava lehti *Teinilehdestä* aina *Ala-Keiteleen Seutuun* julkaisi oman arvionsa kirjasta; on kuvaavaa, että keväällä 1955 jopa vappulehdet (*Neekerin uni* ja *Vappu-Pistiäinen*) katsoivat parhaaksi julkaista omat kannanotonsa teoksen synnyttämään ”kirjalliseen jatkosotaan”.

Toinen tekijä saattaa sanomalehtien osalta olla tarkastelemani ajanjakson lyhyys: Toiset pidot Tornissa vaatii sulattelua, ennen kuin siitä kannattaa mennä mitään sanomaan. Ja ennen kaikkea se ei missään nimessä ole koko kansan teos, toisin kuin esimerkiksi kansanliikkeen synnyttänyt *Tuntematon sotilas*.

Seuraavaksi tarkastelen kulttuurilehdistön osalta, kuinka paljon Kalan mainitsemia ”pikku kysymyksiä” 1950-luvun alkupuolella tarkasteltiin. Olen maininnut kirjoittajista sekä heidän silloisen asemansa että syntymävuotensa. Tämä antaa mielestäni perspektiiviä varsinkin sukupolvinäkökulmaan.

5. Kulttuurilehdistö 50-luvulla

5.1. Nuori polvi lähtökuopissaan

Yritys on luonnollisesti uhkarohkea. Takana päin varoittavina esimerkkeinä joukko samansuuntaisia, pyrkimyksessään varmasti pyhiä kokeita, joilta itsestään ei ole puuttunut elämän ja kasvun edellytyksiä.

Näillä sanoilla avaa päätoimittaja Vilho Suomi¹⁹⁸ Otavan kustantaman kirjallisuuslehti Ajan Kirjan taipaleen vuonna 1949. Hän toteaa, ettei Suomessa ole tällä hetkellä yhtään puhtaasti kirjallista lehteä. Ajan Kirja luonnollisesti ilmoittautuu tuolle paikalle. Suomi linjaa, että kulttuuri- ja kirjallisuuslehtien historiassa kulkee ”ristein ja taloudellisin tappioin merkitty tie” Eino Leinon Päivästä aina Tulenkantajiin ja 40-lukuun. Optimismi on ollut niiden ravintona, eikä uskon tai innostuksen puute ole ratkaissut niiden kohtaloa. Sitä on ollut ylenpalttisesti, usein liikaakin. Mutta kerta kerran jälkeen ”myötätunnon lämmin tuuli, tuo kaiken elollisen edellytys ja hedelmöittäjä” on viilennyt kohtalokkain seurauksin.

Sota oli Suomen mukaan suunnaton takaisku kulttuurille, se katkaisi jo luodut siteet, osin peruuttamattomastikin. Ja mikä onkaan tällä hetkellä tavallisempi huuto kuin: ”Ikkunat auki sekä länteen että itään.”

Me elämme ilmeisesti tällä hetkellä sellaista voimien haja-aikaa, joka ei ole suonut tilaisuutta suorien sanojen lausumiseen kaikesta kirjallisuuden vaiheilla ja kirjallisuuden nimissä esiintyvistä nikkaroinnista. Mutta nykyinen tilanne on myös osittain henkistä velttoutta, piittaamattomuutta, joka kuolemansyntyä kostautuu.

Sotien jälkeen alkoi nopeasti uuden polven esilletulo, joka ei sujunut kitkatta. Ville Repo linjaa muistelmissaan veljensä Einon ”kiirastulta” vuosikymmenen vaihteessa:

Kirjoitus ”Arvostelijan vapauden puolesta”, joka ilmestyi Ajan Kirja –aikakauslehdessä 2/50, käynnisti taistelun, jota 30-vuotias reservin kapteeni ei taatusti osannut odottaa. Pahaa aavistamatta hän oli törmännyt suoraan väijytykseen.¹⁹⁹

Eino S. Revon kirjoitus oli ensimmäinen oire sukupolvikonfliktista. Kirjoituksessaan Repo tuomitsee ’ystävyyssarvostelun’, jota hänen mukaansa ilmenee pääkaupunkiseudun lehdistössä. Arvostelijat itse kahlehtivat vapauttaan kumartelemalla opportunistisesti kirjallisia auktoriteetteja.

¹⁹⁸ Suomi 1949.

¹⁹⁹ Repo 1987, 23.

Ratkaisu asiaan olisi yksinkertainen, oikeastaan vain yksi ainoa pykälä olisi tarpeen: ”olkoon arvostelijalla vapaus olla rehellinen ja suorapuheinen.”²⁰⁰

Artikkeli herätti laajan polemiikin syksyllä 1950 – keväällä 1951. Revon vaatimus rehellisyydestä ja suorapuheisuudesta oli vain saman vanhan toistoa, mitä arvovaltaiset vanhemmat kriitikot olivat jo esittäneet. Isänmaallista kirjallisuusrintamaa johti edelleen akateemikko V.A. Koskenniemi, jolla oli paljon vaikutusvaltaa. Repo käytti esimerkkinään Koskenniemen runokokoelman *Syksyn siivet* saamia arvosteluja syksyltä 1949. Kirjoitus tulkittiinkin hyökkäykseksi Koskenniemeä ja kirjallista konservatismia vastaan. Hurrin mukaan nuorena kriitikkona Revolta myös puuttui se institutionaalinen asema, jonka turvin muut keskusteluun osallistujat kirjoittivat.²⁰¹

Asian johdosta Repo menetti työpaikkansa Uudessa Suomessa, vaikka hänestä oli kaavailtu kulttuuriosaston ensimmäistä pysyvää hoitajaa. Ehdoksi lehteen jäämiselle asetettiin, ettei Repo vastaa Rafael Koskimiehen *Ajan Kirjassa* julkaistuun vastineeseen. Tähän Repo ei kuitenkaan suostunut. Vastineessaan Rafael Koskimiehelle *Ajan Kirjan* viimeisessä numerossa Repo kiisti liittolaisteoriat ja syytteet poliittisuudesta. Hänen mukaansa ’ei juuri olisi ollut syytä ounastella silloisen Uuden Suomen arvostelijan kirjoituksen takaa vasemmistopoliittisia tarkoituksia’.²⁰²

Debatin vuoksi ja Koskenniemen vaikutuksesta myös *Ajan Kirja* lakkautettiin ja yhdistettiin WSOY:n julkaiseman *Näköala*-lehden kanssa *Parnassoksi*. Lounelankin mukaan *Ajan Kirjan* ja *Näköalan* lakkauttaminen oli kurinpitotoimi ja että nuoren kritiikin kärki luonnollisesti vain terävöityi ja siten alkoi vähintään kymmenenvuotinen sota, jonka keskiössä oli moderni runo.²⁰³

Lounelan mukaan Koskenniemi ei joutunut vanhan hallinnon vertauskuvaksi sattumalta. Hänellä oli niin laaja vahva suhdeverkko, ”että hyökkäys häntä vastaan ravisteli Suomen kaikkia oikeistolaisia laitoksia – ja niitä oli hyvin suuri osa tärkeistä laitoksista”.²⁰⁴

Mutta mitä Repo oikeastaan sanoi? Seuraava sitaatti on ainoa kohta, jossa hän puhuu Koskenniemestä. Kuten sanottua, muuten asia oli jo aikaisemmin tuttu.

V.A. Koskenniemen, Suomen akatemian jäsenenä syksyn arvovaltaisimman esiintyjän runokokoelma *Syksyn siivet* muodostui aivan erikoiseksi arvostelijain suoraluontoisuuden ja

²⁰⁰ Repo 1950; Hurri 1993, 85.

²⁰¹ Hurri 1993, 86.

²⁰² Mt, 87.

²⁰³ Lounela 1976, 43.

²⁰⁴ Mt, 42.

rehellisyyden koetinkiveksi. Suoritettiin joukko taidokkaita kaartoliikkeitä, käytiin suoraan ylistelyyn tai koetettiin löytää mairean näköisiä sanontoja, jotka eivät tulkinnanvaraisuutensa vuoksi olleet arvostelijan kannalta kovin sitovia ja leimaavia. Arvosteluja, joissa maltillisesti punnittiin runokirjan painavuus taideteoksena, kohtuudella tuotiin esiin sen pahimpia heikkouksia ja totuuteen pyrkivästi osoitettiin sen paikkaa Koskenniemen tuotannossa, suomalaisessa runoudessa ylipäänsä ja mahdollisesti vielä syksyn runoteosten joukossa erityisesti, näkyi niitäkin. Mutta yleisö jäi silti siihen käsitykseen, että nimenomaan tämän kokoelman kohdalla oli kunnioituksen hattu kohotettava korkeimmalle. Ehkä niin todella voi tehdäkin, mutta vain siksi, että se oli Suomen Akatemian jäsenen ja siksi arvovaltaisimman runoilijamme kokoelma, jolla on arvokas merkityksensä runoilijansa oman persoonallisuuden kannalta. Taiteellisia voittoja korjasivat sen sijaan enemmän eräät toiset syksyn runokokoelmat. Tämä on ollut myös niiden käsitys, jotka puhuvat toista ja kirjoittavat toista, joilla uskallusta riittää kahden-, kolminkeskisissä keskusteluissa, mutta ei enää painetussa sanassa.²⁰⁵

Myös 1949-50 ilmestyneessä WSOY:n kustantamassa ja kirjailija Aaro Hellaakosken päätoimittamassa Näköalassa vanhoja luutumia suomitaan, mutta nimiä mainitsematta. Lehden ensimmäisessä numerossa vuonna 1949 todetaan, että suomalaisiin luonteenominaisuuksiin kuuluu vanhoillisuus ja auktoritettiusko. Keskustelu ei näy sopivan tapoihin muuta kuin kahnauksina eri kuppikuntien välillä.

Päädytään kirjalliseen hierarkiaan paaveineen, piispoineen ja rituaalimessuineen. Istutaan, noustaan ja kumarretaan yhteisessä hartauden tunnossa, poltetaan noitua ja kanonisoidaan pyhimyksiä. Ja tehdään tunnollisesti kuvia käsketyin kaavan mukaan.²⁰⁶

Näyttääkin siltä, että Revon ”syntinä” oli juuri väärän nimen mainitseminen.

WSOY:n kirjallisen osaston palveluksessa ollut, yksi Välikysymys-lehden tärkeä taustahahmo, Annamari Sarajaskin (s. 1923)²⁰⁷ kysyy lehden ensimmäisen numeron etusivulla vuonna 1952 rehellisen keskustelun perään. Kirjallinen aikakauslehti Parnasso on menettänyt edellytyksensä nuoren kirjoittajapolven kasvattajana. Hänen mukaansa Ylioppilaslehdellä on monta etua puolellaan: se tarkkailee valppaasti kaikkea mitä tapahtuu ja sen lukijakuntana on itsestään selvästi toistakymmentä tuhatta käsittävä nuori joukko, ”jotka ponnistelevat korkeimpaan tieteelliseen ammattisivistykseen”, ja talouden perustana on ylioppilaskunta. Tässä piilee myös vaara: yliopistopiirit voivat ylioppilaskunnan kautta vaikuttaa mielipiteen ilmaisuun, ja lehdestä saattaa tulla eri ylioppilasryhmien välinen kiistakapula. Suomalainen Suomi puolestaan kantaa virttynyttä ohjelmaa ja on kaupallistunut. Tämän vuoksi uusi lehti on tarpeellinen nuorelle polvelle.

²⁰⁵ Repo 1950.

²⁰⁶ Näköaloja-palsta. Näköala 1/1949.

²⁰⁷ Sarajas 1952; KK 1960, 810.

Puheenvuoro on oireellinen 50-luvun alun kulttuurilehtikeskustelulle: Valvojaa ei edes mainita, eikä myöskään kaksikielistä Arena. Siinäkö kaikki? Uutta kulttuurilehteä ja sen edustajien huolta keskustelun kattavuudesta äimistelee myös Matti Kuusi Välikysymyksen seuraavassa numerossa²⁰⁸:

Tunnen hymyilynsekaista surua, jos parikymmentä nuorta älypäättä jättää yhteisen taistelukentän siksi, että vastapelurilla on epäsympaattiset kasvot tai että taivaasta voi tipahtaa kivi taistelijan keskelle tai että joku tarmokas kuppikunta ylihuomenna ehkä panee oppositiolle kapulan suuhun.

Tuomas Anhava puhuu Ylioppilaslehdessä²⁰⁹ ”nuoresta suomalaisesta sukupolvesta”, jolla on nyt oma lehti. 1920-luvulla oli Tulenkantajat, mutta 30-luvulla ei ollut yhtenäisyyttä. Yksi tärkeä Välikysymyksen tehtävä Anhavan mukaan on ”kuvastaa ja määritellä ensimmäisen sodanjälkeisen sukupolvemme olemus.” Sukupolven syntymävuotena voidaan pitää vuotta 1949, jolloin sekä Ajan Kirja että Näköala, jotka nimenomaan oli tarkoitettu nuoren kirjallisuuden ”taimistoiksi ja koetinkiviksi”, alkoivat ilmestyä. Niin kauan kuin on arvostelua on toivoa, Anhava toteaa ja toivoo Välikysymykseltä, toivoo nuorelta polvelta – johon itsekin kuuluu – ei ohjelmanjulistuksia, vaan tehtävien asettamista ja ratkaisuyrityksiä.

Aiheita Välikysymyksessä on laidasta laitaan. Suomalaisessa Suomessa huomautetaan, että tässä ei tietysti ole mitään pahaa, mutta se osoittaa vain, ettei lehdellä ole esitettävänä mitään omaa, perusteltua ja perusteltavaa kulttuuri- tai kulttuuripoliittista ohjelmaa.²¹⁰

Yhtä kaikki, Välikysymyksen viimeisessä numerossa vuotta sen perustamista myöhemmin, paikat määritellään. Ja tullaan tulokseen, ettei paikkoja oikeastaan ole. Sillä jos heittäydytään anarkiaan, ”kielletään tyytyväinen ihminen kohtuullisine hyveineen ja toivotetaan tervetulleiksi paisutellut paheet”. Jos asetetaan poroporvareiksi, vaihdetaan kohtuuton oikeus kohtuullisiin paheisiin, ja kielletään tyytymätön eläin. Kolmas vaihtoehto on luetteloida vaihtoehtoja.

Jos ei muu ravitse niin niin ravitkoon hyvän- tai pahantiedon puu. Tämä on ns.:n hengen voitto ns.:sta aineesta. Paha kyllä, pahaa on paha tappaa. Anarkisti hirtetään kapinan jälkeen ja poroporvari kuolee aikanaan vanhuuden heikkouteen. Meidät kuopataan siinä välissä.²¹¹

Yksi 50-luvun lehtitulokkaista oli kaksikielinen Arena, joka ilmestyi vuosina 1951-1953 Christer Kihlmanin päätoimittamana. Toimituskuntaan kuuluivat Bo Carpelan, Thomas Warburton, Eino S.

²⁰⁸ Kuusi 1952.

²⁰⁹ Anhava 1952.

²¹⁰ ”Välikysymys”. Suomalainen Suomi 8/1952, 511-512.

²¹¹ Maailmanparantajan vuorosana. Välikysymys 4/1953.

Repo sekä lehden rahoituksesta vastuun kantanut Jörn Donner. Sen tarkoitusperät tulevat hyvin selväksi ensimmäisen numeron ”johdannossa”: lehden tarkoitus yksiselitteisesti on olla foorumi suomalaisille kirjailijoille. Mutta vaikka ”aloitteelliset” ovat ruotsinkielisiä, on luonnotonta eristää kieliryhmät toisistaan ja siksi myös suomenkielisiä tekstejä julkaistaan. Vuosikerta 1953 ilmestyykin kokonaisuudessaan sekä suomen- että ruotsinkielisenä.

Lehti ei ilmoittautunut minkään ismin tai ohjelman kannattajaksi, laatua lukuun ottamatta. Näkökulmana kuitenkin oli ”humanistinen, antimilitaristinen ja kulttuurinen radikaalisuus”. Lehti sanoutui irti sekä ”nyrpeästä porvarillisuudesta” että ”nyrpeästä äärikommunismista”.²¹²

Tämäkään yritys ei elänyt pitkään. Donnerin omien sanojen mukaan ”Arenan tekemä vaikutus kirjalliseen tai poliittiseen todellisuuteen oli vähäinen. Tilajien ja irtonumeron ostajien määrä jäi mitättömäksi”. Jotain kuitenkin jäi: velkaa ja rutkasti kokemusta.²¹³

5.2. Sukupolvesta toiseen ja toisinpäin

Elämän vääjäämättömien lakien mukaan vanhat kuolevat ja nuorta väkeä astuu tilalle. Mutta tämä ilmiö tapahtuu niin tasaisesti ja vähitellen, että emme huomaa sitä sellaisessa elämänmenossa, missä vallitsee automaattinen jatkuvuus kuten esimerkiksi virastoissa. ’Uusi sukupolvi’ saattaa näkyvänä ja kuuluvana ilmiönä esiintyä vain ihmishengen levottomilla alueilla, politiikassa ja uskonnossa, tieteessä ja taiteessa.

Joskus tullaan rytinällä. Suomalaisen Suomen kolumnisti Kalamies²¹⁴ mainitsee ’Nuoren Suomen’ rynnistyksen vanhoillista suometarlaisuutta kohtaan, sekä tulenkantajat, joiden vallankumouksellisuus tosin oli lievää. Heidän tehtävänään oli täyttää tyhjiö, joka oli syntynyt maailmansodasta ja tasavallan alkuvaiheista. Uudella kirjailija- ja arvostelijapolvella ei sen sijaan ole mitään ohjelmaa. Kalamies siteeraa Matti Kurjensaaren kirjoitusta Helsingin Sanomista 20.2.1951. Sitaatissa kiteytyy mielestäni oivallisesti kulttuuripoliittinen tilanne sekä sukupolvidilemma 30-luvulta aina 50-luvun alkuun:

Todella ensimmäisen kerran tulenkantajain jälkeen on ilmestynyt uusi, suhteellisen homogeeninen arvostelijaryhmä. Yrityksiä ei ole puuttunut tältä väliltäkään, mutta ne ovat aina epäonnistuneet tai päättyneet jonkin yksityisen kyvyn nousuun. 30-luku oli monessa

²¹² Introdution. Arena 1/1951, 2; Tuusvuori 2007, 407-408.

²¹³ Donner 2007, 408-413.

²¹⁴ Kalamies 1951, 130.

suhteessa mielenkiintoista aikaa; yleisleimaltaan, nimensä puolesta se oli kuitenkin edellisen vuosikymmenen täydennystä ja jatkoa. Lähestyvä toinen maailmansota antoi sille omimman poliittisen ja yhteiskunnallisen värinsä. 40-luku meni ohitse kuin tuulahdus. Silloinen vasemmistoradikaalinen virtaus ei saanut osoittaa mahdollista elinvoimaansa. Harvinaisen nopeasti on tapahtunut täydellinen 'paluu entiseen'. Kulttuurielämää hallitsevat tänään uusin muodoin samat voimaryhmät kuin ennen sotia.

Nämä voimaryhmät ovat taloudellista laatua, kaksi suurinta kustantajaa, WSOY ja Otava, ja voimakkaimmat kulttuurirahastot, joita on kolme, Suomen Kulttuurirahasto, Wihuri ja Aaltonen. Nämä kaikki tekijät yhdessä voivat määrätä, mitä julkaistaan, mitä mainostetaan, mitä palkitaan ja mitä avustetaan.

Kalamies kuitenkin sanoo, että Revon tapaus osoittaa, ettei ole mitään yhtenäistä ryhmää: ”homogenisuus särkyi moraalin kohdalla, joka sentään lienee sitä kaikkein tärkeintä.” Ja 40-luvun vasemmistoradikaaleilla oli mahdollisuuksia osoittaa voimansa, mutta entä jos ei ole mistä ammentaa. Ja selvää on se, että samat ryhmät hallitsevat, sillä onhan itsenäisyys säilytetty. Ryhmien välinen kilpailu takaa luonnollisen demokraattisen vapauden. Kalamiehen mielestä olisi kuitenkin tarpeen valita Akatemiaan toinenkin kirjallisuuden edustaja, siis Koskenniemen lisäksi. Tässä kirjoituksessa näkyy selvästi Suomalaisen linja: kommunisteja lyödään aina kun on tilaisuus, mutta taantumuksesta, lue: koskenniemeläisyydestä ja Valvojasta, pyritään erottautumaan.

Ylioppilaslehdessä ilmestyi 1.2.1952 artikkeli ”Nuoren kritiikin puolustus”²¹⁵. Johdannossa todetaan, että nuorta kriitikopolvea on syytetty hedelmättömästä negatiivisuudesta. On vallalla ”biologinen tyytymättömyys”, jolla ei ole tarjottavanaan mitään myönteistä. ”Kaiken takana, niinkin sanotaan, on uuden kriitikopolven henkinen tyhjiys, jota taidokkaat – yleensä akateemiset – sanakäänteet eivät pysty peittämään.”

Johdannon jälkeen puheenvuoro annetaan nuorille kritikoille Tuomas Anhavasta Martti Terhoon. Anhavan äänenpainot ovat tuttuja toiset pidot -teoksesta. Hänen mukaansa kuollut aines on raivattava pois, se on kritiikin tärkeä tehtävä. Siitä tulee myös syytös, ettei luoda mitään uutta. Toiseksi, henkinen tyhjiys on toki selvästi havaittavissa, mutta se on nimenomaan aidolle demokratialle tunnusomainen, koska enemmistö eli keskinkertaiset ovat johdossa. Myöskään minkäänlaiset ohjelmat eivät ole kritiikin asia tai tehtävä.

Kai Laitisen mukaan nuori polvi pyrkii olemaan rehellinen ja suorapuheinen. Totuuteen pyrkiminen ei ole henkistä tyhjiyyttä. Martti Terho puolestaan siteeraa Kuvan kirjoittajaa Skeptikkaa: ”Nuoruus menetti sodassa aatteellisuutensa”. Terho toteaa, että hänestä on mukavaa koota ajatuksensa rauhassa. Hän sanoo uskovansa, että aatteita riittää niin kauan kuin vaatteita tehdään: ”Ikävä vain,

²¹⁵ Nuoren kritiikin puolustus, Ylioppilaslehti 1.2.1952.

että vaatteet, jotka yltämme riisutaan, ovat monien mielestä suuren rahan arvoiset, sillä kaikki eivät tiedä, ettei kritiikki ole mikään valta- vaan kirjallinen ilmaisukysymys.”

Samoja äänenpainoja käyttää Pekka Lounela Ylioppilaslehdessä²¹⁶ muutamaa kuukautta myöhemmin. Hänen mukaansa arvostelun tehtävänä ei ole antaa tuomioita vaan ”hakea suuntaa, kulkea edellä, ilmaista yleinen.” Hän moittii aikaa henkisesti surkastuneeksi ja ahtaaksi, päivälehtien arvostelua ahtaaksi ja kaavamaiseksi ja toteaa, ettei perusteluilla ole kantavuutta, ellei näkökulmia oivalleta avartaa.

Ylioppilaslehden näkökulma on luonnollisesti ylioppilasmaailmassa. Tuleva kulttuuripoliittinen ‘suurvaikuttaja’ Jaakko Numminen (1928)²¹⁷ ruotii tammikuussa 1953 ajan aatteellisuutta tai pikemminkin aatteettomuutta nuoren polven näkökulmasta. Hänen mukaansa kansa on Suomessa tottunut siihen, että ylioppilaat kulkevat aatekehityksen kärjessä ”aina sieltä Arvidssonin ja Snellmanin päiviltä lähtien Kannaksen linnoittamistöihin saakka”. Nyt usein esille tuleva kysymys on, että mitä ylioppilaat tällä hetkellä puuhaavat. Vastaaaja joutuu Nummisen mukaan hämilleen: manifesti ei mahdu muutamaaan lauseeseen. Sitä on siis pohdittava laajemmin.

Sotienjälkeiselle ylioppilaselämälle oli tunnusomaista yhteyksien jyrkkä katkeaminen aikaisempaan sukupolveen. Ennen sotia aloittaneet opiskelijat uppoutuivat opintoihinsa.

Sitä paitsi monet heistä olivat tuntevinaan, että heidän nuoruutensa hartaimmat unelmat, koko heidän ideologinen maailmanrakennuksensa oli sortunut, ja tunsivat kai siitakin syystä tarvetta vetäytyä syrjään. Paitsi tuota maankuulua ”aatteellista tyhjiötä” syntyi näin myöskin henkinen tyhjiö, ja tämä oli vielä monin verroin tärkeämpää.

50-luvun nuorimmalla polvella ei ole aktiivista kosketusta sotaan, joten nuoruuden menettämistä ei voi syyttää. Ajalle on leimallista rintamien vakiintumattomuus ylioppilaspolitiikassa ja tavoitteiden epäselvyys. Välikysymys-lehti on ajan yksi ilmiö. Nummisen mukaan ei ole sattuma, että lehden kirjoittajat omaavat ”kovasti estetisoivan yleissävyn”. Terävimmät päät ovat aforistikkoja ja runoilijoita, filosofian ja kirjallisuuden ahkeria kuluttajia, mutta politiikka ja yhteiskunnallinen elämä on heille tuntematon maa. Vaikka juuri siellä tarvittaisiin valpaskatseisia, ennakkoluulottomia, itsenäisesti ajattelevia ja korkean moraalin omaavia kykyjä. Nuorimman akateemisen polven estetismi on Nummisen mukaan täysin luonnollista. Sodanjälkeinen politiikka on tuskin houkutellut tasonsa korkeudella. Sitä paitsi politiikka saattaa olla vaarallistakin: ”jollei

²¹⁶ Lounela 1952.

²¹⁷ Numminen 1953; KK 1966, 677.

siellä meidän oloissamme – ainakaan toistaiseksi – menetä päätään, saattaa kuitenkin joutua merkityksi mieheksi.” Kulttuuritaistelu puolestaan on vaarattomampaa ja mielipiteet voidaan ilmaista vapaasti. Numminen pitääkin sotien jälkeisen nuoren polven estetismia ennen kaikkea pakona todellisuudesta.

Jokaisena aikana käydään sukupolvitaistelua, äänenpainot vain vaihtelevat. 50-luvun yhtenä aiheena oli taloudellisten kysymysten ja kutsumuksellisuuden välinen suhde.

Ns. nuoren kulttuuripolven edustajat näyttävät ryhtymyksiltään samanlaisilta kuin Helsingin liikennevalot: toiset tykkänään sammuksissa, toiset syttyvät mutta väärään aikaan; eräitten päät on ruuvattu irti ja korvattu paperitupoilla.

Tähän malliin väittää Suomalaisen Suomen nimimerkki Tuntikirjuri²¹⁸ vanhemman väen arvostelevan nuorta polvea. Valitusvirsi on vanha, mutta jotain uuttakin löytyy: nuorta polvea syytetään rahanahneeksi. Tuntikirjuri on sitä mieltä, että muun muassa asuntopolitiikan vuoksi rahan perässä on juostava. Tästä seuraa varsinainen epäkohta: kun on taisteltava taloudellisista eduista, ei virtaa jää muuhun ylevämpään. Ei myöskään uskalleta ottaa riskejä. Tällainen kehitys ei ole hyväksi kenellekään ja Tuntikirjuri heittääkin, että olisiko vanhemman sivistyneistön aika jo luopua edes monopolisoidusta huoneenvuokrasäännöstelystä.

Samallako vai miten pystyttäisiin nuorelle polvelle sormella osoittamaan, ketkä hienoista tieteen ja taiteen huipuistamme todella elävät ja ketkä ovat hengissä vain kirkonkirjojen mukaan. Kenellä on voimaa korjata näkökantojaan 50-vuotispäivänsä jälkeenkin, kenen aivot taas ovat sitä laatua, että ne saisi varastaa, eikä kukaan huomaisi tekoa ennenkuin joskus ruumiinavauksessa?

Viimeksi mainittuja ei Tuntikirjurin mukaan ole montaa, mutta silti he saavat aikaan sen, että Suomessa ne alat, joista he eivät pidä, kehittyvät mahdollisimman hitaasti.

Yksi oire sukupolvien välisestä kiistasta näkyy polemiikissa, jota käytiin Suomalaisen Suomen sivuilla vuonna 1953. Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että sen keskeiset osallistujat, Kauko Kare ja Eino S. Repo, osallistuivat myös toisiinsa pitoihin, jonka osanottajat nimettiin usein ”nuoreksi polveksi.” Käsité piti siis keskustelukirjan osalta sisällään sekä henkisiä ”30-lukulaisia” että ”50-lukulaisia.” Huomion arvoista on myös se, että Kauko Kare oli syntynyt vuonna 1914 ja Repo vain viisi vuotta myöhemmin. Ikä ei aina ratkaise asennetta.

²¹⁸Tuntikirjuri 1953, 250-251.

Kareen²¹⁹ mukaan nuori polvi on kirjanoppinutta mutta ”kalvetustautista”. Se vaikuttaa esimerkiksi tulenkantajien rinnalla verettömältä. Tulenkantajat olivat ehkä naurettavan naiiveja, mutta nykypolvi tikahtuu teoreettisuuteensa. Nuori polvi on myös rahanhimoista. Kareen mukaan on hämmästyttävää että nuoret kirjoittajat pitävät olennaisena palkkion suuruutta eivätkä kirjoittamisen iloa ja mahdollisuutta. Aika toki on mikä on ja olisi naiivia edellyttää teollistuneessa ja kaupallistuneessa Suomessa entisenlaisia ihanteita. Kunnon palkkiot kuuluvat asiaan, mutta kulttuurityöhön ei pitäisi suhtautua kuin liiketoimintaan. Tarvitaan arvoja, joita nuorella polvella ei ole:

Oletan, että meillä vanhemmilla on kuin onkin hieman työläs kuvitella mielessämme sitä aatteellista ja poliittista anomiatilaa, tyhjiötä, joka ihanteita etsivää nuorisoa 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa ympäröi. Itsenäisyystaisteluun, aineelliseen nousuun, oikeuskäsityksiin, maanpuolustukseen liittyvät perinteet olivat murskana, runebergilais-leinolaisen optimismin tilalla oli kahden Moskovan rauhan ruokkima pessimismi.

Nuori polvi on hamuamassa myös vaikutusvaltaa ja syykin on selvä: sodan tuoma murros. Nuoret ovat joutuneet aseisiin tavallista aikaisemmin ja vanhemmat ikäluokat menettäneet vastustushenkeään.

Kansallinen tappio on aina ja ensi sijassa nuorison tappio – tajusipa se sitä tai ei. Näissä olosuhteissa esim. raha saattaa muodostua tavoiteltavaksi arvoksi – korvikearvoksi. Ja samaa psykologista juurta lienee vaikutusvallan halu; kun isänmaa on kokenut murhenäytelmän, nuorisolla on vaistomainen tarve päästä pinnalle, syystä että se haluaa pyyhkäistä murhenäytelmän pois. Ja kun tappio jäytää nuorison emotionaalisia kerroksia, se nyörittäytyy logiikan ja eksaktin estetiikan epäemotionaalisiiin korsetteihin. Ehkäpä aforismit ovat todellakin vain tiedon takiaisia ihanteiden raunioilla.

Kare löytää historiasta analogisia kausia, ja esittää, että voipuneita, analyttisiä ikäpolvia seuraavat aina uudet ihanteelliset joukot. Erilaiset tilanteet tuovat esiin tiettyjä piirteitä. Tämänhetkiseltä nuorelta polvelta Kare odottaa ihanteita: ”ideologiaa vastoin logiikan lakeja ja katkeria tosiasioita.”

Eino S. Repo vastaa Kareelle seuraavassa numerossa²²⁰. Hän on itsekin sodan käynyt mies, eikä siis aivan nuorinta polvea, mutta kuitenkin hän puolustaa sitä. Hän peräänkuuluttaa Kareelta jonkinlaista hienotunteisuutta, kuten aina kun kirjoitetaan nuorista tai vanhoista, keski-ikäisistä ei ole niin väliä.

²¹⁹Kare 1953, 329-334.

²²⁰ Repo 1953, 406-408.

Mikäli nuori polvi on sosiaalisessa ajattelussaan takapajuinen, on syitä etsittävä muualta, esimerkiksi sodan laskeman moraalin ja rintamamiesten taholta.

Se ettei nuori polvi ole innostunut puna-, musta-, punamusta- tai muunvärisistä ideologioista on aikakauden katoamaton onni ja se toivon kipinä, mikä tässä murheellisessa ajassa hiukankaan tuikkii inhimillisempää tulevaisuutta luvaten.

Repo ihmettelee ”kankeapartaisten” setien ja tätien hinkua peräänkuuluttaa nuorilta ideologioita: ”Luulisi tosiaan katkerien tosiasioiden opetuksesta jo järkiinnytyän näkemään, miten tuhoisia ovat ideologiat ja sokea usko joukkoaatteisiin.”

Repo muistuttaa Kareä siitä, etteivät aikaisemmatkaan polvet ole palkkioista kieltäytyneet ja että myös vanha polvi, esimerkiksi Akatemian jäsenet, pitävät kyllä taloudellisesti puolensa. Nuori polvi kirjoittaa myös harrastuksesta, kuten Välikysymykseen, Ylioppilaslehteen ja Arenaan. On myös luonnollista, että nuori polvi ottaa itselleen asemia.

Myös Eila Pennanen ja toimittaja, kirjailija Jouko Tyyri (s. 1929) kirjoittavat samassa numerossa vastineen Kareelle, joka puolestaan vastaa seuraavassa numerossa²²¹, lähinnä Eino S. Revolle, sillä Pennanen kysymykset ovat hänen mielestään ”ylen määrin tunneperäisiä” ja Tyyri ”parhaasta päästä poseeraa itsensä kanssa”. Vastineessaan hän kaataa puolestaan Revon perustelut. Kirjoitus tuo vähän uutta keskusteluun, oikeastaan vain Kareen tunnustaman ”ideologian”.

Vastaväittäjäni uskottelee, että minä kannattaisin jotakin joukkoaatetta. Tämä on tietysti täyttä hölynpölyä. Luuleeko vastaväittäjäni todellakin, Helsingin Sanomien Kaiku-nimimerkin tavoin, että puuhaan uutta Akateemista Karjala-seuraa tai ehkä Soihtu-yhdistystä. On olemassa muudan ideologian laji, jonka vastaväittäjäni on unohtanut, nimittäin suomalainen ideologia, jota kainostelematta kannatan.

Kareen kielteinen asenne modernismiin oli tunnettua. Pennanen²²² mukaan Kare oli omaksunut tyyliinsä Kivimiehen ”kärkkäästi loukkaantuvasta puritanismista ja tiukasta porvarillisuudesta”. Kare ja hänen värväämänsä kirjoittajat tekivät 1930-luvun liberaalista Suomalaisesta Suomesta taantumuksellisen lehden. Poikkeuksena ehkä Tuomas Anhavan toimitussihteerikausi 1953-1956. Pennanen kirjoittaa, että ”kun Kareella oli rintamamieshenkeä ja hyökkäyshalua, hänestä tuli yksi

²²¹ Kare 1953, 477-479.

²²² Pennanen 1970, 405. Kts. myös Repo 1987, 31-32.

vasemmistoa ja modernismia vastaan käydyn sodan johtajista.” Samoilla linjoilla oli ”Herra Tohtori” eli Matti Kuusi.

Kuitenkin vasta vuonna 1956 rikkoutui Suomalaisen Suomen ”kylmä rauha”. Lounelan mukaan ”jakomielinen tilanne”, jossa akateeminen suomalaisuus ja radikaali kritiikki oleilivat samojen kansien sisällä, ei voinut kestää kun yksi Anhavan vastuualueen avustajista siirtyi mielipiteiden tasolta asiaan. Tuomas Anhava oli tullut lehden toimitussihteeriksi ja tuonut tullessaan nuoria kirjoittajia lehden sivuille, kuten Pekka Lounelan ja Jouko Tyyrin.²²³

Jouko Tyyri²²⁴ aloittaa arvostelunsa Veikko Huovisen kirjasta Rauhanpiippu seuraavilla sanoilla:

Olen kuunnellut historian professoria, jonka mielestä sota on normaalitila. Luullakseni hän on oikeassa. Erimielisyydet alkavat siitä, pidämmekö normaalitilaa toivottavana tai edes hyväksyttävänä. Mainittu sotahistorioitsija väitti akateemiselle nuorisolle, että vain osoittamalla sotaista kuntoa kansakunta voi todistaa elinkelpoisuutensa ja luomiskykynsä.

Tunnen myös dosentin, hänkin etevä humanisti, joka itse on ryntäillyt sodassa ja edelleen suhtautuu kokemuksiinsa myönteisesti. Sota oli hänen valtavain elämyksensä.

Lounelan mukaan Tyyrin osoitteena olivat professori Arvi Korhonen ja dosentti Matti Kuusi. Tyyri kuitenkin laajentaa maaliaan koko kansakuntaan:

Meillä suomalaisilla ei tunnetusta sisustamme huolimatta ole tätä nykyä tilaisuutta sotaisten selkkausten asianmukaiseen aikaansaamiseen.

Nämä ja monet muut heitot johtivat siihen, että Tyyri sai suomalaisuusasian ”valistusmiesten” vihat niskoilleen. Häntä kiellettiin kirjoittamasta Suomalaiseen Suomeen. Myös Tuomas Anhava sai lähteä toimitussihteerin paikalta mukanaan hankkimansa ”estetisoivat senttarit”. Matti Kuusi²²⁵ kirjoitti Suomalaiseen Suomeen oman vastineensa, dialogin muotoon kirjoitetun repäisyn, jossa hän muun muassa todistelee seuraavaa:

Kaksitoista vuotta sitten olisin kuollut Vuosalmelle, jos Risto Ryti olisi järkevänä pasifistina lentänyt Etelä-Amerikkaan eikä lähettänyt saksalaisia syöksypommittajia ja rynnäkkötykkeitä avuksemme. No, maailmanrauhan kannalta vahinko ei olisi ollut suuri. Toisaalta voi laskea, että ilman mainittuja rynnäkkötykkeitä ja syöksypommittajia Suomessa olisi tätä nykyä aseita ja raunioita vähän joka puolella, kahden vuoden asevelvollisuus, sotilaallisia nuorisojärjestöjä eikä minkäänlaista väittelyä Rauhanpiipun ideologiasta.

²²³ Lounela 1976, 93.

²²⁴ Tyyri 1956, 493-494.

²²⁵ Kuusi 1956, 548-550.

Lopputulena Kuusella on, ettei miljoonien ulvonta auttanut unkarilaisia. He kaipasivat panssarirykkeitä ja saivat myötätuntoa. Hän pohtii, auttaako monien harrastama ulvonta mitään. Osansa saavat lopuksi myös modernistit.

Oli miten oli, Veikko Huoviselle on kunniaksi, ettei hän vuonna 1956 vuodata paperille yksityisiä eränkävijäilojaan tai sänkykammerimurheitaan tai tuhlaa aikaansa uusien ennennäkemättömien modernististen sanainsotkemismenetelmien keksimiseen. Puhtaan taiteen näkökulmasta on ehkä surkeaa, että humoristi kirjoittaa tosissaan, asiasta, pääasiasta, Isosta Pilvestä. Mutta sellainen on aika – väestön suojelun, fyysillisen ja henkisen itsepuolustuksen aate alkaa vaatia lisääntyvän veronsa.

Vielä polemiikkiin osallistui itse Huovinen, joka totesi muun muassa, että ”Olen saanut päähäni, että rauha olisi tavoiteltava ja arvokas olotila vakaan miehen elettäväksi.”²²⁶ Tyyrin porttikielto nostatti Lounelan mukaan kiivaan keskustelun sanan- ja julkaisemisen vapaudesta.²²⁷ Hän on kiteyttänyt taistelun laajempiin – tai suppeampiin – yhteyksiinsä. Vuoden 1976 näkökulmasta sananvapauden rajoittaminen määriteltäisiin luokkaperäiseksi sorroksi tai ristiriidaksi pääoman ja työn välillä. Kyseessä oli kuitenkin vain tyyppillinen aate- ja sukupolvi- ja ”vain kaukokareena siihen liittyi materialistinen sivujuonne: toive siitä, että Jouko Tyyrin ja Armo Hormian voipunutta analyttistä ikäpolvea seuraa uusi ihanteellinen ja sankarillinen nuorisokunta, jolta arvossapidetyn aikakauslehden on mahdollista saada kirjoituksia sopuhintaan, kuten Kuusi profetoi.”²²⁸

Kun tarkastelee toisten pitojen osallistujajoukkoa kyseisen polemiikin valossa, voi huomata, ettei kyseessä ollut mikään yhtenäinen ”nuori polvi”. Mukana oli sekä henkisiä ”30-lukulaisia”, ”50-lukulaisia” että muita. Yhteistä joukolle on kuitenkin se, että kukaan ei ole ns. ”koskenniemeläinen” tai edusta laitavasemmistoa. Eila Pennasen vuoden 1970 tulkinnan mukaan koskenniemeläisistä tyyli-ihanteista poikkeavien Kivimiehen ja Kuusen näkemykset olisivat voineet olla pohjana vanhemman väen yhteistyölle nuoren polven kanssa, mutta että ”tiukka perinteen arvostus” oli erottava tekijä. Mahdollisuuksia oli Suomalaisessa Suomessa 1953-1956, mutta Anhavan erottua ne raukenivat.²²⁹

50-luvun puolivälissä sota oli vielä ”pyhä asia”, ainakin Suomalaisen Suomen sivuilla. Niin se oli myös toisten pitojen pitäjille.

²²⁶ Lounela 1976, 94-95.

²²⁷ kts. Lounela 1976, 96-100, Repo 1987, 44-46.

²²⁸ Lounela 1976, 100.

²²⁹ Pennanen 1970, 406.

5.3. Maailmankatsomuksia

Kysymys modernismista oli esillä kulttuurilehdissä vuosikymmenen vaihteessa ja 50-luvun alussa jossakin määrin. Usein kysymyksessä oli tunne siitä, että on olemassa uusi maailmankatsomus. Vanhemman polven äänenpainot olivat usein melko varauksellisia, mutta jotakin oli tulossa, tai pikemminkin jotain oli pakko olla tulossa, sitä harva kielsi. Esimerkiksi Helsingin Sanomien kirjallisuusarvostelijalle Toini Havulle (s.1908)²³⁰ modernismi romaantitaiteessa edusti tuloksetonta ”itsensä-kuiviin-analysoimista”. Seuraavassa keskityn muutamaaan ilmiön maailmankatsomuksellista puolta luotaavaan kirjoitukseen sekä muihin ”ajan henkeä” kuvaaviin kirjoituksiin. Koko modernismikeskustelun erittelemisen vaatisi oman tutkimuksensa ja onhan niitä tehtykin.²³¹

Suomalaisen Suomen nimimerkki ATE²³² haluaa suhteuttaa keskustelua. Hänen mukaansa modernismilla on nyt suomalaisiakin kirjailijoita ”patistettu” yli kaksi vuosikymmentä, ja monissa sivustakatsojissa onkin saattanut herätä halu tietää, mistä oikein on kysymys.

Lähtökohdaksi ATE ottaa Toini Havun syytökset modernismin sanottavan puutteesta ja ”hengen impotenssista” ja toteaa, että usein vika ei ole teosten kirjoittajissa. Ensiksikin jo aika jota eletään on jo sinänsä ”järkyttävintä tragediaa ja naurettavinta farssia” ja tuskin antaa mahdollisuuksia rauhalliseen työn kypsyttelyyn. Vaikeinta on tietysti siellä, missä yksilö on temmattu sijoiltaan.

Mutta toinen ja olennaisempi seikka on se, että kaikkiallakin vallitsee epätietoisuus ja hapuileva etsintä, koska vankka ja yhteinen elämäkatsomuksellinen pohja puuttuu. Ja sen synnyttämiseen on turha tukistella tätä tai tuota modernistista prosaistia – siihen tarvitaan jo parikin Messiaista.

Niin kauan kuin Messiaita ei ole saatavilla, on jokaisen – niin kirjailijoiden kuin muidenkin – tultava toimeen omilla antimillaan. Näköpiirissä ei ole sellaista kirjailijaa tai muutakaan hahmoa, joka tarjoaisi sellaisen katsomuksen, että se tempaisi ihmisyyden ylös nykyisestä ”kaaoksesta ja hengettömyyden umpilaaksosta”.

Yrjö Oinonen pohtii puolestaan Ajan Kirjassa²³³, että hengen maailmassa vaaditaan tiettyä vallankumousta. Hän toivottaa uuden hengen tervetulleeksi, kunhan siitä on ensin eliminoitu huono maku, taidesilmän hämärtyminen, dekadenttinen sielunelämä ja sielunelämän köyhtyminen ja ohentuminen. Hän kuitenkin kysyy vallankumouksen tarpeellisuutta, onko se ajan vaatima vai ei.

²³⁰ KK 1960, 189.

²³¹ Lyriikasta esim. Kunnas 1981, psoosasta Niemi 1995.

²³² ATE 1949, 314-315.

²³³ Oinonen 1949, 57-60.

Onko olemassa uutta elämänrytmiä, jolle uusi muoto olisi tarpeen? Onko olemassa toisaalta uusi, toisaalta vanha ihminen, joiden välillä kävisi henkien taistelu ja joista edellisen olisi voitettava, ettei taide kuolisi? Ja onko *sellainen* muutos tarpeen kuin modernistit tahtovat? Onko tultu ajankohtaan, jolloin runon muodon uusiminen on tehtävä? Kuka näkee läpi tämän sumun?

Oinosen mielestä pyrkimys pois runomitasta johtaa pinnallistumiseen ja teoretisointiin. Hänellä on runoilijoille selvä resepti: runon pitää olla sellainen kuin se runoilijan sielusta lähtee.

Jörn Donner kirjoittaa Arenan ”hautajaissaarnassa”²³⁴ vuonna 1953, että suomalainen kirjallisuus käy läpi kehityskautta, joka on esimerkiksi Ruotsissa jo takana päin. Puhutaan modernismista, josta puhuttiin jo vuosisadan alussa. Puhutaan uudesta lyriikasta, mutta Donnerin mukaan tätä uutta on vaikea löytää.

Sanotaa, että sukupolvet aina ovat kamppailussa toistensa kanssa, että nuorempi aina yrittää tehdä vallankumousta vanhaa vastaan. Mutta mitä vallankumousta nyt on havaittavissa. Maailmankatsomuksellisesti sitä ei ole ilmaistu. Onko se sitä, että ruvetaan lukemaan eräitä ulkomaisia esikuvia kuin aikaisemmin?

Donner huomauttaa, että niin tehtiin myös 20- ja 30-luvuilla, mutta silloin nuoret huomasivat, että heidän tuotoksensa olivat aina kiinteässä yhteydessä kansalliseen kehitykseen.

Parnasson päätoimittaja Lauri Viljanen²³⁵ kirjoittaa, että sana ’modernismi’ on peittänyt kirjallisessa keskustelussa liian monia ilmiöitä alleen. ’Modernin’ voimakas tunnepainotus kertoo paljon ajasta. On myös alettu puhua 20-luvusta, 30-luvusta, 40-luvusta ja 50-luvusta, jolloin tietysti viimeksimainittu ”säihkyi voitollisinta arvoväritystä!”

Aikakauden henkinen rikkinäisyys kuvastuu Viljasen mukaan inhimillisen kielen kehityksessä ja siinä kuvastuu myös ongelmien muodostuminen ihmisyydelle yhteisiksi. Uusi kritiikki toimii oikein käsitettynä ja käytettynä taiteen omalaatuisuuden tajuamisessa. Sanataide on parhaimmillaan ”elämänlaatua ja todellisuudenrakentamista sinänsä”. Kuitenkin varaus on paikallaan:

Silti ’taide taiteen vuoksi’ –periaate on uudelle arvostelulle tyyten vieras: norsunluutorni on kadottanut lumouksensa. Mutta niinpä juuri erillisyyden ja mukanaolemisen välinen ristiriita tekeekin nykyaikaiselle kirjailijalle kipeäksi ja elintärkeäksi tuon kysymyksen, onko itse hänen työpaineellaan, hänen kielellään, oikea malmipitoisuus.”

²³⁴ Donner 1953, 2-13.

²³⁵ Viljanen 1954, 193-195.

Kauko Kare²³⁶ näkee Veikko Huovisen romaanihahmossa Konsta Pylkkäessä modernin ihmisen ja ajattelijan. Tämä näky hänen huumoristaan: se on täysin yksilöllistä.

Ei niinkään harvoin Konstan hymy muuttuu salamieliseksi ironiaksi ja sarkastisuudeksi, hän ajautuu 'vihreiden' ja 'sinisten' ajatustensa sammu- ja tähtikentiltä eliotlaiseen autiomaahan: syystä että on, aikamme muiden totisten tiedemiesten tapaan, kykenemätön uskomaan loppujen lopuksi mihinkään sellaiseen mikä ei ole älyllisesti läpikuultavaa tai todennettavissa.

Konstalla on niin ikään kaikki nykyaikaisen älyihmisen sosiaaliset kompleksit; siten hän esimerkiksi kaipaa kiihkeästi 'relevanttia' asemaa epä-älyllisessä yhteisössään. Kareen mielestä Veikko Huovinen projisoi paljon puhuttua "uutta maailmantunnetta" omaperäisemmin ja rohkeammin kuin kukaan ikäpolvestaan. Samalla Kare antaa kyytiä nuoren polven modernismille:

johtukoonpa se sitten vaikka siitä, että "uusi maailmantunne" rakentuu olennaiselta osalta modernin fysiikan ja modernin biologian – joita aloja Veikko Huovinen edustaa – kuin katkottujen runojalkojen ja pisteiden pois jättämisen varaan.

Helsingin yliopiston Suomen kielen professori Martti Rapola (s.1891)²³⁷ puolestaan pohtii, että lieneekö maailmassa milloinkaan aikaisemmin vaeltanut niin monia uskonsa ja illusionsa menettäneitä ihmisiä kuin nyt. Toisaalta hän suhteuttaa koetut kriisit ja sanoo, että myös muina aikoina ihmisen osana on ollut voittaa "tarkoituksettomuuden painajainen".

Sota – sanotaan – on avannut silmämme näkemään maailman inhassa valheellisuudessaan, yksilöt ja kansat ulkopuolisessa turvattomuudessaan, lähimmäisenrakkauden, oikeuden ja totuudenkin arvonsa ja merkityksensä menettäneinä. Laajojen ihmiskunnan ryhmien keskuuteen on levinnyt suuri katkeruus, suuri kyynillisyyts kuin tulivuorenpurkauksesta valunut, jähmettävä laava.²³⁸

Kauko Sipponenkin²³⁹ maalaillee kuvan uudesta näytämöstä. "Sotien pimeinä vuosina" siirtyi itsenäisyyden rakennusvaihe historiaan. Monet ongelmat eroavat laajuudeltaan aikaisemmasta, että niiden ratkaisu vanhojen kaavojen mukaan on mahdotonta.

A. E. Järvinen²⁴⁰ taas käyttää Kaltiossa samanlaisia äänenpainoja kuin Eila Pennanen toisissa pidoissa. Järvisen mielestä nykyajan ihminen on monella tavalla sidottu ja kahlitsijana on ennen kaikkea yhteiskunta. Ihmisen on alistuttava ankarien lakien ja sääntöjen alaiseksi. Ihmisen on

²³⁶ Kare 1953, 36-38.

²³⁷ Rapola 1955; KK 1954, 686-687.

²³⁸ Sama.

²³⁹ Sipponen 1955.s

²⁴⁰ Järvinen 1952, 29.

kuuluttuava johonkin puolueeseen ja toimittava sen mukaisesti. Hyvien laiumien tavoittelu on kehityksen päämäärä ja ihmisen osa on joutua alistumaan yhä uusiin rajoituksiin. Kehitys on muovaamassa ihmisestä määrätyn mallin mukaista ”standardioliota”: ”Ihanteet on kumottu, ihmiskunnan näyttämön kulissit kaadettu ja niiden takaa paljastettu mitätön ihminen, eläimenvaistoinen, laumaeläin, joka tarvitsee vain aitauksia ja hyviä laiumia.”

Tieteellistä keskustelua harjoitettiin ennen kaikkea Valvojan, mutta myös Suomalaisen Suomen sivuilla. Kirjoittajat palasivat aiheissaan lähes poikkeuksetta aikakauden ihmisen rikkinäiseen maailmankuvaan.

Varsin monet tutkijat ja puhtaat teknikot ovat parin viime vuosikymmenen aikana – ehkäpä Spenglerin innoittamina – tarkastelleet ihmiskunnan kehitystä nimenomaan tekniikan kehitykseen verraten, ja tällöin on heitetty esille jopa sellainenkin ajatus, että ihmiskunta vuosisadan tai parin kuluessa ajautuisi kohti perikatoaan.

Fysiikan kehitystä tarkastelevassa kirjoituksessaan Suomalaisessa Suomessa vuonna 1951 teknillisen fysiikan professori Erkki Laurilan (s. 1913)²⁴¹ mukaan kyseisenlainen ajatuskulku nojaa tutkimuksiin tekniikan kehityksen jatkuvasti kiihtyvistä vauhdista. Lopputulos voi kuitenkin olla myös toisenlainen. Tekniikan kiihtyvän kehityksen voi tulkita myös niin, että fysiikan tulokset ovat otettu tehostetusti huomioon ja lisäksi fysiikkakin kehittyi jatkuvasti. Laurilan mielestä voitaisiin myös väittää, että tieteen saavutukset ovat niin suuret, että niiden omaksuminen on raskasta ja samalla omaksuja menettää luovan mielikuvituksensa.

Mutta kun seuraa sitä helppoutta, jolla joidenkin nuorten onnistuu omaksua fysiikan ajatusmaailma ilman mitään estoja, ei tunnu siltä, että tässäkin yhteydessä olisi näkyvissä mitään lopullista tekijää, joka muodostuisi kehityksen jarruksi.

Jarruna sen sijaan saattaa toimia tieteessä yhä lisääntyvä hyödyn tavoittelu. Tekniikka saattaa ottaa fysiikan ohjaksiinsa ja rajoittaa sen kehitystä. Asia voidaan nähdä myös laajemmassa yhteiskunnallisessa perspektiivissä: ”yhteiskunta ei siedä ’hyödyttömiä’ kansalaisia, jollainen jokainen puhdasta tiedettä palveleva yksilö näyttää matalan yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta olevan.”

²⁴¹ Laurila 1951, 78-83; KK 1960, 453.

Laurila toteaa lopuksi, että fysikaalisella maailmankuvalla on varsin läheinen yhteys yleiseen kulttuuriin, ennen kaikkea tekniikan välityksellä. Eräs tyypillinen piirre nykyaikaisen fysiikan maailmankuvassa on ikuisiksi ajatellun atomin ytimen mahdollisuus räjähtää:

Tässä mielessä liittyy nykyaikaiseen fysikaaliseen maailmankuvaan tietynlainen labiilisuuden piirre, jota yhtä vähän olisi voinut kuvitella esiintyvän 1800-luvun porvarillisessa idyllissä elävän tutkijan aivojen luomaksi kuin voitaisiin kuvitella harmonista, kirkasta ja ikuisen pysyvyyden leimaamaa fysikaalista maailmankuvaa oman rikkinäisen vuosisatamme vielä rikkinäisemmän ihmisen ajatusluomukseksi.²⁴²

Psykologian professori Kai von Fieandt (s.1909) pitää Suomalaisen Suomen kirjoituksessaan²⁴³ ”psykologisen” tai ”psykologisoivan” kirjallisuuden hehkuttamista ajan tunnuksena. Usein teoksilla ei kuitenkaan ole rittävää psykologista pohjaa, ainakaan tiedemiehen näkökulmasta, vaan kyse on ennemminkin sensaatiohakuisuudesta. Tämä ilmiö heijastelee von Fieandtin mukaan laajempaa kulttuuri-ilmiötä. Sodan kauhut aiheuttavat aina kestävämpien realiteettien etsintää ja vanhojen elämänarvojen kyseenalaistamista. Suomessa ei pelkästään kristillinen etiikka, vaan myös ”kansallinen mieli ja isänmaallisuus” ovat menettäneet pohjansa.

Tässä koko sukupolvemme juurettomuudessa, tässä sen vailla varmaa kiinnekohtaa hapuilevassa etsiskelyssä on yksi syy nuorison, varttuvan ja vaille varmaa ohjausta jätetyn uuden polven paljon moitittuun levottomuuteen. Aikoinaan tukevaksi uskottelemamme elämänpohja on siltä haihdutettu taivaan tuuliin.

Fieandt linjaa, että psykologia on se nuori tiede, jolta toivotaan realiteetteja ja ”elämän todellisten vaikutinten paljastamista”. Levottomat muotiajattelijat eivät kuitenkaan jaksaneet paneutua eksaktin tieteen hitaasti kypsyviin kannanottoihin, vaan ajautuvat romanttisen ajattelun näennäisessä torjunnassaan eräänlaiseen ”seksuaalimystiikkaan” ja tarttuvat esimerkiksi Kinseyn raporttiin amerikkalaisen miehen sukupuolielämästä. Ihmisen luonnolliset tarpeet arvonmuodostukseen ja biologisen yhteisönsä moraaliin leimataan pelkiksi estoiksi. Romantiikka kuitenkin kummittelee juuri tällä tavalla: ”mystisen ajattelun hyökyaallossa, joka parhaillaan vyöryy yli länsimaisen kulttuuripiirin huipentuen Yhdysvalloissa valtavaan psykoanalyysin renessanssiin”.

Historioitsija Eero Matinollin (s. 1924)²⁴⁴ mielestä näyttää siltä, että ”ihmisen probleemi” on muodostunut päivän kulttuurikeskustelussa siksi ”Arkimedeen pisteeksi, jonka pohjalta mitä

²⁴² Sama.

²⁴³ von Fieandt 1951, 374-377; www.wikipedia.org.

²⁴⁴ Matinolli 1956, 572-573; KK 1960, 547.s

moninaisimmat ongelmat saavat ratkaisunsa.” Kysymys ei ole ensimmäistä kertaa esillä, mutta nyt se on sitä erittäin laajalla rintamalla. Pohdiskelun lähtökohtana ovat olleet viime vuosikymmenien psykologisen tutkimuksen tulokset, jotka ovat paljastaneet ihmispsyken dynaamisen luonteen. Toisaalta on osoitettu, että psyykkisillä toiminnoilla on biologinen pohja, joten moderni psykologia on psykologiaa biologisella perustalla.

Matinoli mainitsee historioitsija Pentti Renvallin käyttäneen ensimmäisenä kyseisiä näkökohtia tarkastellessaan menneisyyden ihmistä. Renvall on osoittanut, että muutaman vuosisadan takainen ihminen poikkesi henkiseltä rakenteeltaan nykyihmisestä. Hän myös huomioi, etteivät saman aikakauden kaikki ihmiset ole samalla kehitystasolla. Vinon rintaman kärjessä kulkee luova vähemmistö.

Toinen kulttuurikeskustelun kiintopiste on Matinollin mukaan on Erkki Niinivaaran osoittama seikka, ettei hengen ja aineen dualismia ole olemassa, ”vaan koko luomakunta kaikkine ilmiöineen heijastaa Jumalaa, jota kohden ihminen on pyrkimässä.” Historiantutkimus todistaa mainittua näkemystä. Aina 1700-luvulle saakka suomalainen ihminen on ollut tietämätön tästä vastakohtaisuudesta ja siksi ”maagillisvivahtaisen kausaliteettikäsityksen sitoma”. Sitten esiin murtautuivat sekularisoituminen ja persoonallinen uskonnollisuus.

Seuraavalla vuosisadalla niiden vastakohtaisuus yhä jyrkentyi, kuten materialismin ja liberalismien taistelu osoittaa. Ja vasta moderni ihminen näyttää oivaltavan, että tältä kiistalta puuttuu mielekäs perusta, koska henki ja aine ovat saman ilmiön kaksi puolta.

Parnasson ensimmäisessä numerossa vuonna 1951 Erkki Kulovesi²⁴⁵ pohtii kysymystä taiteen tekemisestä ja sen vastaanotosta. Hän näkee otsikon kysymykset ”Miksi tehdään taidetta ja kenelle” ajankohtaisina:

Tämä ajankohtaisuus kuuluneen yhtenä ilmiönä sodanaikaisten järkytysten luomaan yleiseen henkiseen liikehtimiseen. ’Henkien taistelussa’, kun levoton aika tavoittelee kadotettua tienviittoa ja johtotähteä, totuutta, joka voisi kasvaa aikakautta kannattavaksi aatteeksi, syntyvät kysymykset, miksi tehdään taidetta ja kenelle.

Kuloveden mukaan taiteilijan työn parhaina hetkinä siinä on mukana koko persoonallisuus. Vielä tärkeämpää on, että tarvitaan taiteilijan kutsumus, mikä merkitsee ”vakaumuksellista ihanteellisuutta, itsensä unohtavaa haltioitumista, tinkimätöntä tarvetta saada ilmaistuksi

²⁴⁵ Kulovesi 1951, 3-6.

mielikuvansa, toteuttamisen pakkoa, usein levottoman mielen, joskus jopa sielullisten häiriöiden saattelemana.”

Nykyisessä ajankohdassa on paljon epäselvää. Ongelmat ovat muodostuneet koettujen järkytysten ja edessä olevan epävarmuuden johdosta ”suorastaan kosmillisiksi”. Tämä tilanne tarjoaa monille pinnallisille ajatuksille maaperän, josta ponnistaa ja esittää ”aikakautta hallitsevaa mahtia”. Nämä virtaukset eivät aina edusta Kuloveden mielestä nykyihmisen syvintä tarvetta.

Suomen teatterikoulun opettajan Eino Krohnin (s. 1902)²⁴⁶ mukaan on ilmeistä, että eri kausilla on omat maailmankatsomukselliset muotisuuntansa, joita ei lainkaan huomata tendensseiksi, vaikka ne muokkaavatkin kirjallisuutta määrätessään yleisen elämänasenteen. Krohnin mukaan on optimistisia ja ihanteellisia kausia, on metafyysisuskonnollisesti ja luonnontieteellis-biologisesti väritettyjä periodeja.

Nykyaikainen sangen yleinen pessimistinen käsitys ihmisestä ja elämästä, jonka mukaan useinkin murha ja itsemurha ovat tärkeimmät elämänongelmien ratkaisijat, saa helposti arvostelijankin näkemään epätaiteellisuutta kaikessa, joka viittaa esim. ihanteelliseen uskoon tai valoisaan, henkiseen elämänkatsomukseen.”

Henkinen kulttuurielämä on kaikkien aatteiden taistelua ja arvojen valintaa, johon myös arvostelijoiden on osallistuttava.

Kirjailija Oiva Paloheimo (s.1910)²⁴⁷ kysyy Parnassossa, onko uskontoelämällä enää entistä tarvetta ja merkitystä nykyisenä vilkkaan henkisen toimeliaisuuden aikana ja vastaa arvelematta: On. Hänen mukaansa uskonnollisuus ei ole mikään harrastus, vaan se ”on ihmisessä ja ihmisen *se jokin*, jolla hän tunnustaa ja myös todistaa olevansa ihminen.” Uskonto ei myöskään ole tarve, vaan jotakin sellaista, joka on ollut ihmisessä aina. ”Se on sielunelämä, josta ei päästä yli eikä ympäri.” Paloheimo kirjoittaa, että yksi nykyhetken ongelmista on ”ihmisen arvoitus” ja vastausta arvoitukseen etsitään milloin yhteiskunta- milloin sukupuolielämän ongelmista. Hän kysyy, etteikö olisi mutkattomampaa kysyä vastausta Jumalalta. Uskontomuodot ovat kokonaan toinen asia kuin uskontoelämä, joka sinänsä on pelkkä tunne. ”Se on varmaan ihmisen kaunein ja puhtain tunne ja säilyisikin sellaisena, ellei järki ja opit aina ja kaikkialla turruttaisi sitä.”

²⁴⁶Krohn 1951, 102-104; KK 1954, 407.

²⁴⁷ Paloheimo 1951, 194-200; KK 1954, 619-620.

Paloheimo linjaa kahden koetun maailmansodan synnyttämiä tunteja ja löytää huomattavia eroja:

Edellisen maailmansodan jälkeen alkoi intellektuellin nuorison keskuudessa kuohua kaikenlaisia mielettömiä ismejä, joiden katkera nauru oli lähempänä sairautta kuin tarkoitusta arvioida arvoja uudelleen. Toisen maailmansodan jälkeen ei ole kuohunut oikeastaan mitään, ei ismejä eikä vallankumouksia. ... Toisen maailmansodan jälkeen alkoi sivistyneistö maltillisesti ja yllättävän kirkkaskatseisesti tosiaan arvioida arvoja, pitämöksiä ja suhtautumistapoja uudelleen. Nyt ei tultu hulluiksi, vaan vakaviksi.

Hän näkee ilahduttavana sen, että papit ja kulttuuripiirit ovat syventäneet yhteistyötään ja toivoo, että molemmat puolet voisivat opettaa toisilleen samaa asiaa eri tahoilta valotettuna: ihmistuntemusta.

Nykyisinhän ihminen, minuus, on saatu synnintunnolla ja psykologisella puoskaroinnilla sellaiseen hulluuden tilaan, että yleismaailmallinen aseistariisunta olisi helpompi asia kuin yhden ainoan oman minän rauhoittaminen.

Asian korjaamiseen ei tarvita todellakaan muuta kuin ihmistuntemusta. Paloheimon mielestä papit voisivat opettaa esimerkiksi kirjailijoille, että ihmissielu on ”muutakin kuin estomöykky ja sarja hoksausvaloja”. Papit voisivat kertoa, mikä on nykyihmisen todellisin esto – se ettei hän tunne Jumalaa, joka asuu hänessä: ”Mikä sokeus: ihminen tuntee sukurauhasensa ja vaalii niitä hartaasti kirja kädessä, mutta ei tiedä, ei tule ajatelleeksi, mikä hänessä on elämänvoiman lopullinen ja todellinen tekijä.”

Yhteiskunnallisen korkeakoulun kansansivistysopin professori Urpo Harva (s. 1910)²⁴⁸ tarkastelee vuonna 1955 Parnassossa kestävän pohjan löytämistä ihmiselolle ja miettii, onko humanismista siihen.

Paljo puhuminen humanismin puolesta näyttää valoisalta ajanmerkiltä nykymaailmassa, jonka ympärille on kasaantunut niin runsaasti synkeitä ja paha ennustavia pilviä. Herää suorastansa tämä toivorikas kysymys: onko henkisesti hajanaisen ihmissuvun onnistunut löytää humanismissa itselleen yksi yhteinen johtotähti, jonka uskollinen seuraaminen veisi kohti onnellisempaa ja ihmiselle arvollisempaa tulevaisuutta?

Kun tarkastelee syvemmin, joutuu pettymään, sillä yhteisen sanan käyttö ei merkitse yhteistä ajatussuuntaa. Eksistentiaalistit, marxilaiset, ateistiset humanistit jne. puhuvat täysin eri asioista humanismin yhteydessä. Harvan mukaan humanismin alkulähteet ovat antiikin maailmassa ja sieltä

²⁴⁸ Harva 1955, 49-53; KK 1954, 182.

on ammennettava nykypäivänäkin, mikäli humanismille halutaan antaa historiallisesti oikeutettu sisältö.

Jo puolta vuosikymmentä aikaisemmin klassilisen filologian apulaisprofessori Päiviö Oksala (s.1907)²⁴⁹ toteaa, ettei humanistinen sivistysihanne ole korkeassa kurssissa. Hänen mukaansa on ymmärrettävää, että pitkällisen sodan jälkeen hyöty on sana, joka ohjaa nuoria. Jonkinlainen ”koneiden hurma” houkuttelee varsinkin miespuolista nuorisoa sen herkimässä iässä.

Humanismin määritelmä ei tuota Oksalalle samanlaista päänvaivaa kuin Tornin keskustelijoille. Hänelle humanismi on ”katsomustapa, joka suhtautuu suvaitsevaisesti kaikkeen inhimilliseen ja ottaa ihmishengen saavutukset tutkimuksensa kohteeksi”.

5.4. Kulttuuripolitiikkaa, sanomista ja sen vapautta

Suomalainen Suomi painotti luonnollisesti suomalaiskansallista näkökulmaa kulttuuripolitiikassaan. Voi olettaa, että useat lehden pääkirjoitukset olivat sen päätoimittajan, Turun yliopiston sosiologian professorin ja pitoperinteen alulle saattajan Esko Aaltosen käsialaa. Huomionarvoista on myös se, että perin harva muu lehti käsitteli kulttuuripolitiikkaa vähänkään yleisemmällä tasolla.

Vuoden 1949 ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa²⁵⁰ todetaan, että nimenomaan näinä vuosina, jolloin monia suomalaisen sivistyksen perusarvoja on ”järjestelmällisesti häväisty”, on kulttuuripolitiikan tarkastelevan tehtävän rinnalle ollut kohotettava julistava tehtävä. Murrosajat aiheuttavat aina käsitesekaannusta ja sen seurauksena erilaisia ”kulttuuriohjelmia”, fascistisia, marxilaisia ja muita. Kansallisen kulttuuripolitiikan tehtävänä on tehdä tyhjäksi niiden vaikutus. ”Raskaan, usein toivottomalta tuntuvan ajan puserruksessa olevat ihmiset” lankeavat helposti uusiin, muka pelastuksen tuoviin ”kulttuuriohjelmiin”.

Suomalaisen kulttuuripolitiikan on tämän vastapainoksi joka hetki julistettava pysyvien, koeteltujen suomalaisten kulttuuriarvojen kunniaa. Jo terve kulttuurivaisto sanoo, missä noiden ”kulttuuriohjelmien” vika on: niiden premissit ovat väärät. Ne ovat keinotekoisuuden varaan rakennettuja järjestelmiä, jotka politiikan konjunktuurinvaihtelut pyyhkäisevät mennessään kuin korttitalot.

²⁴⁹ Oksala 1949, 14-20; KK 1954, 593.

²⁵⁰ Kansallisen kulttuuripolitiikan perusteista 1949, 5-6. Suomalaisen Suomen pääkirjoitus.

Toisen pääkirjoituksen²⁵¹ mukaan eräs keskeisistä nykyajan ongelmista on persoonallisuuksien kato. Juuri siihen kytkeytyy ”pelottava pinnallistuminen kaiken loistavan edistyksen keskellä”. Länsimaissa ei nykyisin kasva yksilöllisesti suhtautuvia ihmisiä, jotka kykenevät eläytymään syvästi koko olemuksellaan: ”Ja kuitenkin – näin on kohdalleen sanottu – vain persoonallisuus voi olla kulttuurin astia.”

Kodin rooli on keskeinen persoonallisuuden kasvattajana. Tärkeää on yksilöllinen suhtautuminen ja eettisyys, joka luo henkisen ryhdin. Kotielämän kriisi on näkyvä erityisesti kapunkikodeissa, joissa käydään vain syömässä ja nukkumassa. Kriisi on siis ennen kaikkea ”kotielämän kokoavana yhteisyyden ja sen viihdyttävän rauhan katoaminen”. Yhteisyyden mukana on kadonnut henkisen perustuksen vankkuus ja rauhan mukana syventyminen.

Pääkirjoituksessa esitetään käytännöllisiä toimenpiteitä: verotaakkaa on saatava keveämmäksi, palkkakuoppia on tasoitettava ja asuinahtautta on helpotettava. Suurin vaikeus on silti vielä jäljellä:

Itse ajan henki pyrkii sekoittamaan terveen käsityksen elämänarvojen tärkeysjärjestyksestä ja siten heikentämään kotielämän arvojen selvää tajuamista. Pystyvätkö kodin luojat pitämään puoliaan ajan henkeä vastaan, siitä syvimmältään riippuu kodin kriisin ratkaisu.

Samaisen lehden nimimerkin Viatorin²⁵² mielestä liian monille on jäänyt hämäräksi sellainen itsestään selvä tosiasia, että sivistyselämää on vain luovan ja vastaanottavan vuorovaikutuksena. Kulttuuripolitiikan yksi avainongelmista on kysymys, miten luoda maahan riittävän laaja ja aktiivinen yleisö. Viator pitää kysymystä toisaalta kasvatuksellisena, toisaalta taloudellisena.

Hän luettelee tekijät, joiden varassa henkisten virikkeiden tarjoaminen on: ”koti, koulu, korkeakoulu, vapaa kansansivistystyö, lehdistö ja radio sekä viime sijassa luova tiede ja taide itse.” Kirjoittaja näkee kaikkien osalta pinnallistumisen ja aineellisuuden vaarat. Erityisesti hän kritisoi ajatusta, että sivistys on ylellisyyttä, jota ei tarvita. Vaikka juuri niiden, joilla on siihen henkiset edellytykset, pitäisi kuluttaa kulttuuria.

²⁵¹ Kulttuurin kriisi – kodin kriisi 1949, 387-388. Suomalaisen Suomen pääkirjoitus.

²⁵² Viator 1950, 78-82.

Tohtori Mikko Juva (s. 1918)²⁵³ kommentoi seuraavassa numerossa Viatorin kirjoitusta ja sanoo, että tämä on unohtanut luettelostaan kirkon. Kulttuurielämän kannattajien joukossa on monia ihmisiä, jotka ovat saaneet ”ratkaisevat henkiset virikkeensä” kirkon kautta:

Jos kenties yhteiskunnassamme onkin piirejä, joissa kirkon vaikutus tuntuu verraten vähäisenä, on kuitenkin koko se arvomaailma, jonka varassa koko elämän tarkkailumme lepää, ratkaisevasti kristinuskon hapattamaa.

Juva toteaa, että luovasta sivistyksestä puhuttaessa on epäoikeudenmukaista unohtaa uskonto tieteen ja taiteen rinnalta. Parhaimmillaan uskonto luo henkisiä arvoja: ”joskaan ei aina sivullisten arvosteltavissa olevia tuotteita, niin jotakin vielä perustavampaa: itsenäisiä persoonallisuuksia.”

Ylioppilaslehdessä julkaistussa kirjoituksessa Kirkko tienhaarassa²⁵⁴ Juva ehdottaa kirkollisverotuksen poistoa, sillä hänen mukaansa kirkon merkitys tulee kasvamaan, kun jokainen voisi itse harkita, kuinka paljon maksaa sen palveluksista. Samaisessa kirjoituksessa pastori Voitto Viro toteaa, että kirkko elää luultavasti aina kriisikauttaan, ”vaarallisimmin silloin, kun sillä ei ulkonaisesti mitään hätää, sillä silloin sillä on suurin vaara olla muuten vaan”. Kolmannen näkökulman antaa tekkari Risto Saari:

On olemassa vastaus materialistisiin ideologioihin. On vain kysymys, elämmekö sen todeksi. Syy nykyiseen sekaannukseen on hyvin yksinkertainen: meidän moraaliset kompromissimme. Meidän ihmisten elämä ei ole ollut sitä, mitä sen tulisi olla ja mitä se voi olla.

Saaren vastaus niin kulttuuripoliittisiin kuin maailmankatsomuksellisiin ongelmiin on lyhyesti: vuorisaarnan moraalit on saatettava voimaan.

Vuoden 1951 Suomalaisen Suomen ensimmäisen numeron pääkirjoituksessa²⁵⁵ todetaan, että kieli on rautaesirippu, joka sulkee armottomasti pienen kansan suuresta maailmasta. Käännösten avulla voidaan kuitenkin harjoittaa kulttuurista vuorovaikutusta. Tiedekirjallisuuden osalta on oltava omatoimisia, kun sen sijaan kaunokirjallisuuden kohdalla ulkomaisen kustantajan taloudellinen riski on pieni, mutta silti hankaluuksia on. Joihinkin tuloksiin olisi kirjoittajan mukaan epäilemättä päästy, jos olisi harjoitettu edes jonkinlaista määrätietoista kulttuuripoliittikkaa. Mutta se olisi

²⁵³ Juva 1950; KK 1960, 300-301.

²⁵⁴ Kirkko tienhaarassa 1954.

²⁵⁵ Rautaesirippu, 1951, 4-5. Suomalaisen Suomen pääkirjoitus.

kysynyt sekä aloitekykyä; kulttuuritahtoa että hiukan rahaa. Kumpaakin on puuttunut, vaikka juhlapuheissa toista aina vakuutellaankin.

Asia on niin vakava ja loppujen lopuksi on niin mitättömistä summista kysymys, että mitkään verukkeet eivät ole paikallaan. Jos Suomi aikoo esiintyä kulttuurikansana, sen on ryhdyttävä harjoittamaan määrätietoista kulttuuripolitiikkaa ja maksettava sen aiheuttamat menot.

Saman lehden vuoden 1951 viimeisen numeron pääkirjoituksessa²⁵⁶ pohditaan nykyajan arvomaailmaa. Kirjoituksessa mainitaan, että 1800-luvulla uskottiin edistykseen, 1900-luvun alussa aineellinen kulttuuri kehittyi nopeasti ja lääketieteen kehitys on pidentänyt elinikää. Myös sivistystaso on kohonnut ja vapaa-aika, joka on 'henkisen viljelyn' tärkeä edellytys, on tullut suurille joukoillekin mahdolliseksi. Mutta kolikolla on toinenkin puoli:

Toisaalta tämä sama aika, 1900-luvun alkupuolisko, joka nyt on takanamme, on merkinnyt kulttuurimme moraalisen tason madaltumista. Kaksi maailmansotaa suunnattomine hävityksineen ja kansainvälisen politiikan nykyinen umpikuja ovat riittävänä todistuksena kansainvälisen moraalin alentumisesta. Mutta vastaavan moraalin rappeutumisen me näemme suppeammissakin suhteissa. Kansakunnan sisäisissä suhteissa ja sen perussolussa, perheessä, on havaittavissa koossapitävän moraalin herpautumisen merkkejä.

Kirjoituksessa siteerataan lääkäri Alexis Carrelia, joka näkee moraalisen tason madaltumisen perussyksi moraalin irtautumisen sen uskonnollisesta perustasta. Aineellisen elintason kohotessa yksilöiden ja kansakunnan itsekuri nousee tärkeäksi. Koti ja koulu, kirkko ja koko kulttuuripolitiikka tarvitsevat lujan perustuksen kyetäkseen vastaamaan haasteisiin. Tämä on kirjoituksen mukaan koko länsimaisen kulttuurin tämänhetkinen dilemma.

Ylioppilaslehdessä todetaan vuonna 1951²⁵⁷, että suomalainen kulttuuripolitiikka potee sekä kokoavien ohjelmien että niiden toteuttajien puutetta. Aineellisuus ja pinnallisuus ovat saaneet suuria voittoja. Ihmisen hengenelämän kehittämiseen kohdistuvaa työtä pidetään toisarvoisena puhtaasti aineellisiin asioihin suuntautuvan työhön verrattuna.

Sivistys alkaa nykyisin yhä enemmän merkitä pelkkää luonnon voittamista sen sijaan, että pyrittäisiin ensi sijassa hallitsemaan ihmistä itseään ja vasta sen jälkeen luontoa. Arvojen ja välineiden maailma eivät enää ole oikeassa suhteessa toisiinsa.

²⁵⁶ Taivaanrannan pimetessä 1951, 500-501. Suomalaisen Suomen pääkirjoitus.

²⁵⁷ Ylioppilaslehden pääkirjoitukset Ihmisen inflaatio 19.1.1951; Eräitä kulttuuriongelmia 2.2.1951; Aatteellisuutemme 20.4.1951; Heräämisen oireita 26.10.1951.

Kulttuurielämä on politisoitunut ja kaupallistunut ja todellisen hengenravinnon tilalla on ”lattea sivilisaatio”, jonka tarjoama helppotajuinen viihde on vain kulttuurin korviketta. Yhtenä tekijänä tähän nähdään opettajien tason lasku. Myös sanomalehtien ja radion merkitys on kasvamassa ja niissä pinnallistumisen vaara on suurin. Ylioppilaslehdessä luonnollisesti pohditaan, että erityisesti ylioppilaat ovat luopuneet henkisestä aktiivisuudestaan ja etujoukon asemastaan. Tilanne on kuitenkin parantumassa.

Sotaa seuranneet vuodet ovat masentavan oikeaan osuneesti leimattu aatteetomuuden aikakaudeksi ylioppilaselämässä. Arviointi kohdistuu oikeudenmukaisena kuitenkin vain ulospäin näkyvään toimintaan.

Englannissa kustantamon toimitusjohtaja John Lehmann erotettiin ja yrityksen painopiste siirrettiin hyvän kirjallisuuden tuottamisesta hyvin tuottavaan kirjallisuuteen. Tuomas Anhava²⁵⁸ näkee tässä toimenpiteessä oireen laajemmasta kehityksestä: ”hengenelämän keskeisten alueiden joutumisesta joko kaupan taikka politiikan määräysvaltaan.”

Edellinen vaihtoehto on ominainen länsimaille ja siitä seuraa, että kulttuuriesineistä tehdään kauppatavaraa. Toinen vaihtoehto on tyypillinen diktatuureille: kulttuurin tuotteet alistetaan propagandan palvelukseen. ”Kummallekin on oireellista, että kulloinkin kysymyksessä olevan kulttuurin luovan työn varsinainen asiantuntemus syrjäytetään ja korvataan merkityksettömillä ynnä epäpäteville julkisivuhenkilöillä sekä tarvittavilla talouden tai ideologian ammattilaisilla.”

Toinen seikka Anhavan mukaan on se, että taas yksi pienkustantamo katoaa kirjallisesta elämästä. Suomessakin tilanne on se, että kahdella suurella kustantamolla on hegemonia. Se tuntuu puutteina: ”ilmeikkyyden, monivivahteisuuden, persoonallisten panosten puuttumisena kirjallisesta elämästä.”

Pienkustantamojen toiminta ei kuitenkaan Suomessa ole mahdotonta. Esimerkiksi Anhava nostaa Kariston Klassillisen kirjaston sekä Gummeruksen loistokauden, jonka yksi tuote oli Pidot Tornissa, ”harvinainen kukinto suomalaisessa kulttuurissa, todistus sille mahdollisesta eloisuudesta, valveutuneisuudesta ja kypsyydestä; kirjallisuutemme henkevimpiä teoksia ja 30-luvun verraton muistomerkki.” Nykyhetken vaikutusvaltaisia pientoimijota on vain yksi, Tammi, joka pitää suomennoskirjallisuutta ajan tasalla. Taloudellisesti vakaat Karisto ja Gummerus sen sijaan

²⁵⁸Anhava 1953, 211-214

julkaisevat vain satunnaisesti huomionarvoista kirjallisuutta, mitä Anhava oudoksuu. Monipuolisuutta tarvittaisiin.

Annamari Sarajas puolestaan kirjoittaa²⁵⁹, että itsenäisyyden ajan alkupuolella kirjailijat pitivät yllä kansallista itsetuntoa ja taistelivat ruotsinkielisen sivistyksen ylivaltaa tai valtiollista painostusta vastaan. Taustahahmoina toimivat sivistyksen kärkinimet: poliitikot ja tiedemiehet. Sarajaksen mukaan aika oli jalompi kun sitä vertaa nykyiseen:

Valistunein kansanosa pyrki kohottamaan laajan kansan lähelle omaa tasoaan, tartuttamaan siihen oman ajattelutapansa. Nyt pyrkii demokratian kasvattama joukkoajattelu tasapäisyyteen toisin: ahdistamalla lahjakkaat yksilöt keski-lahjakkuuden mittoihin.

Sarajaksen mielestä kirjallisuus ei ole vain kirjallinen kysymys; ”sitä määrää kansan koko henkinen elämä, se on luonteenomainen ja tärkeä kulttuuripoliittinen kysymys.” Suomalaisen romaanin lähitulevaisuus ei näytä Sarajaksen katsannossa valoisalta: sodan jälkiselvittelyt ja yhteiskunnan muuttuminen hajottavat voimat aineellisiin ja sosiaalisiin ponnistuksiin. Toiveita henkisen ja aineellisen toimeliaisuuden yhteispestä ei ole näköpiirissä.

Koko ajan ei tarvitse olla huippuvakava ja analyttinen. Tämä seikka huokuu Ylioppilaslehden pakinoitsija Kalan eli Pekka Lounelan kirjoituksesta Enemmän porua²⁶⁰.

Voidaan vedota sananlaskuun: paljon porua, vähän villoja. Mutta porua on se, mistä kansa pitää – ilman repäiseviä riitoja kuolee kulttuurikirjoittelu pian omaan latteuteensa. Nykyisellään ei kulttuuriporusta tosiaan heru kuin hiukan nuhrautunutta nukkaa, vaikka maan liukkaimmat kynät on teroitettu sitä varten.

Kalan mukaan maan kulttuurielämä alkaa piristyä. Hänestä on jännittävää nähdä, missä ensin aletaan metelöidä. Ohjelma on aina sama: yksitoikkoinen mutta toimiva.

Aiheiksi sopinevat samat, jotka ovat kelvanneet viime talvena, toissa talvena ja niin edelleen hamaan esi-isiemme isiin, kulttuurimme ja kaiken inhimillisen kulttuurin syntyaikoihin asti: vanhat käyvät nuorten ja nuoret vanhojen kurkkuun, modernista taiteesta keskustellaan kaikenkarvaisissa tilaisuuksissa ja kirjoitetaan mitä kirjavimmissa julkaisuissa, klassikoita vuoroin haukutaan ja kehutaan.

²⁵⁹ Sarajas 1953, 273-275

²⁶⁰ Kala 1954.

Nimimerkki Pen Insula kantaa Suomalaisessa Suomessa²⁶¹ huolta sanomalehdistön kaupallistumisesta ja aatteiden hylkäämisestä ja toteaa, että suola on käynyt mauttomaksi. Läpeensä kaupallinen lehti merkitsee kuitenkin yhteiskunnalle vakavaa poliittista ja sivistyksellistä vaaraa:

Sen täytyy liehitellä kaikkia ja ottaa huomioon heterogeenisen lukijakuntansa 'tuskat ja tunteet' joka suunnalla. (...) puhtaasti kaupallisista näkökohdista lähtenyt riippumattomuus merkitsee asiallisesti riippuvuutta kaikista.

Pen Insulan mukaan henkisten näköalojen olisi pitänyt viime vuosikymmeninä laajeta, mutta tätä ei ole tapahtunut. Lehdistön johtava osa haisee ummehtuneelle ja liian omistajavetoiselle, suppean piirin halulle kontrolloida sivistyselämää: ”Kaikilta, jotka edustavat hieman vapaampia ajatuskantoja kuin nämä etuoikeutetuiksi asettuneet, ovat lehden kulttuuripalstat tiiviisti suljettuja.”

Nimimerkki Piipää, Matti Kuusi, kirjoittaa niin ikään Suomalaisessa Suomessa²⁶², että radiossa toinen nimimerkki on luonut pakinamaisen katsauksen aikakauslehdistöön. Piipää siteeraa pitkään tuota katsausta, jossa sanotaan muun muassa, että Valvojassa on ollut jonkun Eino Kailan, Paavo Ravilan tai Edwin Linkomiehen merkittävä artikkeli, kun puolestaan Suomalaisen Suomen sivuilla ovat osallistuneet kaikki sukupolvet. Lehdet ovat kuitenkin väsähtäneitä:

Ollaan liian varovaisia ja vastuuntuntoisia; keskustelu ei pääse kunnolla vauhtiin, kun kukaan ei uskalla puhua läpiä päähänsä; keskustellaan pikkuasioista, henkilöasioista, intriigeistä, eikä suurista linjoista, siitä mikä kulloinkin on tärkeintä.

Piipää pohtii, että ehkä kulttuurikeskustelun laimeus johtuu puheenvuorojen hajaantumisesta monen lehden palstoille. Toisaalta Näköalan ja Ajan Kirjan yhdistäminen Parnassoksi ei tue tätä oletusta.

Samaisen lehden nimimerkki Tuntikirjuri²⁶³ ilmaisee huolensa kielen käytöstä. Hänen mukaansa tietyissä piireissä kuuluu yleinen valitus siitä, etteivät käytännön miehet viitsi lukea saati kirjoittaa. Kulttuurilehtien tarjonta keskittyy yksipuolisesti kirjallisuuskritiikkiin, mutta esimerkiksi arkkitehdit ja ekonomit loistavat poissaolollaan. Harva tosin hänen mukaansa väittää, että kirjallisuusarvosteluja voisi koskaan olla liikaa, mutta suhteessa muihin aloihin niitä on Suomessa paljon. Henkisen elämän omalaatuisille painosuhteille on kuvaavaa, että vain muutamaa henkilöä voi luonnehtia ”yleispäteväksi *kulttuurikritiikoksi*”.

²⁶¹ Pen Insula 1952, 90-92.

²⁶² Piipää 1953, 60-61.

²⁶³ Tuntikirjuri 1953, 311-312.

Ongelman ydin on kielen omiminen: muutamat ”tyylidiktaattorit” määräävät kielen kauneuden ja yleiseksi onnettomuudeksi tuo esteettisesti oikeaoppinen kieli on samanlaista kuin diktaattorit itsekin: ”koreilevaa, tärkeilevää ja hämää”. Ei siis ole ihme, ettei insinööri halua kirjoittaa sellaisella tyylillä. Tuntikirjuri suositteleekin uutta esteettistä lakia: omista yksityisistä huolista ei saisi kirjoittaa. Kielen määritelmä on annettu jo kansakoulussa, mutta se tuppaa unohtumaan. Jotta suomen kielen viljely vapautuisi ”turhista remonttimiehistä ja tyyllittelijöistä”, olisi määritelmää useammin kerrattava. Samalla asiapitoisuus kasvaisi, ”sillä yksinkertaisen tyylin taakse on vaikeampi peittää ajatuksen puutetta”.

Kauko Sipponen puolestaan kirjoittaa Ylioppilaslehdessä²⁶⁴ ylioppilaspiirien keskustelun tunkkaisuudesta. Hänen mukaansa keskustelutilaisuudet tarjoavat vain harvoin välähdyksin kuulijalle jotain tyydyttävää. Puhujan päähyveinä voidaan pitää ”nasevaa mutta lyhyttä sanan käyttöä, hyvää kuuluvaisuutta salin kaukaisimmassakin nurkassa ja ennen kaikkea – nautittavaa sisällystä.” Tilaisuuksissa käy Sipposen mukaan aina sama muutaman kymmenen hengen joukko, samat henkilöt puhuvat samoista asioista, ilmassa on sama määrä tupakansavua. Kysymykseen katsotaan Ylioppilaslehden mielestä saadun vastauksen, kun

väitteet ja vastaväitteet hajosivat niin laajoille alueille, että niitä ei kukaan keskustelun osanottajista enää kyennyt niputtamaan, suuri osa puhutusta luiskahti varsinaisen aihepiirin ulkopuolelle, politiikkaa sekotettiin mukaan mikäli vain mahdollista ja suuri yleisö istui salissa tuppisuuna vain muutamien tunnettujen kilpalaulajien jatkaessa taistelua ilmeisesti pyrkien saamaan työvoiton toisistaan.

Kuvaavana kirjoituksena julkisen keskustelun tilastasta voi pitää Kalamiehen kolumnia ”Kritiikin tukahtumisesta”²⁶⁵ vuoden 1954 Suomalaisessa Suomessa.

Kansanvallan menestyksellisen toiminnan edellytys on, että epäkohtien kritiikki pääsee julkisuuteen. Sillä on niihin tervehdyttävä vaikutus. Tämä olisi meillä erittäin tärkeätä juuri nyt, jolloin elämme politiikan etenkin moraalista rappiokautta. Onhan sanottu, että nostaa meillä nykyään miltei mitä kantta tahansa, niin aina haisee.

Kalamiehen mukaan kritiikin vapaus toteutuu Suomessa vain osittain, sillä pätevääkin kritiikkiä saa julkisuuteen vain vaivoin tai sitten laimennettuna. Osittain tämä johtuu Suomen ”vaikeasta ja sidotusta” ulkopoliittisesta asemasta. Mutta ei vain siitä, vaan myös suurimpien puolueiden harjoittamasta ”klikkipolitiikasta”.

²⁶⁴ Sipponen 1953.

²⁶⁵ Kalamies 1954, 322.

Niissä ei nykyisin vallitse ihanteellinen henki tai aatteellinen innostus, joka sallisi luottaa vapaan väittelyn pätevyYTEEN. Ihanteellisuuden tilalla on niissä etualalla häikäilemätön ja keinoja valitsemaan ryhmä- tai henkilökohtaisen edun tavoittelu. (...) Puoluekoneistoa hallussaan pitävä klikki ei epäröi käyttää valtaansa sen kannasta poikkeavien puolueen jäsenten mielipiteiden ja arvostelun tukahduttamiseen

Kritiikin vapautta supistavat myös toimittajien henkilökohtaiset tuttavuussuhteet ja pelko kunnianloukkauksista. Kalamiehen mielestä julkisen kritiikin mahdollisimman suuri vapaus on yhteiskuntaelämän tervehdyttämisen lääke, ei salailu.

E.P.²⁶⁶ pitää kirjallisiin lehtiin kirjoittavien ihmisten piiriä pienenä ja homogeenisena:

He ovat suurelta osin akateemisesti sivistyneitä, oppineita kynänkäyttäjiä, jotka pohtivat kaunokirjallisuuden kysymyksiä enemmän tai vähemmän tieteellisessä mielessä. Heidän taitonsa on eriasteista, mutta yhteistä heille on taipumus puhua omalle piirilleen, toisilleen.

5.5. Uusien sanojen ja tekojen etsintää - analyysia

Muistelmateoksensa esipuheessa Ville Repo, Eino S. Revon veli, sanoo, että tallentaessaan muistikuvia oman sukupolvensa, 50-lukulaisten, edesottamuksista, lähti punaisena lankana poimuilemaan ”sodan jälkitunnelma vaikutuksineen”. Propagandan järjestämä maailma oli kääntynyt nuorelta polvelta nurin: ”Levoton, sekava aika vaati eräänlaista henkistä jälleenrakentamista, selkeyttämistä, kielen ja asenteiden uudelleenarviointia; ja myös tekoja.”²⁶⁷

1950-luvun kulttuurilehdistö on pullollaan mielenkiintoisia kirjoituksia. Itse olen raapaissut vain pintaa ja keskittynyt yleisluontoisiin linjanvetoihin, perusteluna muun muassa se, että niin teki myös Tornin pitoseurue. Johtopäätöksenä lehtien tarjonnasta voi sanoa, että sotien aiheuttama katkos toi mukanaan uudenlaisen tilanteen. Arvotyhjiö oli sana, joka toistui hyvin monessa puheenvuorossa.

Virkeimpiä yleisen kulttuuripolitiikan ja arvomaailman ruotijoita olivat Suomalainen Suomi ja Ylioppilaslehti. Parnasso keskittyi tarkoituksensa mukaisesti lähinnä kirjallisuuteen ja Valvoja pysytteli akateemisuuden viileydessä. Nuoren polven lehdet Ajan Kirja, Näköala, Arena ja Välikysymys kuolivat nopeasti pois, joko kurinpidollisista tai taloudellisista syistä tai selkeän

²⁶⁶ E.P. 1952, 357-358.

²⁶⁷ Repo 1987, 10.

ohjelmallisuuden puutteesta. Tosin Tuomas Anhava totesi, ettei ohjelmien julistaminen edes ole nuoren polven tehtävä.

Esimerkiksi ”väläkysyjät” olivat kahden tulen välissä: soimausta tuli sekä oikealta että vasemmilta samoista ominaisuuksista ja samoin perustein. Heillä ei ollut yhteistä ideologiaa vaan sen puuttuminen, sivullisuus, oli yhdistävä tekijä.²⁶⁸

Lassila maalaillee nuoresta, 40-50-luvun vaihteessa nousukiitonsa aloittaneesta polvesta sopuisan kuvan:

Se ei polkenut lokaan kotia, kirkkoa tai isänmaata. Se ei harrastanut eroottisia hurjasteluja kirjoissaan, se ei repinyt kansallisia myyttejä. Sen tärkeitä foorumeja oli Suomalaisuuden Liiton äänenkannattaja *Suomalainen Suomi*. Kun se perusti oman lehden, sen nimi oli säyseästi Väläkysymys. (...) Uudella polvella ei ollut yhteisiä päämääriä kirjallisuuden ulkopuolella eikä se vaatinut ryhmäkuria. Se oli uuttera, lahjakas, vakavanlainen sukupolvi, joka pula-ajan kasvattamana osasi antaa arvoa työpaikalle, tuloille ja kohtuullisille mukavuuksille. Se kunnioitti yksilöllisyyttä eikä julkaissut manifesteja.²⁶⁹

1950-luvulla kirjallisuus, varsinkin lyriikka, pysytteli Kai Laitisen mukaan melko etäällä yhteiskunnallis-poliittisesta keskustelusta. Lyyrinen vallankumous oli ”sopuisa ja luonteva”. 50-luvun sukupolvi oli enemmän kriittistä kuin kapinallista ja merkittävin yhteinen piirre oli ohjelmallisuuden puute. Yksi keskeinen tavoite oli solmia uudestaan katkenneet kulttuurisuhteet. Nuori polvi piti tilannetta selvänä: koska vanha maailma oli kaatunut ja runoilijan rooli muuttunut, oli vanha runotyylä riittämätön.²⁷⁰

Pirjo Lyytikäisen mukaan 1950-luvulla nuoren kirjailijapolven pyrkimys irrottautua sodan traumaista ja sotia edeltävän ja sotien ajan ”virallisista” ajattelumalleista tuotti modernismin läpimurron: ”Modernistien kapina oli tavallaan puristinen: kirjallisuuden puhdistamista siitä, mitä ei enää vanhojen arvojen luhistuttua voitu aidosti pitää yllä.”²⁷¹

Kai Rydmanin vuoden 1956 tulkinnan mukaan huomattavinta modernismissä on, että se kasvaa loogisesti edeltäneistä. Monilla edellisten aikojen runoilijoilla tapaa piirteitä, joita moderni runo korostaa. Kysymys on vain tietoisesta etenemisestä.²⁷²

²⁶⁸ Lounela 1976, 81.

²⁶⁹ Lassila 1990, 223-224.

²⁷⁰ Laitinen 1997, 440, 470, 503.

²⁷¹ Lyytikäinen 2004, 211.

²⁷² Rydman 1956.

Sukupolvikiista oli väistämätön, kuten todettu. Se näkyi kulttuurilehtien sivuilla, mutta ei Toiset pidot Tornissa –teoksessa, jota voi kuvailla varsin säyseäksi. Esimerkiksi aina sanavalmis Kauko Kare on mielipiteissään hyvin pidättyväinen. Ehkä kärkevin kiista näkyy Tuomas Anhavan ja Matti Kuusen välillä. Aineksia suurempaankin poruun olisi ollut.

Vaikka Eila Jokela kirjoittaakin arviossaan toisista pidoista, että mielipiteet lausutaan nuoruuden innolla ”melkoisella varmuudella”, ja että vain yhden asian, sodan, edessä ollaan nöyriä, ei mielestäni oikeastaan kukaan esitä mitään repäisevää. Eri asia sitten on, onko se tarkoituskaan. Mutta saman huomion tekivät monet aikalaisarvostelijat.

Kulttuuriseen arvokeskusteluun 1950-luvuilla osallistuivat usein paitsi kirjailijat, myös kustantamojen kustannusvirkailijat – jotka toki usein olivat myös kirjailijoita. Myös akateemisen maailman edustajat luonnollisesti olivat äänessä. Esimerkkinä voi mainita Yhteiskunnallisen korkeakoulun, joka vielä tuolloin sijaitsi Helsingissä. Kai Laitinen kiitti vuonna 1954 Gummerusta kulttuuriteosta – toisten pitojen julkaisemisesta – mutta ajan ehdottomat tekijät olivat WSOY ja Otava.

Auli Viikarin mukaan ajanjakso 40-luvun lopulta 60-luvun alkupuolelle ei ole yhtenäisempi kuin kirjallisuushistorian jaksot yleensäkin, vaan se on useiden, myös modernististen runousoppien kilpailukenttä. Myöskään suomalainen kokemusmaailma ei ollut yhtäläinen: ”Päinvastoin, sekä poetiikan että politiikan trooppina ei kenenkään maa edellyttää ’rintamalinjoja’, ’leirejä’, ’blokkeja’, polarisoitunutta maailmaa.”²⁷³

Kyseistä havaintoa tukee hyvin sekä Toiset pidot Tornissa että 50-luvun alun kulttuurilehdistö. Koetaan, että ollaan uusien asioiden ja rajojen äärellä, eikä ole sanoja maailman haltuun ottamiseksi. Niitä kyllä suolletaan. Keskustelukirjat ovatkin runsaudensarvia. Luvussa 3 esittelemäni puheenvuorot ovat vain murto-osa 346 sivusta. Olen kuitenkin pyrkinyt esittelemään keskusteluista olennaiset asiat. Vaikka en ole tehnyt tätä suoraan minkäänlaisten teoreettisten apuvälineiden avulla, uskon, että tarpeeksi monta kertaa tekstiä lukiessa jyvät erottuvat akanoista.

Itä ja Länsi –keskustelussa ei valita puolia, vaan päädytään korostamaan puhumisen vapautta. Yhteistä kaikille keskustelijoille on ehkä se, että he haluavat asettua eurooppalaisen

²⁷³ Viikari 1992, 34.

kulttuuriperinnön taakse ja kontrolloida sekä idästä (Neuvostoliitosta) että lännestä (Yhdysvalloista) tulevia vaikutuksia.²⁷⁴

Kulttuuri ja demokratia –keskustelussa näkyy, kuten muissakin, selkeästi se seikka, että keskustelu juuttuu nopeasti käsitteiden määrittelyyn. Yhteistä kieltä ja sanavarastoa ei ole. Tuomas Anhava ottaa ohjat käsiinsä ja ohjaa keskustelun korkeaan ja matalaan kulttuuriin sekä massayhteiskuntaan. Hän itse on korkeakulttuurin edustaja ja ”kansanmies” Matti Kuusi saakin aiheen nälviä Anhavaa ja puolustaa matalaa kulttuuria. Yleisenä mielipiteenä on kuitenkin ajatus, että sekä korkea että matalaa tarvitaan.

Moni keskustelijoista – erityisesti Väinö Leskinen – haikailee ideologioiden perään. Niitä ei tunnu löytyvän ja Anhava toteaa, ettei kulttuurityöntekijän tehtävä ole luoda ihanteita. Kuusen mielestä eurooppalainen ideologia on tiede. Vaikka keskustelussa ollaan varovaisia, on kommunismin vastustaminen koko joukkioille itsestään selvää asia.

Huviteollisuus-keskustelussa jatketaan samoista aiheista. Keskeiseksi kysymykseksi nousee se, minkä arvojen mukaan olisi toimittava. Touko Voutilainen esittää ajatuksen, että on olemassa arvohierarkioita. Aikalaisarviossaan Osmo Hormia on huvittunut siitä, että pidoissa käydään ankaraa kiistaa arvoista ja arvohierarkioista, joka kuitenkin päättyy sopimukseen, ettei mihinkään yliyksilölliseen uskota.

Tekniikka ja humanismi –keskustelu on lähes kokonaisuudessaan käsitteiden pyörittelemistä, eikä Yksilö parka –keskustelukaan tuota edes välttävää lopputulemaa. Keskustelijat kuitenkin iloitsevat siitä, että saavat keskustella (suhteellisen) vapaasti, sillä vielä edellisellä vuosikymmenellä Tornissa juhli Valvontakomissio.

Johtopäätöksiä ei siis saada aikaiseksi, mutta ainakin kysymyksiä asetetaan. Aikalaisarvioissa ruoditaan useaan otteeseen kulttuurikeskustelun ja –kritiikin vähyyttä.

Toiset pidot Tornissa kyllä huomioitiin suurimmissa sanomalehdissä ja kulttuurilehdissä, mutta se sai melko tylyn tuomion verrattuna edeltäjäänsä. Sitä pidettiin kalpeana plagiaattina ensimmäisistä pidoista, ennemmin epäilyn kuin uskon kirjana. Keskustelijat olivat varovaisia. Ehkä parhaiten tämän kiteyttää Eila Jokela Suomalaisessa Suomessa vuonna 1963²⁷⁵:

²⁷⁴ Ks. myös Kivimäki1997, 243.

²⁷⁵ Keskustelun ilo – kansalaisvapaus. Suomalainen Suomi 8/1963, 530-536.

Jokela: ”Mutta se keskimäinen, anteeksi vain, Herra Tohtori (Matti Kuusi, SH), siitä minulla on sellainen vaikutelma, että teillä oli koko ajan edessänne lukijat ja arvostelijat, jotka kirjan sitten lukevat.”

Kuusi löytää syyt ”tylsyydelle” ja samalla voi miettiä, kuinka rehellinen dokumentti keskustelukirja ylipäättään on aikansa kuvastimena: ”Siellä oli toisia herroja, jotka puhuivat loputtoman pitkään. Ei päästy kunnon keskusteluun. Eräät taas varoivat karriääriään.”

Lounelan vuoden 1959 tulkinta toisista pidoista on mielestäni oivallinen. Hänen mukaansa teos ilmestyi 40-luvun keskustelunaiheina ja äänenpainoin. Jos se olisi ilmestynyt kymmenen vuotta aikaisemmin, olisi se ollut sensaatio ja vaikuttanut aikaansa. 50-luvun keskusteluun se ei oikein ”sovi”.²⁷⁶

Tuoreimpana ajatuskulkuna aikalaisarvioissa pidettiin kirjallisuus-keskustelun välitauolla heitettyä vetoa suomalaisen lyriikan linjasta viimeisen sadan vuoden ajalta. Lyriikan kehitys nähdään siinä kahtena linjana: ”modernistisena” ja ”traditionalistisena”. Ensin mainittu rakentaa suomalaiselle runoperinteelle pohjanaan kansanruno, edustajinaan muun muassa Kivi, Siljo, Hellaakoski ja Mustapää. Jälkimmäinen on pyrkinyt taivuttamaan suomea ”ulkomaisiin poeettisiin ja prosodisiin esikuviin, ennen kaikkea germaanisiin – antiikkiinkin on menty tätä kiertotietä”, edustajinaan muun muassa Koskenniemi, Kailas, Sarkia ja Jylhä.

Ensimmäinen suuri modernistimme oli Aleksis Kivi, toinen Otto Manninen; Koskenniemen esikoiskokoelma merkitsi suomalaisen runoilmaisun kehittämisessä Manniseen ja Leinoon verraten teknillisessä ja kielellisessä katsannossa takaiskua, osittain sen saaman suuren huomion seurausta oli, että mm. Kiven lyriikkaa aletaan kunnolla tajuta vasta nyt, lähes sadan vuoden päästä. Kolmikymmenluvun lyriikallisesti pimeiden vuosien jälkeen tapahtui nelikymmenluvulla ”modernistien” ansiosta runoilmaisussamme äkillinen kehitys, suuri vapautuminen – nimittäin traditionalistisen runon kahleista – ja rikastuminen, ja siitä seurasi lyriikkamme tähän asti merkitsevin kukoistuskausi (...)²⁷⁷

Uusi runous herätti 50-luvulla luonnollisesti myös väittelyä sen keinoista ja päämääristä. Kai Laitisen mukaan ”Suomesta ei puuttunut huolestuneita sivustakatsojia ja isällisiä holhoojia, jotka näkivät loppusointujen, kiinteiden rytmien, korusanojen hylkimisessä koko runouden lopun oireen tai kansallisen vaaran”.²⁷⁸

²⁷⁶ Lounela 1959, 51.

²⁷⁷ Repo 1954, 327-328.

²⁷⁸ Laitinen 1997, 470.

Laitinen toteaa, että vanhoilliset kriitikot vaistosivat oikein. Se vallankumouksellisuus, mikä 1950-luvulla koski vielä vain kirjallisuutta, laajeni seuraavalla vuosikymmenellä muiden alojen arvojen uudelleen arvioinniksi. 1960-luvun yhteiskunnallisilla radikaaleilla ja tabujen ”ahdistelijoilla” oli jo käytössään aivan eri suuruusluokan tiedotusvälineet kuin aiemmin. 1950-luvulla pidättyminen aatteellisista kannanotoista johti Laitisen mukaan uudenlaiseen kulttuuripoliittiseen tilanteeseen: ”Monet hellityt kansalliset myytit alkoivat hajota itsestään; niille ei ilmaantunut uusia ylläpitäjiä.”²⁷⁹

50-luvulla kulttuurin korkea ja matala kävivät dialogia. Niin myös toisissa pidoissa. Toisen tasavallan alussa oli tärkeää määritellä kansallisen kulttuurin suunnat, toteaa Ari Kivimäki.²⁸⁰ *Hei rillumarei* –elokuva oli maisteri T.J. Särkän kostoisku arvostelijoille ja taidekulttuurin edustajille. Lapin jätkä Severi Suhonen käy Helsingissä tutustumassa ”korkeaan” kulttuuriin: muun muassa teatteriin ja oopperaan, mutta löytää vain teennäisyyttä.²⁸¹ Toisissa pidoissa Matti Kuusi puolustaa matalaa, mutta löytää oikeutuksen myös korkealle.

Täytyy lähteä siitä että tarvitaan sekä huippukulttuuria, joka on kulloinkin vain puolentusinan hengen ylettyvillä, ja myös metsäkukkokulttuuria, joka vastaa kahdensadantuhannen tai kahden miljoonan suomalaisen vaatimustasoa.²⁸²

Kivimäki sanoo, että Toiset pidot Tornissa antaa ”laajan näkökulman kansallisen kulttuurin kohtalonkysymyksiin ja kulttuurikäsitteiden eroon”. Näkökulmia ja erilaisia kulttuurikäsitteitä todellakin löytyy, mutta ei varsinaista oppositiota. Voikin yrittää kuvitella, minkälaista sähköä esimerkiksi jonkun vasemmistoradikaalin mukana olo olisi keskusteluun tuonut. Tai Esa Pakarisen. Olisiko anomia ollut yhtä selkeä avainsana?²⁸³

Kirjan toimittanut Eino S. Repo on määritellyt itsensä 50-luvun kirjallisuusmiehenä eliittikulttuurin edustajaksi. Hänen arvomaailmansa oli kirjallistaiteellinen, miltei akateeminen. Hän oli kiinnostunut kulttuurin levittämisestä.²⁸⁴ Viimeinen kohta pätee kaikkiin keskustelijoihin. Kansaa on sivistettävä, kansansivistystyö on elinehto demokratialle. Tässä mielessä keskustelijat ovat pitkän perinteen jatkajia.

²⁷⁹ Mt, 505.

²⁸⁰ Kivimäki 1997, 242.

²⁸¹ Haakana 1996, 44.

²⁸² Repo 1954, 93.

²⁸³ Kivimäki 1997, 242.

²⁸⁴ Repo 1975, 171.

Kansansivistysperinne on ollut keskeinen osa suomalaisen kansallisvaltion kulttuurista järjestelmää. Sen kautta on ensinnäkin kuvattu suomalaista rahvasta ja suomalaisuutta tavalla, joka on sekä toiminut sivistystyön tehtävänmäärittelyä että perusteluna. Samalla on tultu tuottaneeksi sellainen sivistyneen puhujan ja toimijan asema, joka on rahvaan yläpuolella, ja jota voidaan tavoitella. Taiteen käsitteellä on ollut tässä oma roolinsa sikäli, että se on määritelty nimenomaan suuren yleisön maun vastakohtana.²⁸⁵

²⁸⁵ Alasuutari 1996, 228.

6. Toisista pidoista kolmansiin

Harjoitamme tässä eräänlaista profetallista valloitusta, pidämme itseämme kutsuttuina tai valittuina, otamme tietoisesti tai tiedottomasti valtuudet järjestellä asioita toisten puolesta.²⁸⁶

Jos toisissa pidoissa ollaan varvovaisia, niin kolmannen keskustelukirjan, vuoden 1963 Pidot Aulangolla -teoksen keskustelijoista voi sanoa, että he puhuvat suunsa puhtaiksi. Heillä on sanastoa ja uskallusta sanoa suoraan mistä on kysymys. Kirjassa puhutaan ulkopoliitikkaa, talouspolitiikkaa, sosiaalipoliitikkaa, kulttuuripoliitikkaa. Motoksi käykin hyvin seuraava lausahdus: ”Aiheesta syttyi kiivas ja osin häikäilemätönkin keskustelu, jossa voiton peri lopulta vain se, joka kulloinkin oli äänessä – ja vain siksi aikaa.”²⁸⁷

Kirjan esipuheessa toimittaja Erno Paasilinna toteaa, että ”Ennen muuta koulu, kirkko, lehdistö, hallitus ja instituutiot yleensä olivat näitä tärkeiksi havaittuja kysymyksiä, joihin keskustelu useimmiten liimautui kiinni. Irti päästiin parhaiten vastakkaiseen suuntaan, yksilön oikeuksiin ja vapauksiin tarttuen.”²⁸⁸

Keskusteluja oli tällä kerralla viisi: Kansallisuus-kansainvälisyys; Ulkopoliitikkaa ja ulkopoliitikkaa; Tasan ei käy onnenlahjat; 1960-luvun kulttuuripoliitikka; Kirjallisuutta ja kirjallisuutta. Keskustelijoita oli yksitoista: Pirkko Rommi (Historioitsija), Heikki Brotherus (Kosmopoliitti), Kauko Kare (Kriitikko), Jyrki Juurmaa (Majakanvartija), Heikki Eskelinen (Oikolukija), Aku-Kimmo Ripatti (Opettaja), Martti Qvist (Puhemies), Väinö Kirstinä (Runoilija), Jouko Siipi (Sosiaalipoliitikko), Matti Mannerkorpi (Talousmies) ja Erno Paasilinna (Toimittaja). Viimeiseen keskusteluun osallistui Konservatiivi eli Yrjö Kivimies.²⁸⁹

6.1. ”Tehän puhutte kuin poliitikot!”

Matti Mannerkorpi sanoo Kansallisuus-kansainvälisyys-keskustelun alustuksessaan, että Suomessa on tarvittu melkoinen rakennustyö kaikilla aloilla ennen kuin suomalaisista on tullut todella kypsiä sekä kansallisuuden että kansainvälisyyden kannalta. Tämä rakennustyö on oikeastaan yhä kesken. Haasteita on paljon.

²⁸⁶ Paasilinna 1963, 227.

²⁸⁷ Mt, 152.

²⁸⁸ Mt, esipuhe 6.

²⁸⁹ Paasilinna 1996, 200.

Tuskin milloinkaan meillä on yhteistä kansaa asetettu kansainvälisyyden eteen kuin juuri tänään. Suomi sai vihdoinkin Olympiakisansa 1952, Porkkalansa 1955, siitä tuli YK:n jäsen, pohjoismainen yhteistyö on naula, joka vetää alalla kuin alalla, dramaattisesta jännityksestä on pitänyt huolen Kreml: tunnemme yöpakkaset ja Novosibirskin; Presidentin vaalista ja hallituksen nimityksestä on tullut kansainvälinen kysymys yhtä hyvin kuin VR:n veturihankinnoista tai entisen sisäministerin muistelmista.²⁹⁰

Jyrki Juurmaan mielestä on tehty suuri virhe siinä että on identifioitu yhteiskuntajärjestelmä ja kulttuuri. Tästä johtuu hänen mukaansa muun muassa kommunismin ja idän pelko. Maanpuolustus ja kansallistunne on nekin yhdistetty, vaikka ne ovat selvästi eri asioita. ”Suomen penetroitumisesta Neuvostoliittoon on tehty suuri numero, mutta ei puhuta mitään siitä, kuinka riippuvainen Tanska on Länsi-Saksasta. Sitä sopisi kuitenkin juuri Suomessa kysyä.”²⁹¹

Väinö Kirstinä sanoo, että valtioiden väliset rajat ovat heikentyneet. Maailma ei ole enää shakkilauta, jossa jokainen ruutu vastaa jyrkästi erottuvaa valtiota. Hänen mukaansa syytös, että esimerkiksi televisio hämärtää kansallisia rajoja, on älytön, hän näkee sen ihmisen maailmankuvan laajentajana ja ihmisten pohjimmaisena samankaltaisuuden osoittajana.²⁹²

Aku-Kimmo Ripatti liikkuu globaalilla akselilla ja toteaa, että maailmanpolitiikassa on olemassa kaksi suurta kysymystä: kehitysapu ja aseistariisunta. Kumpikaan ei pääse hänen mukaansa toteutumaan, ellei YK-järjestö uusiudu. Taiteesta puhuessaan hän näkee henkisen integraation mahdollisuuden.

Tiedotustoiminta tekee kuitenkin mahdolliseksi tämän ’taiteen yleiskielen’. On mahdollista kartoittaa tämän päivän maailma. Ratkaiseva asia on halu tietää, missä pisteessä me tällä hetkellä olemme. Silloin tulee uusi käsitevarasto ja uusi kieli, jota joudutaan käyttämään. Tämä tietenkin torjutaan siellä missä halutaan säilyttää ikuiset ja pysyvät arvot, joihin on totuttu.²⁹³

Mannerkorpi toteaa, että kaikkein kovin todellisuus on se fakta, että esimerkiksi raaka-aineiden hintataso on laskenut, koska ei ole ollut riittävää sodan- tai poliittisten kriisien uhkaa. Viimeksi Korean suhdanne auttoi kehitystä. Alikehittneet maat hyötyvät siis eniten kriiseistä.²⁹⁴

Erno Paasilinnan mielestä sellainen ”ahdistettu kansallisuus” kuin Suomi on, ei voi toimia siten kuin sellainen, jolla on sotilaallinen voima takanaan, mutta se voi luoda esimerkiksi kulttuurisia

²⁹⁰ Paasilinna 1963, 20.

²⁹¹ Mt, 27.

²⁹² Mt, 33.

²⁹³ Mt, 36,47.

²⁹⁴ Mt, 44.

välinearvoja. Paasilinna pohtii, että ehkä ainoat tämän hetken kansallisvaltiot ovat Neuvostoliitto ja Yhdysvallat.²⁹⁵

Kirstinä siteeraa Linnaa:

Päävastustajakseen tämä nuoriso on käsittänyt kansallisromantiikan, mitä kaikkea se sillä sanalla sitten kulloinkin tarkoittanee. Se kuvittelee murskanneensa sen, koska siltä puuttuu historiallisten perspektiivien taju. Sillä mikäli vastustajaksi määritellään nationalistinen vanhoillisuus, niin sen suhteen teki kyllä perustavaa laatua olevan esityön Neuvostoliiton luoteinen armeijaryhmä kesällä 1944. Silloin suomalainen kansallisromantiikka todellisuudessa murskautui.

Kirstinä on eri mieltä, hänen mukaansa yhä esiintyy kyseisenlaista nationalistista ajattelua. Nuorissa on aika paljon patriootteja, mikä on eri asia kuin nationalisti. Kirstinän mielestä on väärin, että nuorille sanotaan, että koska he eivät ole nationalisteja, he eivät myöskään ole patriootteja.²⁹⁶

Maanpuolustuskysymyksessä Heikki Eskelinen vertaa Suomen tilannetta Atlantin takaiseen:

Minusta me voimme Suomessa edistää sitä samassa mielessä kuin jokin Kuuba Yhdysvaltojen rannikolla. Me olemme suuren kielialueen, voimakkaan talousalueen ja kulttuurialueen laidassa, olemme vaarassa liukua sen vaikutuspiiriin ja menettää itsenäisyydestämme, vallastamme päättää omia asioitamme, enemmän tai vähemmän. Silloin meidän pitää automaattisesti suhtautua siihen varauksellisesti, edusti se sitten mitä tahansa talousjärjestelmää tai mitä tahansa ajatuskantaa.

Heikki Brotheruksen mukaan kysymys kansainvälisyydestä ja kansallisuudesta on ongelma erityisesti Suomessa. Hän ei usko, että esimerkiksi Ranskassa tai Englannissa tai edes Ruotsissa moista keskustelua syntyisi. Hänen mukaansa Suomen kysymyksenä on tunne umpiosta: ”Eikä se tunne ole millään lailla väärä, sillä me olemme umpiossa.”²⁹⁷

Pirkko Rommi lataa ulkopoliittika-keskustelun alustuksessaan selvät sävelet Suomen ulkopoliittisesta tilanteesta. Hänen mukaansa ulkopoliittika on saanut tuekseen sisäpoliittisen rintaman. Vielä sentään kaikkea sisäpolitiikan arvostelua ei ole kielletty ulkopoliittisin perusteluin.

Vaaran vuosien lopulla vielä sanottiin, että tilanne on sietämätön, se on lopetettava; yöpakkasten jälkeen todettiin olevan luonnollista, että hallitusta muodostettaessa on otettava ulkopoliittika huomioon ja Novosibirskin jälkeen ei enää perusteltu, vaan pelättiin. Voiko kukaan väittää, että kasvatus ei olisi ollut tehokasta?²⁹⁸

²⁹⁵ Mt, 48.

²⁹⁶ Mt, 49-50.

²⁹⁷ Mt, 62-65.

²⁹⁸ Mt, 79.

Eskelinen kysyy, onko ”myöntövyöpolitiikalle” vaihtoehtoja. On arveluttavaa, jos maan politiikka kytetään yhteen henkilöön. Hänen mukaansa ollaan vaarallisilla vesillä, jos ”hallitseva suuntaus kriminalisoi kaikki toisin ajattelevat ja tekee heidän motiiveistaan epäilyttäviä, tekee heidät epäisänmaallisiksi ja Suomelle tuhoa valmisteleviksi.” Juurmaa toteaa, että Neuvostoliitto kiinnittää huomiota yksilöihin eikä puolueisiin ja että Kekkonen ovat tehneet ainutkertaiseksi ”juuri hänen vastustajansa eikä hän itse.”²⁹⁹

Eskelinen jatkaa ”myöntövyöpolitiikan” kritiikkiä. Samalla kyytiä saavat sensaatioita tavoittelevat lehdet. Ulkopoliittika-lehti edustaa kekkoslaista propagandaa. Jos jatkuvasti vain myönnyttään, tekee länsi siitä omat johtopäätöksensä. Puolueettomuus on vain sanahelinää.

Jos me olisimme perustuslaillisia ja pitäisimme selvänä, että meillä on oma oikeuspiirimme, johon emme salli kenenkään puuttuvan, niin silloin meidän puolueettomuutemme – riippumatta siitä, mitä siitä sanottaisiin suullisesti – *luotettaisiin enemmän.*³⁰⁰

Kauko Kare sanoo, ettei pelkää Neuvostoliittoa, sen hyökkäystä. Mutta, hän kysyy, ”minkä takia kansa pelkää?” ja näkee siinä vaaran. Hän myös toteaa aiheen arkaluontoisuuden: ”Tähän keskusteluun ei uskaltanut yksikään tämän seuran ulkopuolelta kutsuttu altavastaaaja tulla, todella uskaltanut.” Kirstinä sanoo, ettei tiedetä, mitä Neuvostoliitossa tahdotaan. Hänen mielestään ideologiset seikat eivät ole ratkaisevia. Taloudelliset ja sotilaalliset seikat ovat etualalla ja niissä autonomia on melko mahdotonta. Brotheruksen mukaan länteen päin ei katsota olevan tarvetta myöntöä. Itään päin sen sijaan täytyy myöntöä, koska on pakko.³⁰¹

Kirstinä puhuu sananvapauden puolesta:

Haluaisin korostaa, että meillä täytyy olla täysi vapaus arvioida kekkoslaista ulkopoliittikkaa. En minä nyt sitä sano, että olisi oltava joku anti-kekkoslainen falangi kovin tiukasti, mutta mikään laki ei meitä kiellä arvostelemasta tasavallan presidentin ulkopoliittikkaa. Figaron otsikon alla lukee, että jos ei ole lupa arvostella, niin ei ole mahdollisuutta imarrella. Muissakin suhteissa minä pidän tätä lausetta aivan perustavanlaatuisena. Jo se, että me voimme käydä tällaista keskustelua, on erittäin hyvä asia.³⁰²

Juurmaan mielestä sanavarasto on riippuvainen poliittisesta suuntautumisesta. Esimerkkinä hän käyttää paljon puhuttua myöntymistä ja toteaa, että kun Kekkonen kävi Moskovassa ja kohteliaasti

²⁹⁹ Mt, 83-87.

³⁰⁰ Mt, 91-92, 111-112.

³⁰¹ Mt, 94, 105, 129.

³⁰² Mt, 137.

kehui Neuvostoliittoa, suhtauduttiin siihen ainakin Helsingin Sanomissa ivallisesti. Mutta kehuessaan Britannian imperiumia asiassa ei nähty mitään nöyristelyä.³⁰³

6.2. Kulttuurikin on politiikkaa

60-luvunkin pidoissa päivitellään normittomuutta, anomiaa. Eskelisen mielestä normeja on tarjolla vaikka kuinka paljon. Hän pohtii, että puhuttu anomia johtuu kai siitä, ettei ole auktoratiivista määrittelijää, mitä normeja pitäisi olla. Hän esittää kritiikkiä ”pakkonormien” tekijöitä, kuten vanhoillista kirkkoa ja kumouksellista kommunismia, kohtaan.³⁰⁴

Paasilinna polemisoi, että ”Kyllä hallituspuolueen asema valtiossa on paljon keskeisempi kuin kahdesansadan suomalaisen runoilijan.” Hän toteaa, että kulttuurielämässäkin pelataan suhdepeliä ja että siitä hyötyvät ennen kaikkea hallituspuolueen kannattajat. Hänen mielestään käsitystä, että kulttuuriasiat ovat riippuvaisia kyseisenlaisista asioista, pitää aina horjuttaa.³⁰⁵

Martti Qvist linjaa anomian syitä ja seurauksia:

Se on enimmäkseen sitä, että perityt normit ovat särkyneet ja me nimitämme sitä tilaa anomiaksi. En pitäisi kovin tarpeellisena, että meidän pitäisi haalia normeja, jotta me voisimme elää. Minusta pelkkä ihmisen elämisen prosessi jo sinänsä osoittaa, että ihmisellä on joitakin arvoja. Se, joka sanoo olevansa nihilisti, valehtelee, jos hän on elävä sanoessaan sen. Köyhillä ihmisillä on enemmän normeja kuin näillä varakkailta – ja varsinkin heillä on niitä enemmän ja varmempia kuin näillä jokapaikaneerikeillä, jotka harrastavat kaikenlaista. Sitten on vielä joukko ihmisiä, jotka eivät ehkä normeja tarvitse, jotka viihtyvät niinsanotussa anomiasa.³⁰⁶

Eskelisen mielestä yhteiskunnan pitäisi tukea opiskelupyrkimyksiä kaikkien kansalaisten keskuudessa. Hän nostaa esiin Linnan ajatuksen, että suomalaisesta politiikasta puuttuvat keskitien kulkijat ja että ilmeisesti myös kulttuurielämässä on samoin.

Konservatiiveja on: elokuvasensuuri, piispankokous, vanhoilliset tieteellis-taiteelliset seurat. Toisaalta lehdistön palstat on vallannut modernistiklikki, joka kehuu toisiaan kollektiivisesti. Nämä hailuotolaiset – käyttäakseni Linnan sanontaa. Mitä me tarvitsisimme niin juuri asennetta, joka taistelisi sekä näitä kulttuurivasemmiston että kulttuurioikeiston pyrkimyksiä vastaan terveen ajatuksen puolesta.³⁰⁷

³⁰³ Mt, 140.

³⁰⁴ Mt, 163.

³⁰⁵ Mt, 173, 192.

³⁰⁶ Mt, 187.

³⁰⁷ Mt, 195.

Juurmaa sanoo kulttuuripolitiikka-keskustelun alustuksessaan, että kulttuurille on löydettävissä sekä aktiivissävyinen merkitys, jonka avainsanana on ihmishengen jalostaminen, että passiivissävyinen, joka on tietyn ihmisryhmän suoritusten kokonaisuus. Mikäli kulttuurikriisi määritellään vaiheeksi, jossa vanhat arvot menettävät merkitystään ja uusia etsitään, elää vapautunut ihminen jatkuvassa kulttuurikriisissä. Alustaja luettelee kolme uusien arvojen spontaania syntymistä estävää tekijää: koti- ja koulukasvatus, kirkon vaikutusvalta ja kaupallinen propaganda.

Toinen alustaja Ripatti puolestaan toteaa, että koska toisten pitojen keskustelijat eivät pystyneet ”edes välttävän yksituumaisesti” määrittelemään, mitä kulttuuri on, jättää hän määrittelemisen sikseen ja siirtyy seuraukseen eli kulttuuripolitiikkaan. Alustuksista näkyy selvästi, että vuoden 1963 keskustelijat eivät takerru käsitelmäärittelyyn. Asiaan mennään että heilahtaa.³⁰⁸

Qvistin mielestä instituutiot, jotka pyrkivät säilyttämään entistä eli koulu, kirkko, julkinen sana, perhe, ovat ”tavattoman hidasliikkeisiä”. Uudistumista tapahtuu, mutta jarrut pohjassa. Uudistaminen on vaikeaa, koska se on poikkeamista totutusta. On kuitenkin hyvä, että joissakin asioissa on raiteet, joita pitkin kulkea. Hän kuitenkin kysyy, ovatko kyseiset instituutiot vain hidastavia tekijöitä muutosprosessissa ja tarvitaanko aina oppimattomia barbaareja.³⁰⁹

Kirstinä arvelee, että 1960-luvulla tulee ajankohtaiseksi keskustelu älymystöstä, eliitistä ja individualismista. hänen mukaansa individualistinen taide on vakavassa murrosvaiheessa: ”Nykyisessä demokratisoituneessa yhteiskunnassa esiintyy yhä enemmän vaatimuksia, että taiteen pitää olla monumenttitaidetta, sellaista kuin ’Täällä Pohjantähden alla’.”³¹⁰

Kareen mielestä elävä kulttuuri on kulttuurikritiikkiä. Näinhän hän todisteli jo edellisissä pidoissa. Hän myös käyttää äänenpainoja, jotka ovat tuttuja jo ensimmäisistä pidoista.

Mitä tulee massoitumiseen, niin koska oppineisto lisääntyy, sen taso ilman muuta laskee. Joukossa on tuo pienen pieni eliitti, jolla on älyä ja perinteen käsky kehittää itseään; mutta se tulee hukkumaan massaan. Tuonnempana tulee olemaan kaksi kulttuuria, massakulttuuri ja valiokulttuuri. Ne puhuvat jopa eri kieltä.³¹¹

Jouko Siipin mielestä suomalaisen kulttuuripolitiikan suurin vika on siinä, ettei siitä välittävät välitä sitten mistään muusta. Jatkuvasti samat ihmiset kirjoittavat samoihin lehtiin toinen toisilleen:

³⁰⁸ Mt, 226-227.

³⁰⁹ Mt, 231.

³¹⁰ Mt, 252.

³¹¹ Sama.

Ei siitä mitään iloa ole. Ihmisiin pitää vaikuttaa. Voin vakuuttaa, että ihmeen paljon saa aikaan liikkumalla tavallisten ihmisten parissa. Tiedän paikan, jossa kuulette hyvää kulttuurikeskustelua: punttikoulu Helsingissä.³¹²

Kirstinä toteaa, että Suomessa kuolee muutama lehti vuodessa ja Helsingin yliopiston opiskelijoista kaksi tekee joka kuukausi itsemurhan. Tämä osoittaa hänen mielestään, että ahdistusta esiintyy. Yhtenä tekijänä hän nostaa esiin seikan, ettei itsenäisyyttä saavutettu vuonna 1906 vaan talvisodan jälkeen. Suomella on lyhyt poliittisen itsenäisyyden historia ja kypsymättömyydestä johtuu, että yksityisiä arvojen uudelleen arvioijia pyritään hiljentämään: ”Meillä esiintyy mielipidevainoa, niin kuin Donner on todennut. Meillä pelätään yksityisiä mielenilmaisuja, niin suhtaudutaan tavattoman vakavasti ja pelokkaasti.”³¹³

Siipi sanoo, että ”Arvojen täytyy muuttua, se on pakko”. Mutta kumouksella on myös seurauksensa. Kun hysteria hyväksyttiin, sen määrä lisääntyi. Jos nyt hyväksytään homous, sen määrä lisääntyy. On tietysti eri asia, onko se hyvää vai pahasta. Arvomuutosten tulisi tapahtua vähitellen.

Jos jotakin uutta tuodaan esille, se olisi parasta ensin puida selväksi ammattipiireissä. Ääri-ilmiöt voivat tuoda odottamattomia seurauksia. Jos asia tutkitaan ensin käsitteellisesti selväksi, kaikin puolin selväksi ammattipiireissä ja sen jälkeen tuodaan esille asteittain, silloin se ei tavallisesti aiheuta mitään haittavaikutuksia.³¹⁴

Paasilinna pitää kirkon organisatorista valtaa sivistysvaltion häpeätahrana ja maaseutua toisena. Sillä ei ole kytkelmiä mihinkään verkostoon, josta se saisi voimaa kulttuuriinsa. Ripatti puolestaan ennustaa, että kirjailijat tulevat 1960-luvulla liittymään politiikkaan entistä enemmän, mitä hän pitää terveellisenä: ”Puoluelehdistö on yksi väylä lukijoiden luokse, eikä tätä väylää pidä halveksia.”³¹⁵

Kirjallisuus-keskustelun alustaja Eskelinen lyö tiskiinkin madonluvat, aivan kuten muissakin keskusteluissa ja saa Paasilinnan sanomaan, että aivan kuin Matti Kuusi olisi sen kirjoittanut.

Oikolukija etsii 1960-luvun taidetta – mutta Suomessa Suomen kylttyyri tämän kaiken on karikatyyri. Jalo pöytäseura! Miksi näin on asia? ... Siksi, että täällä toisaalta ovat varsin voimakkaina jäljellä antediluviaaliset aatteet – kirkko, moraali, kansakunta – ajalta ennen eurooppalaisen järjenpalvonnan vedenpaisumusta, jonka aallot eivät täällä syrjäseudulla paljon tuntuneet. Usko on täällä aina ollut kunniaa, epäily ei koskaan. Ja toisaalta meillä on mm. tästä syystä alemmuuskompleksia poteva muka edistyksellinen falangi, joka kieli vyön

³¹² Mt, 256.

³¹³ Mt, 259.

³¹⁴ Mt, 268-269.

³¹⁵ Mt, 280-284.

alla juoksee Pariisiin ja New Yorkin muodin perässä ennättämättä kysyä (jos sillä olisi edellytyksiäkään), mikä on hyvää ja mikä huonoa. Sille riittää kriteeriksi ajanmukaisuus. Polarisoitumisen näkee kuka hyvänsä julkisessa elämässämme.³¹⁶

Vuonna 1963 vanha runo on kuollut ja kuopattu. Toinen alustaja Kirstinä sanoo, että kirjallisuuden kehitys on ollut niin vauhdikasta, että vanhoja pyörryttää. Sentimentalisuuden tilalla on yhä enemmän tunneherkkyyttä. Proosaa kirjoitetaan suurella ammattitaidolla ja lyriikassa monenlaiset kokeilut uudistavat muotoa. Taas ollaan muka kriisissä. Kirstinän mukaan kriisissä ei ole kuitenkaan itse kirjallisuus vaan sen ympärillä tapahtuva toiminta: arvostelu etsii tietään pitäytyen vieläkin joskus vanhoissa aatteissa, kustannuspolitiikalla on sopeutumisvaikeutensa ja kulttuuripolitiikka on usein virheellistä.³¹⁷

Keskustelu on vilkasta ja vähän väliä vilahtelee sana modernismi. Vaikka se on lyönyt itsensä läpi, on silti arvostelijoita, kuten Kare, joka ehdottaa alaviitteitä runokirjoihin: ”Sanotaan, ettei tahdota nähdä vaivaa modernismin ymmärtämiseksi. ’Uusi’ runous itse koettaa karttaa vaivaa. Se oksentaa paperille runonsa.”³¹⁸

Ymmärsipä modernia kirjallisuutta tai ei, ei nykyrunous ole Rommin mielestä vaarallista millekään poliittiselle suuntaukselle. Sen sijaan suuri yleisö siirtyy entistä enemmän ajanvietekirjallisuuteen, koska runoja ei enää kannata yrittää ymmärtää. Siipi sanoo antavansa uudelle lyriikalle arvoa, koska se on osoittanut sanojen monimielisyyden. Kolikon kääntöpuolena on se, että riemuissaan keksinnöstään runoilijat tuovat vain riemuaan esille.³¹⁹

Paasilinna kiteyttää keskustelun eri tavoista hahmottaa todellisuutta kielen avulla:

Sanaan on nykyisin puristettu useampia käsitesisältöjä kuin sanat sinänsä merkitsevät. Kun sanotaan ’tuuli’ runossa niin se ei ole enää pelkkä tuuli, koska se on tuuli tietyssä sanajärjestelmässä. Se saa toisen merkityksen. Kielen käyttäminen on sommitelman luomista. Kun ’tuuli’ on tuuli eikä mitään muuta kuin pelkkä tuuli, niin totta kai on helppo ymmärtää se, mikä ei mitään ole. Se on vain pelkkä tuuli. Sanat ovat aika yksinkertaisia ja mitättömiä välineitä, ellei niille voi ladata merkitystä. Se taas riippuu kirjailijan kyvyistä.³²⁰

³¹⁶ Mt, 293.

³¹⁷ Mt, 298.

³¹⁸ Mt, 312.

³¹⁹ Mt, 315.

³²⁰ Mt, 339.

Kareen mukaan kirjallisuudessa on tapahtunut ennennäkemätön ”sosialisoitumisprosessi”. Ennen kirjallisuus oli lähinnä esteettinen ilmiö, nyt lähinnä sosiologinen ilmiö ja kirjallisuuden piirissä esiintyy eturyhmiä yhtä hyvin kuin muuallakin yhteiskunnassa, eli erilaisia –ismejä.³²¹

6.3. Toimiva ärsyke

Konservatiivilta eli Yrjö Kivimieheltä pyydettiin jälkikirjoitus ensimmäisen keskustelun (Kansallisuus – kansainvälisyys) jälkeen:

Neljännesvuosisata sitten epäilin ’Tornin pitojen’ vastaanottoa, koska sisältö pyrki olemaan puhuttua sanaa ja siihenhän ei verkkainen kansamme ollut tottunut. Epäilykset osoittautuivat sikäli aiheellisiksi, että muuan julkisen arvostelun lohko (surkeata sanaa, konservatiivinen) pahoitti mielensä ja viittasi kylmällä kämmenellä koko yritykselle, mutta kumma kyllä suuren yleisön järki jousti paremmin. No, se oli toista aikaa. Nykyisin vilkkaus on jo suorastaan tullut muodiksi, mutta sittenkin on mielenkiintoista nähdä, miten kallis kansamme kestää sen henkensä, sielunsa ja mielensä vallattoman huljuttamisen, joka sille valmistetaan Aulangon pidoissa. Jos kestää, ei voi muuta kuin onnitella: henkinen vilkkaus ei ole pelkkää muotia, vaan todellista vireyttä.³²²

Ei se oikein kestänyt. Erno Paasilinna kirjoittaa muistelmissaan, että kolmannet pidot pudotettiin sekä arvosteluissa että poliittisissa seurauksissa ”armotta alas”. Tärkein väite oli, että keskustelijat edustivat ahdasta Suomalaisen Suomen konservatiista klikkiä ja ulkopoliittista oppositiota. Paasilinnan mukaan keskusteluun oli kyllä pyydetty muun muassa Väinö Linnaa, professori Jan-Magnus Janssonia ja osastopäällikkö Max Jakobsonia sekä muita, mutta kaikki olivat kieltäytyneet. Karsijana toimi ennen kaikkea ulkopoliittikka-keskustelu: ”Tulenaran keskusteluaiheen pelko oli levinnyt laajalle ja kirjan ilmestyessä sitten paljastuikin miten vaarallinen aihe tosiaan oli”.³²³

Nousseen kohun suhteettomuutta Paasilinna kuvaa seuraavasti:

Kirjan arvostelut olivat lähes kautta linjan tyrmääviä ja kärjistetyksi ulkopoliittikkakeskusteluun rajoittuvia, joka oli vain yksi viidesosa kirjasta eikä niin yksipuolinen kuin väitettiin. Jyrki Juurmaa puolusti harjoitettua idänpoliittikkaa varauksetta, toiset kulkivat enimmäkseen keskitietä. Vain Heikki Eskelinen ja Kauko Kare olivat jyrkästi vastaan, kohdittain heitä säestivät Pirkko Rommi ja Heikki Brotherus. Mutta tämä riitti kompromettoimaan koko kirjan ja sen kaikki keskustelijat.³²⁴

³²¹ Mt, 351.

³²² Mt, 71.

³²³ Paasilinna 1996, 200-201.

³²⁴ Mt, 201.

Eino S. Repo totesi Ulkopoliitika-lehden pääkirjoituksessa, että olisi ollut parempi jättää ulkopoliitika kokonaan pois ja että keskustelijat käyttivät sananvapautta vastuuttomasti ja vaikeuttavat ulkopoliitikan hoitoa. Presidentti Urho Kekkonen kirjoitti Kariston kustannusjohtajalle ja yhdelle keskustelijalle Martti Qvistille – Karisto oli julkaissut kirjan – myllykirjeen, jossa suomi kovin sanoin muun muassa väitteitä ”myöntövyösuunnan” olemassaolosta. Polemiikki jatkui vielä pitkään. Qvistin aloitteesta keskustelua jatkettiin toimittamalla kirjanen Sanan vapaus, joka ilmestyi 1964 ja mukaan kutsuttuna opponenttina toimi Eino S. Repo. Kirja sai samanlaisen vastaanoton. Presidentti Kekkonen palasi vielä asiaan puheessaan Helsingin Työväentalolla 25.9.1964 ja pisti ruotuun loputkin niskoittelevat kulttuuriälymystön edustajat. Puheessaan hän käytti Aulangon pitoja varoittavana esimerkkinä:

Olen maan etuja valvoessani tavannut ulkomaille ja ulkomailta vakuuttaa, että Suomen kansa – tunnetuista poikkeusilmiöistä en ole puhunut, ne ovat itse pitäneet siitä huolen – on virallisen ulkopoliitikan takana. Tämä asenne ja kanta on minusta ollut tärkeä ja hyödyllinen. Mutta sitten kootaan ryhmä titteliltään edustavia kirjallisia keskipolven ihmisiä, jotka istuvat suruttomia pitoja Aulangolla ja saattavat julki jyrkän arvostelunsa ulkopoliitikastamme sekä vaativat sen muuttamista. Minun omaksumani asenne on täten murtunut.³²⁵

Paasilinna kirjoittaa, että Kekkosen rankaisupuhe oli ”hyttysen ampumista tykillä”. Toki asiaan liittyi paljon muutakin politiikkaa, mutta se on jo toisen tutkimuksen aihe.³²⁶

³²⁵ Mt, 202-203.

³²⁶ Mt, 204.

7. Pitoperinne

Pidot Tornissa, Toiset pidot Tornissa ja Pidot Aulangolla saivat jatkoa vuonna 1972, jolloin ilmestyi Pidot Suomessa. Kirjan esipuheessa toimittaja Erno Paasilinna löytää kirjoille yhden yhteisen tekijän: ”ne ovat aikansa dokumentteja”.³²⁷ Toinen yhteinen tekijä lienee ”kulttuurin pieksäminen”.

Vuoden 1937 ensimmäiset Tornin pidot on nähty ”suomalaisuuden rakentamisen projektina”, ”aikakauden ehdottomana avainteoksena” ja ”tyypillisenä virkamieskulttuurin manifestaationa”. Muun muassa. Vuoden 1972 vinkkelistä Paasilinna pitää ensimmäisiä pitoja auttamattomasti vanhentuneina. Hän kaivaa esimerkkejä yhteiskoulun kauhistelusta, ryssittelystä, halusta Karjalan heimon pelastamiseen, toiveista, että rikolliset tappaisivat toisensa tai siitä, että industrialismin synty oli tavaton alennus, sillä se synnytti ”jätkän ja hampuusin sekä vihdoin punakaartilaisen”. Paasilinnan mukaan teosta leimaa ”tavaton syvien rivien halveksunta”.³²⁸

Heikki Mikkeli puolestaan toteaa vuoden 1999 vinkkelistä, että vuoden 1937 keskustelunaiheet ovat taas enemmän tai vähemmän ajankohtaisia, kun taas vuoden 1972 pidot saattavat monen nuoren mielestä tuntua hyvinkin vanhentuneilta. Mikkeli toteaaakin, että ”*Pidot Tornissa* –teoksen kaltaisten keskustelukirjojen ja pamflettien eräs viehätys onkin siinä, että kukin aika lukee niitä omasta näkökulmastaan.”³²⁹

Oman tutkielmani keskiössä olevaa vuoden 1954 Toiset pidot Tornissa –teosta voi pitää välivaiheen kirjana. Kulttuurielämässä oli koettu sotien aiheuttama katkos – kokonainen maailmankuva oli sortunut - ja uusia jäsenyksiä vasta etsittiin. Keskustelu oli varovaista ja politiikasta puhumista kaihdettiin. Tämäkään kirja ei saa Paasilinnalta paljon parempaa arvosanaa:

Toisissa Tornin pidoissa edistyksellinen kulttuurifalangi julistaa kommunismin vastustamisen kansalaisvelvollisuudeksi. Se tapahtuu parikymmentä vuotta Lapuan liikkeen voimanaikojen jälkeen ja kaksi vuotta ennen Paasikiven kuolemaa ja Urho Kekkosen presidenttikautta.³³⁰

Yhdeksän vuotta myöhemmin Aulangolla politiikka on jo keskiössä ja keskustelu roihuaa, mutta silloinkin vielä puhutaan anomiaasta. Ehkä skeptisyys ja arvojen etsintä onkin älymystön ainainen ongelma.

³²⁷ Paasilinna 1972, 7.

³²⁸ Paasilinna 1972, 7; Mikkeli 1999, 16-19.

³²⁹ Mikkeli 1999, 20.

³³⁰ Paasilinna 1972, 8.

Aulangon keskustelijat ovat *uskaltaneet* keskustella aivan vapaasti, myös läpiä päähänsä. Teoksella on välittömän ajan testin merkitys.³³¹

Yhden hyvän näkökulman keskustelukirjojen merkityksellisyydestä antaa Heikki Valkama viidennen, *Bileet Tornissa* –teoksen esipuheessa vuonna 2002. Kyseiseen teokseen valittiin hänen mukaansa aiheita, joita sivutaan harva se päivä julkisessa keskustelussa, mutta jotka ovat varsinaisina puheenaiheina liian isoja.³³² Näin on asianlaita muidenkin keskustelukirjojen kohdalla.

Toiset pidot Tornissa oli 50-luvulla sisällöltään sikäli ainutlaatuinen, että siinä käsiteltiin edellämainittuja laajoja kulttuurisia kysymyksiä. Ajan kulttuurilehdistössä yleinen kulttuuripohdinta oli vähäisempää, niissä keskityttiin konkreettisimpiin ja yksittäisiin asioihin. Tätä piti esimerkiksi *Ylioppilaslehden* pakinoitsija Kala eli Pekka Lounela vain hyvänä asiana. Häneltä ei herunut paljon sympatiaa yleisille, ”taikinamaisille aiheille”, joita pitoseurue vatvoi.

Kulttuuri-käsitteen määrittely tuotti vaikeuksia 50-luvun pitojen pitäjille. 30-luvun pidoissa se käsitettiin vielä lähinnä korkeakulttuurin saavutuksiksi ja 60-luvulla kulttuuri oli jo silkkaa politiikkaa.

Ikuisuusaihe Suomessa on, ettei julkista keskustelua käydä. Valkama näkee asian siten, että kyllä sitä käydään, mutta kapea-alaisesti:

Keskusteluja käydään rajatuista aiheista: asiantuntijat ja älymystö puhuvat erikoisalastaan, talousväki taloudesta ja kirjailijat kirjallisuudesta. Oman alan ulkopuolelle ei uskalleta, ehditä tai haluta astua. Siitä seuraa visioiden ja analyysien puute.³³³

Siinä mielessä pitoperinteeseen eri vuosikymmenillä osallistuneet ovat olleet rohkeita. Tuomareita näet riittää, eikä perääntyminen ole mahdollista. Ehkä paras esimerkki on vuoden 1963 pitojen saama vastaanotto.

Lohdullista kuitenkin tietää, että nämä kirjat eivät valehtele. Ne eivät yksinkertaisesti kykene valehtelemaan. Ne ovat aivan läpikotaisin rehellisiä kirjoja. Ihminen on sitä mitä hän syö, keskustelija on sitä mitä hän sanoo.³³⁴

³³¹ Keskustelun ilo – kansalaisvapaus. *Suomalainen Suomi* 8/1963, 530-536.

³³² Valkama 2002, 7.

³³³ Mt, 8.

³³⁴ Paasilinna 1972, 8.

Lähteet

I Lehistö

Sanomalehdet

Gummeruksen mainos, Helsingin Sanomat 11.12.1954.

Laitinen Kai, Toiset pidot Tornissa. Helsingin Sanomat 12.12.1954.

Laurila Aarne, Tornin ikkunasta näkyi. Suomen Sosiaalidemokraatti 19.12.1954.

MOKO, Näköpiirissä-palsta. Uusi Aura 19.12.1954.

Nivari Risto, Toiset pidot Tornissa. Kotimaa 4.1.1955.

O. N, Antoisat pidot. Etelä-Suomi 19.12.1954.

Puusaari O, Toiset pidot. Jyväskylän Sanomat 24.12.1954.

Suomi Vilho, Uusi sukupolvi Tornin pidoissa. Uusi Suomi 15.12.1954.

Viljanen Lauri, Pidot Tornissa. Helsingin Sanomat 24.12.1937.

V. P, Tornin pidot jatkuvat. Maakansa 6.1.1955.

Aikakauslehdet

Aatteellisuutemme. Ylioppilaslehti, pääkirjoitus 20.4.1951.

Anhava Tuomas, Nuori suomalainen sukupolvi. Ylioppilaslehti 15.11.1952.

Anhava Tuomas, Pienet kustantamot. Suomalainen Suomi 4/1953, 211-214.

ATE, Melkein vakavaa modernismista. Suomalainen Suomi 5/1949, 314-315.

Blomstedt Yrjö, Matalaa korkealla. Ylioppilaslehti 27.12.1954.

Donner Jörn, Mikä tekee meidät toivorikkaiksi? Hautajaissaarna. Arena 4-5/1953, 2-13.

E.P, Kirjallisten lehtien leikkikenttä. Tähestyksiä-palsta, Suomalainen Suomi 4/1952, 357-358.

Eräitä kulttuuriongelmia. Ylioppilaslehti, pääkirjoitus 2.2.1951.

Fieandt Kai von, Psykologiaan suuntautuminen 'ajan hengen' heijastumana. Suomalainen Suomi 7/1951, 374-377.

Gummeruksen mainos, Suomalainen Suomi 9/1954, 517.

Harva Urpo, Humanismin alkulähteillä. Parnasso 2/1955, 49-53.

Heräämisen oireita. Ylioppilaslehti, pääkirjoitus 26.10.1951.

Hormia Osmo, Kestävä muistomerkki. Parnasso 3/1955, 136-138.

Hormia Osmo, Näköala laaksosta. Parnasso 4/1953, 304-309.

Ihmisen inflaatio. Ylioppilaslehti, pääkirjoitus 19.1.1951.

Introduktion. Arena 1/1951.

Jokela Eila, 50-luvun nuori polvi keskustelelee. Suomalainen Suomi 1/1955, 57-59.

Juva Mikko, Tähdenvälejä-palsta. Suomalainen Suomi 3/1950.

Järvinen A. E, Yksilö ja nykyaika. Kaltio 2/1952.

Kala, Kulttuurikeskustelua. Ylioppilaslehti 11.2.1955.

Kala, Enemmän porua. Ylioppilaslehti 20.8.1954.

Kalamies, Kritiikin tukahtumisesta. Suomalainen Suomi 6/1954, 322.

Kalamies, Kulttuurimme voimaryhmät. Suomalainen Suomi 3/1951, 130.

Kansallisen kulttuuripolitiikan perusteista. Pääkirjoitus, Suomalainen Suomi 1/1949, 5-6.

Kare Kauko, Klassikot. Suomalainen Suomi 6/1953, 329-334.

Kare Kauko, Nykyinen maailmankäsitys. Suomalainen Suomi 1/1953, 36-38.

Kare Kauko, Uutta klassikoista, Suomalainen Suomi 8/1953, 477-479.

Keskustelun ilo – kansalaisvapaus. Suomalainen Suomi 8/1963, 530-536.

Kirkko tienhaarassa. Ylioppilaslehti 17.12.1954.

Krohn Eino, Tendenssi ja propaganda. Parnasso 2/1951, 102-104.

Kulttuurin kriisi – kodin kriisi. Pääkirjoitus, Suomalainen Suomi 7/1949, 387-388.

Kulovesi Erkki, Miksi tehdään taidetta ja kenelle? Parnasso 1/1951, 3-6.

Kuusi Matti, Mielipide. Välikysymys 2/1952.

Kuusi Matti, Dialogi sodasta ja rauhanpiipusta. Suomalainen Suomi 9/1956, 548-550.

Laurila Erkki, Fysikaalisen maailmankuvan suhteesta nykyajan kulttuuriin. Suomalainen Suomi 2/1951, 78-83.

Lounela Pekka, Kokonaiskritiikistä. Ylioppilaslehti 9.5.1952.

Maaailmanparantajan vuorosana. Välikysymys 4/1953.

Matinolli Eero, Kulttuurimme nykyhetki. Suomalainen Suomi 9/1956, 572-573.

Numminen Jaakko, Ajankohtaista aatteista. Ylioppilaslehti 17.1.1953.

Nuoren kritiikin puolustus. Ylioppilaslehti 1.2.1952.

Näköaloja-palsta. Näköala 1/1949.

Oinonen Yrjö, Modernismin ongelma. Ajan Kirja 2/1949, 57-60.

Oksala Päiviö, Humanismin sukupuu. Suomalainen Suomi 1/1949, 14-20.

Paloheimo Oiva, Telaketju. Parnasso 3/1951, 194-200.

Pen Insula, Sanomalehdistömme nykyhetkellä. Suomalainen Suomi 2/1952, 90-92.

Piipää, Kulttuurilehdistön kurjistumista? Suomalainen Suomi 1/1953, 60-61.

Rapola Martti, Elämänasenteemme ja kirjallinen kulttuurimme. Suomalainen Suomi 4/1955, 203-206. (SKS-seuran vuosikokouksessa 16.3.1955 pidetty puhe).

Rautaesirippu. Suomalainen Suomi 1/1951, pääkirjoitus 4-5.

Repo Eino S, Arvostelijan vapauden puolesta. Ajan Kirja 2/1950, 53-57.

Repo Eino S, Tietämättä mistään. Suomalainen Suomi 7/1953, 406-408.

Rydman Kari, Onko modernismi lahjattomuutta? Ylioppilaslehti 7.9.1956.

Sarajas Annamari, Pienet lehdet, suuret tuumat. Välikysymys 1/1952.

Sarajas Annamari, Romaani matalikolla. Suomalainen Suomi 5/1953, 273-275.

Sipponen Kauko, Keskustelua keskustelusta. Ylioppilaslehti 20.11.1953.

Sipponen Kauko, Näyttämönvaihdos. Suomalainen Suomi 2/1955, 81-86.

Spectator, Pidot tornissa. Valvoja-Aika 2/1938, 168-171.

Suomi Vilho, Aura syvään – syvempään! Ajan Kirja 1/1949, 3-5.

Taivaanrannan pimetessä. Suomalainen Suomi 9/1951, pääkirjoitus 500-501.

Tuntikirjuri, Kultainen vanhuus. Suomalainen Suomi 4/1953, 250-251.

Tuntikirjuri, Syväjäädetyttyä kieltä. Suomalainen Suomi 5/1953, 311-312.

Tyyri Jouko, Valistusmies. Suomalainen Suomi 8/1956, 493-494.

Viator, Kulttuuripolitiikkamme avainongelmia. Suomalainen Suomi 2/1950, 78-82.

Viljanen Lauri, Modernismin kysymys. Parnasso 5/1954, 193-195.

”Välikysymys”. Suomalainen Suomi 8/1952, 511-512.

II Kirjallisuus

Aikalaiskirjallisuus, muistelmat ja muu kirjallisuus

Hämäläinen Helvi, Raakileet. WSOY, Helsinki 2007.

Kivimies Yrjö (toim.), Pidot Tornissa. Gummerus 1937.

Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1954. Otava, Helsinki 1954. (Viitteissä lyhenne KK1954.)

Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1960. Otava, Keuruu 1960. (Viitteissä lyhenne KK1960.)

Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1966. Otava, Keuruu 1966. (Viitteissä lyhenne KK1966.)

Kurjensaari Matti, 30-luvun vihainen nuori mies. Tammi, Helsinki 1962.

Lounela Pekka, Ollaan sitten suomalaisia. Pamfletti. Gummerus, Jyväskylä 1959.

Lounela Pekka, Rautainen nuoruus. Välikysyjien kronikka. Tammi, Helsinki 1976.

Ortega Y Gasset Jose, Massojen kapina. Otava, Helsinki 1952.

Paasilinna Erno (toim.), Pidot Aulangolla. Karisto, Hämeenlinna 1963.

Paasilinna Erno (toim.), Pidot Suomessa. Otava, Keuruu 1972.

Paasilinna Erno, Tähänastisen elämäni kirjaimet. Elämäkerrallisia ja kirjallisia muistelmia. Otava, Keuruu 1996.

Pennanen Eila, Millaisena muistan 1950-luvun. Teoksessa Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa. Anna Makkonen toim. SKS, Tampere 1992, 203-209

Repo Eino S, Pihlajanmarjat. Muistelua vuosilta 1939-1969. Weilin+Göös, Helsinki 1975.

Repo Eino S. (toim.), Toiset pidot Tornissa. Gummerus 1954.

Repo Ville, Kättentaputukset raastuvanoikeudessa. Muistikuvia. Weilin+Göös, Espoo 1987.

Siltanen Juha, Kirjaimia jään reunassa, teoksessa Reunamerkitöjä hulluuteen, toim. Tarja Heiskanen. Suomen Mielenterveysseura, Jyväskylä 1997. 144-145

Valkama Heikki (toim.), Bileet Tornissa. WSOY, Vantaa 2002.

Tutkimuskirjallisuus

Alapuro Risto, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvuilla. WSOY, Helsinki 1973.

Alasuutari Pertti, Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Vastapaino, Tampere 1996.

Donner Jörn, Arenan (1951-1954) muistolle. Teoksessa Tuusvuori Jarkko S, Kulttuurilehti 1771-2007. SKS, Jyväskylä 2007, 408-413.

Haakana Merja, Rillumarei-elokuvat ja aikalaiskritiikki. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa. SHS, Helsinki 1996. 43-68.

Hietala Veijo, Tuntematon Sotilas Rovaniemen markkinoilla. Suomalaisen elokuvan lajityypit 1950-luvulla. Teoksessa Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa. Anna Makkonen (toim.) SKS, Tampere 1992, 3-19.

Hurri Merja, Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945-1980. Tampereen yliopisto 1993.

Hyvämäki Lauri, Vaaran vuodet 1944-1948. Otava, Helsinki 1957.

Häggman Kai, Avarammille aloille, väljemmille vesille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1940-2003. WSOY, Porvoo 2003.

Häggman Kai, Piispankadulta Bulevardille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1878-1939. WSOY, Helsinki 2001.

Häyrynen Simo, Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka. SoPhi 99, Jyväskylä 2006.

Immonen Kari: Älymystön sitoutumisen monet kasvot. Teoksessa Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.), SKS, Tampere 1997.

Juhila Kirsi, Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero, Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere 1999, 160-198.

Karkama Pertti, Kulttuuri ja demokratia: kirjoituksia kulttuurin nykytilasta. SKS, Helsinki 1998.

Karkama Pertti ja Koivisto Hannele (toim.), Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta. SKS, Jyväskylä 1999.

Kivimäki Ari, ”Elokuva ei saisi olla mikään tivoli, ei silloinkaan kun se on pelkästään ajanvietettä”. Kriitikkoälymystön käsityksiä kansallisen elokuvakulttuurin suunnasta 1950- ja 60-luvuilla. Teoksessa Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.), SKS, Tampere 1997.

Klinge Matti & Harmo Maunu, Ylioppilaslehti. Gaudeamus Oy, Jyväskylä 1983

Kokko Heikki, Sivistyneistön suomalaisuus ihmiskäsityksen murroksessa. 1930-luvun kulttuurikriisi suomalaisen sivistyneistön kulttuurisen identiteetin kriisinä. Suomen historian pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto 2006.

Kunnas Marja-Liisa, Muodon vallankumous. Modernismin tulo suomenkieliseen lyriikkaan 1945-1959. SKS, Pieksämäki 1981.

Lassila Pertti, ”Min täällä teen, se kaikki kieroön vie”. Teoksessa Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö. Lauri Haataja (toim.), Kirjayhtymä, Jyväskylä 1994, 141-157.

Lassila Pertti, Otavan historia. Kolmas osa 1941-1975. Otava, Keuruu 1990.

Lassila 1998, Rauhan kriisi ja kirjallisuuden murros välirauhan jälkeen. Teoksessa 40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista. Auli Viikari (toim.), SKS, Helsinki 1998, 9-16.

Leino-Kaukiainen Pirkko, Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918-1955. Teoksessa Suomen lehdistön historia 10. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Kustannuskiila, Jyväskylä 1992.

Leino-Kaukiainen Pirkko: Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia. Gummerus, Jyväskylä 1990

Leino-Kaukiainen Pirkko, Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät – kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle. Teoksessa Suomen lehdistön historian 8. Yleisaikakauslehdet. Tommila Päiviö (toim.), Kustannuskiila Oy, Jyväskylä 1991.

Liikanen Ilkka, Kamppailu kansakunnan menneisyydestä. Raoul Palmgrenin *Suuri linja* kansakunnan synnyn tulkintana ja 1940-luvun poliittisena dokumenttina. Teoksessa 40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista. Auli Viikari (toim.), SKS, Pieksämäki 1998.

Lybäck Holger, T. Vaaskivi. Ihminen ja kirjailija. WSOY, Forssa 1950.

Lyytikäinen Pirjo, Peiliin piirretty nykyaika. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 4: koti, kylä, kaupunki. Saarikangas Kirsi, Mäenpää Pasi, Sarantola-Weiss Minna (toim.), Tammi, Keuruu 2004, 211-224.

Mikkeli Heikki, Sivistyneistö, älymystö ja kansa sotienvälisessä Suomessa. Teoksessa Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.), SKS, Tampere 1997.

Mikkeli Heikki, Tornin pidot – korkokuva 30-luvusta? Teoksessa Karkama Pentti ja Hanne Koivisto (toim.) Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun aatemaailmasta. Gummerus, Jyväskylä 1999. s.16-39.

Mikkeli, Massayhteiskunnan nousu ja eliitin tehtävät. Teoksessa Uljas uusi ihminen eli modernin pimeä puoli. Marja Härmänmaa ja Markku Mattila (toim.). Atena, Jyväskylä, 1998, 20-40.

Niemi Juhani, Proosan murros : kertovan kirjallisuuden modernisoituminen Suomessa 1940-luvulta 1960-luvulle. SKS, Helsinki 1995.

Olkkonen Tuomo, Rekiviisuista rillumareihin. Teoksessa Matti Peltonen (toim.), Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa. SHS, Helsinki 1996. 21-42.

Pennanen Eila, Kirjallisuusarvostelu. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Pekka Tarkka (toim.), SKS/Otava, Keuruu 1970.

Seppänen Paavo, Sotilaasta veteraaniksi. Teoksessa Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö. Lauri Haataja (toim.), Kirjayhtymä Jyväskylä 1994, 171-198.

Sevänen Erkki, Ensimmäisen tasavallan poliittinen tilanne ja kirjallisen älymystön toimintastrategiat. Teoksessa Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.), SKS, Tampere 1997, 40-47.

Stewen Riikka, Kuinkas sitten kävikään? ja katsomisen aika, teoksessa Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa. Anna Makkonen (toim.) SKS, Tampere 1992, 20-29.

Suoninen Eero, Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero, Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere 1999, 17-36.

Tuusvuori Jarkko S, Kulttuurilehti 1771-2007. SKS, Jyväskylä 2007.

Viikari Auli, Ei kenenkään maa. 1950-luvun tropologiaa. teoksessa Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa. Anna Makkonen (toim.), SKS, Tampere 1992, 30-77.

Viikari Auli, Jälkisanaja. Teoksessa 40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista. Auli Viikari (toim.), SKS, Helsinki 1998, 205-216.